

Devrimci teori olmaksızın devrimci bir hareket olamaz.

V. İ. Lenin, *Ne Yapmalı?*

Devrimci Marksizm

Sayı: 19 - Sonbahar 2013 / Kış 2014

Üç Aylık Teorik / Politik Dergi
(Yerel, süreli yayım)

Sahibi ve Sorumlu Yazı İşleri Müdürü: Şiar Rişvanoğlu

Yönetim Yeri: Kuruköprü Mah., Özler Cad.,
Özden İş Merkezi, No.41 K.2 D.38 Seyhan/ADANA

Baskı: Yön Matbaacılık
Güven Sanayi Sitesi,
B Blok No: 366 Topkapı - İSTANBUL
Tel: 0212 544 66 34

Yurtdışı Fiyatı: 15 Avro Kıbrıs Fiyatı: 13 TL

Fiyatı: 8 TL (KDV dahil)

Devrimci Marksizm

Teorik / Politik Dergi
Sonbahar 2013 / Kış 2014

İÇİNDEKİLER

	Bu sayı	4
Sungur Savran	İsyandan devrime giden yol	13
Levent Dölek	İhanete uğrayan isyan	17
Kurtar Tanyılmaz	Halk isyanının ekonomi politiği	23
<i><u>Nail Satlıgan dosyası:</u></i>		
Selim Sonatlı	Nail Satlıgan dosyasını sunuş	35
Evren Asena	Bir insan dünyayı daha ne kadar değiştirebilir ki?	41
Sungur Savran	Marksizmin kuyumcusu	47
Panel	Yüzyıl biterken sosyal bilimlerde büyük teoriler	61
Nail Satlıgan	Murat Belge'de devlet, hegemonya ve cebir	103
Nail Satlıgan	Siyonizmin gizli kalmaması gereken tarihi	113
Nail Satlıgan	Avrupa komünizmi ile klasik Marksizm arasında kalan Mehmet Ali Aybar	119
Nail Satlıgan ile görüşme	Sol iktisat politikaları üzerine	125
<i><u>Taner Yelkenci dosyası:</u></i>		
	Taner Yelkenci dosyasını sunuş	143
Taner Yelkenci	Devlet mantığı	147

Bu sayı

Tarih, 31 Mayıs'ı 1 Haziran'a bağlayan geceyi, Türkiye'nin özel bir anı olarak kaydedecek: Bütün ülke sathında eş zamanlı olarak yaşanan ilk halk isyanının patlak verdiği an! Modern Türkiye tarihinin en sarsıcı hareketi olan 15-16 Haziran 1970 işçi ayaklanması, Marmara bölgesi ile sınırlı kalmıştı. Elbette, 1908 devrimi öncesinde yaşanan vergi isyanları Osmanlı'nın bugünün Türkiye'sinden daha da geniş olan topraklarını dolaşmıştı. Elbette 1970'li yıllarda Anadolu'nun her yanını bir mücadele, hatta devrim özlemi sarmıştı. Ama tarihte ilk kez, bütün Anadolu (özel koşulları dolayısıyla Kürt coğrafyasını ayrı tutmak gerekir) aynı anda başındaki hükümete karşı bir isyana kalkıştı. Bu bir devrim değildi. Bir hükümeti devirmekten daha öteye geçen geniş bir ufku ve öyle bir bakışı temellendirecek sınıfsal gücü yoktu. Ama devrimlere çok benzeyen bir yanı vardı. Rus Çar'ını deviren Şubat devrimi (eski takvimle) 27 Şubat'ta Petrograd'da, 28 Şubat'ta Moskova'da, 1 Mart'ta ülkenin geri kalan bölgelerinde zafere ulaşmıştı. Biz İstanbul ve İzmir'de, Ankara, Adana, Antalya ve Antakya'da aynı anda ayağa kalktık, sokağa çıktık!

Devrimci Marksizm'in bu sayısı hazırlanırken halk isyanının artık durulmuş olduğu ortada. Haziran ayı sokak savaşı dönemi idi. Temmuz forum demokrasisinin çiçeklendiği ay oldu. Ağustos'taki durulma sırasında bütün Türkiye nefesini tuttu. Eylül'de ODTÜ'de, Tuzluca'yır'da, Hatay Armutlu'da yeniden sürgün verdi isyan. İstanbul Kadıköy militanca öne atıl-

dı. Türkiye'nin birçok kenti yeniden ayağa kalktı. Ama bu şimdilik son atak oldu. Bu satırların yazılmakta olduğu Kasım ayının sonunda isyanın birinci dalgası sona ermiş görünüyor.

Ancak, nesnel koşullar göz önüne alındığında ve bunlar isyanın yarattığı öznel koşullarla bir araya getirildiğinde, Türkiye'nin yıllarca sürecektir, işlerle çıkışlarla da olsa devam edecek bir sarsıntı ve mücadele dönemine girdiğini, mücadelenin artık olağan kanallarla, seçimlerle, parlamentoyla sınırlı kalmayacağını öngörmek çok zor olmasa gerek.

O nesnel koşullar arasında ilk sırada dünya kapitalizminin, tarihinin **üçüncü büyük depresyonundan** geçiyor olması geliyor. 15 Eylül 2008'de, bundan beş yıl önce, ABD yatırım bankalarının en büyüklerinden Lehman Brothers'ın iflası ile birlikte kapitalizmin tarihinde yepyeni bir dönem açılmıştı. *Devrimci Marksizm* dergisi, bu büyük tarihsel dönüm noktasını erkenden tespit etmiş olmanın onurunu taşıyor: dergimizin Kış 2008-2009 tarihini taşıyan 8. sayısında, Yayın Kurulu imzasıyla yayınlanan "Yeni bir dönem açılıyor: Mali çöküş, depresyon, sınıf mücadelesi" başlıklı yazı, kapitalizmin çok uzun yıllar boyunca ekonomik zorluklarla kıvranaacağı, Avrupa Birliği'nin bütünlüğünün dahi sorgulanacağı bir döneme girmekte olduğumuzu ifade ediyordu. Oysa burjuva düşünürleri ve solun Marksizm ile ilişkisi kesilmiş ya da en azından çok zayıflamış kanatları, basit bir "finansal kriz"den, "geçici bir düzeltme"den söz ediyorlardı o dönemde. Bugün dünya ekonomisi birçok alanda 2008'deki düzeyinin hâlâ gerisinde. Yani yerinde sayıyor, hatta geriliyor! Krizin daha da derinleşmesini engelleyen belki de tek faktör, kapitalizmin en ileri kalelerinin yaşamakta olduğu ağır çelişkilerle henüz karşılaşmamış ülkelerdeki (Çin, Hindistan, Brezilya vb.) hızlı büyüme. Ama o ülkeler de sonunda dünya ekonomisinin sarsıntısının etkilerini hissetmeye başladı bile. Hindistan ve Brezilya sarsılmış durumda, en direngen olan şimdilik Çin.

Devrimci Marksizm, 2008'de açılmış olan dönemin yeniliğinin ekonomik alanla sınırlı olmayacağını, **sınıf mücadelelerinin keskinleşmesinin** kaçınılmaz olduğunu, ekonomik krize zayıf halkalarda **siyasi krizlerin** eşlik edeceğini, eskiden "uç" ya da "aşırı" görülen akımların güçleneceğini, **devrim, karşı devrim ve iç savaşların** toprağın uygun olduğu coğrafyalarda gündeme geleceğini de vurguluyordu. 2008 Yunanistan isyanı, 2010'dan itibaren aynı ülkede sınıf mücadelelerinin yükselişi, 2011 Arap devrimleri, yine 2011'de İspanya ve Yunanistan'da ortaya çıkan "öfkeli" ya da "meydanlar" hareketleri, Wall Street işgali hareketinin ABD'nin dört bir köşesine

yayılması, Avrupa'nın birçok ülkesinde (Slovenya, Romanya, Bulgaristan vb.) halkın değişik biçimlerde siyasi sisteme meydan okumaya başlaması, Yunanistan'da hem faşistlerin hem de solun güçlenmesi, İspanya'da solun benzer bir gelişme göstermesi, bütün bunlar ve başkaları, öngörülen çalkantıların fazlasıyla gerçekleştiğini gösteriyor. Üstüne üstlük bu çalkantılar esas olarak Avrupa'sıyla, Afrika'sıyla, Ortadoğu'suyla Akdeniz ülkelerinde ve Akdeniz'in rüzgârının eriştiği topraklarda yoğunlaşıyor. **Akdeniz bir devrim ve iç savaş havzası haline gelmiştir.**

İşte Türkiye'de Haziran ayında patlak veren, Temmuz'da düşük yoğunluklu biçimde devam eden, şimdilerde durulmuş olan halk isyanı, Türkiye'nin Akdeniz devrim havzasına ismini yazdırmasıdır! Sadece yerli malı değildir, dünya ve bölge çapında bir dinamiğin ürünüdür. O kadar ki, Haziran sadece Türkiye'de değil, Brezilya ve Mısır'ın da içine katıldığı bir üçlüde isyan ve devrim ayı olmuştur! Öncelikle bu yüzden durulmasını beklemek yanlış olur. Dünya ekonomisinin krizi, hangi biçimleri alarak gelişirse gelişsin, güçlü motoruyla sınıflar ve halklar arasındaki çelişkileri körüklemeye devam ettikçe, Akdeniz devrimci havzasında devrim, karşı devrim ve iç savaş her gün yeni biçimler altında halkın düş gücünü ve öfkesini ateşledikçe, bugün olmasa da yarın yeni isyan dalgaları yaşanacaktır.

Hele yaşadığımız halk isyanının, üzerine ölü toprağı serpilmiş gibi yaşayan, aynı ülke sınırları içinde, yanı başında sürmekte olan Kürt halkının özgürlük mücadelesine sırt dönmüş olan Türk toplumunda muazzam bir bilinç sıçramasına, özgüvene, mücadele azmine yol açtığı düşünülürse. Hele halk hareketinin, isyan depreminin, on yıldır zaferden zafere koşan AKP hükümetinin ve onun tartışılmaz güçlü adamı Tayyip Erdoğan'ın iktidar sisteminde ağır çatlaklar yarattığının farkında olduğu, kendi gücünü bir daha sınamak isteğiyle yanıp tutuştuğu göz önüne alınırsa. Hele isyanın patlak vermesinin ana nedenlerinin, kitlenin öfkesinin esas hedefi olan uygulamaların, yani her hak arayışının gaddarca bastırılmasının, bütün emekçilerin kazanımlarının sürekli olarak tırpanlanmasının ve Tayyip Erdoğan'ın her konuda, herkeşe küstahça saldırmaları ve ders vermesinin sadece devam etmekle kalmayıp daha da şiddetlendiği hesaplanırsa. İsyana yol açan nedenler duruyor; halkın öfkesi içten içe yanmaya devam ediyor; karşı taraf zayıfladı; halkın bilinci ise daha yüksek. Sonuç ne olur dersiniz?

Bu sayımızı, halk isyanı üzerine bir dosya ile açıyoruz. Üç yazımızdan ilk ikisi mücadelenin ateşi içinde yazılmış ve daha önce yayınlanmış yazılar. Bunları isyanın en önemli özelliklerini vurguladıkları için seçtik ve okurları-

mızın daha evvel görmemiş olabileceklerini düşünerek yayınlıyoruz. Üçüncü yazı ise özel olarak *Devrimci Marksizm*'in bu sayısı için kaleme alındı.

Sungur Savran'ın yazısı çok erken bir aşamada, daha isyanın ilk haftası içinde yazılmış ve 9 Haziran'da *BirGün* gazetesinde yayınlanmış bir yazı. Daha sonra yaşanan hiçbir şey bu yazıda yapılan tespitleri yanlışlamış değil. Savran, bir yandan isyanı Türkiye tarihi içindeki yerine yerleştiriyor, bir yandan da henüz bir devrim karakteri kazanmamış olduğuna, yalnızca devrim öncesi bir durum yarattığına, bir halk isyanı olarak nitelenmesi gerektiğine işaret ediyor. Bu nesnel belirlemelerden hareketle isyanın hangi yönde derinleştirilmesinin bir devrimi tetikleyebileceğini araştırıyor.

Halk isyanı aynı zamanda toplumsal mücadelelerin yakından incelenmesi, değişik aktörlerin davranışlarının anlamının kavranması bakımından eşsiz bir laboratuvar olmuştur. Kendisini “devrimci” ya da “komünist” sıfatıyla anan birtakım partilerin, bırakın koskoca devrimleri, bir isyanın daha ilk günlerinde nasıl anlaşılabilir biçimlerde mücadelenin önünde engel haline gelebileceğini göstererek devrimci Marksistlerin başka zamanlarda başka ülkeler için teorik düzeyde yaptığı eleştirel değerlendirmelerin anlamlılığını herkesin görebileceği bir somutluğa taşımıştır. Levent Dölek'in Gezi Parkı'nın boşaltıldığı 15 Haziran tarihine kadar sendika ve sol partilerin politikasını irdelediği yazısı da, Savran'ınki gibi, olayların sıcaklığı içinde yazılmış ve sonra doğruluğu açıkça ortaya çıkmış bir yazıdır. Kitle hareketinde **en ufak bir gerilemenin görülmediği** bir aşamada, daha önce ileri sürülmüş **taleplerin bir tekinin bile henüz kabul edilmediği** bir aşamada Gezi'nin boşaltılması kararını verenler, tarih önünde bu davranışlarını zor açıklayacaklardır. Dölek, bu ihaneti adım adım izliyor, bütün somut ayrıntılarıyla ortaya koyuyor.

Kurtar Tanyılmaz'ın yazısı, aslında Yunanistan'ın başkenti Atina'da 9 Haziran 2013 günü Türkiye'deki isyan üzerine düzenlenmiş olan bir toplantıda yapmış olduğu konuşmanın geliştirilmiş biçimi. Yani yazı olarak ilk kez *Devrimci Marksizm*'in bu sayısı için kaleme alınmış olsa da, o da isyanın ateşi içinde geliştirilmiş düşünceleri burada sistematik halde anlatıyor. Başlığından da anlaşılacağı gibi, Tanyılmaz'ın yazısı isyanın ekonomik arka planını inceliyor. AKP hükümetinin çok övündüğü makro ekonomik performansın kofluğunu ve artık övünülecek hiçbir yanının kalmadığını ortaya koyduğu gibi, en parlak büyüme ve sermaye birikimi anında da bunun kaynağının işçi sınıfının bütün kazanım ve mevzilerinin yağmalanması yoluyla aşırı sömürülmesi olduğunu gösteriyor. Ekonomik sıkıntılar isyanın konusu

olmamış olabilir, ama öfkenin arka planında önemli bir rol oynamıştır.

Türkiye Marksizmi 28 Nisan 2013 tarihinde büyük bir düşünürünü ve hocasını yitirdi. Bütün hayatını hastalıklarla boğuşarak geçiren, buna rağmen hiç durmadan çalışan, öğrenen, geliştiren dostumuz, hocamız, yoldaşımız Nail Satlığan, son hastalığına yenik düştü. Satlığan bizim yol arkadaşımızdı. *Devrimci Marksizm*'in esin kaynağı *Onbirinci Tez*'de ve doğrudan doğruya öncülümüz olan *Sınıf Bilinci*'nde elinizdeki dergiyi çıkararak kadro ile birlikte yayın kurulu üyeliği yaptı. Devrimci Marksizm'in kendisinin ilk çıkışında Danışma Kurulu üyeliğinde bulundu. Her sayının planlamasına katkıda bulundu, sayı yayımlandıktan sonra her yazıyı titiz biçimde okuyarak toplantılarımızda ayrıntılı olarak eleştirdi, zaman zaman dergimize katkıda bulundu. Türkiye sosyalizminin sekter olmayan bilgesi idi, ama bu toprakların devrimci Marksizminin de partizan düşünürü.

Türkiye devrimci Marksizminin Satlığan'a gönül borcunu ödemesi zordur. Ama biz yine de bu sayıda ona olan saygımızı hem ölümünden sonra iki yoldaşımızın onun hakkında yazdığı iki yazıyla, hem de onun değişik tarihlerde yazmış olduğu yazılarla ifade etmek, onu anmak istedik.

Satlığan üzerine yazıların ilki Evren Asena'nın. Asena, Satlığan'ın çeşitli alanlardaki yeteneklerini, yaptığı çalışmaları, klasik Marksizmin savunulmasındaki ısrarını ortaya koyuyor. İkinci yazı ise Sungur Savran'ın. O da Satlığan'ın hayatı boyunca yaptığı katkıları anlatıyor. Satlığan'ın Türkiye sosyalist hareketi içindeki yerini ise şöyle betimliyor: 68 kuşağı, içindeki devrimci ateşi bütünleştirebileceği sağlam bir Marksizmi eski kuşaktan devralma şansı olmayan devrimcilerin kuşağıydı; Satlığan kendisi 68 kuşağının tam içinden gelip devrimci Marksizme ulaşarak Türkiye solunda bu iki damarı birleştirmiştir.

“Nail Satlığan dosyası” olarak ayırdığımız bölüm, Satlığan'ın yazılarından oluşuyor. Dosya Selim Sonatlı'nın bu dosyayı tanıtan yazısıyla başlıyor. Dosyanın kendisi beş ayrı parça içeriyor. Bunlarda ağırlık bilinçli olarak ekonomiye değil politikaya verildi. Satlığan Türkiye'de en önde gelen Marx ve *Kapital* uzmanlarından biri olduğu ve *Kapital*'in (Mehmet Selik ile birlikte) orijinal dili olan Almanca'dan çevirmeni olduğu için, ölümünden sonra bütün basın onu bu özelliğiyle tanıttı. Satlığan sanki sadece “Marksist ekonomist” olarak katkıda bulunmuştu Türkiye soluna ve düşünce hayatına. Bu görüntü çok yanlıştı. Satlığan Türkiye sosyalist hareketinin içinden gelmiş, her aşamasında onunla hemhal olmuş, gerek Türkiye, gerek dünya ölçeğinde siyaseti en ince ayrıntılarına kadar izlemiş ve analiz etmiş biriydi. Marksist

teori hakkındaki bilgisi de ekonomi ile sınırlı olmanın çok ötesindeydi. Burada yer verdiğimiz yazılar, basında oluşan bu çarpık imajı düzeltsin, genç kuşaklar Satlığan'ın düşünce evreninin farklı boyutları hakkında tadımlık bilgiler edinsin istedik.

Yazıları Selim Sonatlı sunuş yazısında yetkin biçimde tanıtmakta olduğu için biz burada kısaca bazı özel boyutlar üzerinde duracağız. Birinci parça, 1990'lı yıllarda düzenlenmiş bir panel. Bu panel, Asena'nın vurguladığı çeşitli yönlerin yanı sıra, Satlığan'ın hayatı boyunca Türkiye soluna yaptığı belki de en önemli katkılardan birini canlandırmak bakımından onu çok iyi tanıtan bir metin. 12 Eylül karanlığında, 1980'li yılların ortalarından itibaren Türkiye soluna musallat olan liberalizm karşısında çoğu sosyalist saygılı bir sessizlik sürdürürken Satlığan, Bilar'da, *Onbirinci Tez*'de, panellerde, gazete köşe yazılarında ve başka çalışmalarında sol liberalizme ya da o zaman kullanılan terimle sivil toplumculuğa karşı ısrarlı, azimli ve yüksek kalitede bir mücadeleyi yürüten ender insanlardan biri oldu. Bu panel bu işi ne kadar yetkin biçimde yaptığını gösteriyor. Onun sergilediği görüşler bugün hiç de şaşırtıcı görünmeyebilir. Ama o gün insanın bir aydın olarak aşağılanmasına neden olabilecek görüşlerdi. Satlığan fikirlerini ifade etmekte korkusuzdu. O günlerde akıntıya karşı verdiği mücadele, izi ebediyen silinmeyecek bir katkıdır.

Murat Belge ve benzeri sol liberal aydınlar bugün solun çoğunluğu için deyim yerindeyse "ipliği pazara çıkmış" bir konumdadır. Ama çok uzun yıllar bu insanlar solda el üstünde tutulmuştur. Satlığan'ın Belge'nin liberalizme açılımının ilk sistematik ifadelerinden biri olan kitabını eleştirdiği yazısı bu bakımdan önem taşıyor. Yazının özellikle sonlarında Belge'nin "katkı"larına ilişkin pasajların Satlığan'ın bir Rus aristokrati kadar nazik bir insan olarak eski bir arkadaşına saygısının ve ayrıca hakkaniyet duygusunun ürünü olarak okunması gerekir. Belge'nin eleştirilen kitabı da, Satlığan'ın eleştirisi de 1989 tarihini taşıyor. Belge'nin yaşadığı kadar büyük bir değişim, Marksistlikten AKP taraftarlığına uzanan bir yol, akşamdan sabaha gerçekleşemez, ağır ağır olur. Bu yüzden, 1989'da Belge'de Marksizmin hâlâ izleri vardır. Hakkaniyet duygusu dediğimiz şey bununla ilgilidir. Aynı hoşgörüyü 2000'li yıllarda göstereceğini sanmıyoruz.

Siyonizme ilişkin yazı örnek bir enternasyonalist siyasi tavrı canlandırdığı kadar, Satlığan'ın çok geniş ufuklu kültürünün de şaşırtıcı izlerini taşıyor.

Aybar üzerine yazısı hem dünya solunu, hem de bu toprakların kendine özgü renkler taşıyan sosyalist hareketini ne kadar iyi tanıdığını, bu iki bil-

giyi, evrensel ile yereli nasıl yaratıcı biçimler altında bir sentez olarak ifade etmeye çabaladığını ortaya koyuyor.

Aziz Çelik ile ekonomi politikaları üzerine yaptığı tartışma ise, solun neoliberal taarruz karşısında neredeyse çözüldüğü, planlamayı, kamu mülkiyetini, hatta basit devlet müdahalesini bile savunmaktan utandığı bir dönemde, 1980’li ve 1990’lı yıllarda Satlıgan’ın solun ekonomi politikaları konusunda sağlam Marksist pozisyonları nasıl da yetkin biçimde savunabildiğini gösteriyor.

Her düşünce akımının kendi içinde de fikir ayrılıkları olur. Tek tek düşünürler arasında her düşüncenin paylaşılması mümkün değildir. Bu tür farklılıklar sadece doğal değildir, verimlidir bile. Ama aynı düşünce akımı içinde yer alanların arasında bazı fikir ayrılıkları önem taşır. Satlıgan’ın burada yayınlanan yazılardaki fikirlerinin büyük çoğunluğu bu derginin Yayın Kurulu’nun altına imzasını atacağı fikirlerdir. Farklılıklar da, dediğimiz gibi, olabilir, tartışılması gerekir, ama bu önemli değildir. Ne var ki, Satlıgan’ın sol üzerine yazılarına sinen bir yaklaşım, *Devrimci Marksizm*’in Yayın Kurulu’na paylaşılmıyor. Bu yaklaşım, en belirgin biçimde Aybar üzerine yazıda ve Aziz Çelik ile yapılan görüşmede ortaya çıkıyor. Satlıgan, Ernest Mandel’e bir Marksist iktisatçı olarak büyük önem atfederdi. Bu noktadan hareketle siyasi fikirlerini de çok önemserdi. Burada, proletarya diktatörlüğünde, yani devrim sonrası işçi devletinde bizim de katıldığımız ve kökleri Trotskiy’de de olan çok partililiği savunurken, Ernest Mandel’i izleyerek bu partilerin arasına, işçi devletine karşı şiddete başvurmama koşuluyla, kapitalizme dönülmesini savunan burjuva partilerini de katıyor. Biz katmıyoruz. Bugün köleliğin, cariyeleğin veya ırkçı ayrıcalıkların savunulması nasıl demokrasinin bir parçası olarak görülemezse, işçi demokrasisinde üretim araçları üzerinde özel mülkiyet temelinde kitlelerin ücretli köle olarak çalıştırılmasının savunulması da aynı şekilde demokrasinin bir parçası olarak görülmemelidir. Satlıgan yoldaşımızla başka anlaşmazlıklarımız ikincil olabilir, ama bunu devrimci programın merkezi bir ilkesi olduğu için önemli sayıyoruz ve dile getiriyoruz. Geçerken belirtelim ki, Satlıgan Aybar’ın parlamentarist ve reformist politik eğilimlerini de görmezlikten geliyor.

Nail yoldaşımızı yitirmemizin üzerinden bir ay bile geçmeden, 20 Mayıs 2013 günü bir başka acı haberle sarsıldık. Taner Yelkenci, henüz 42 yaşında geçirdiği bir kalp krizi sonunda hayatını yitirdi. 40 yaş kuşağı Marksistlerinin en çalışkanlarından, en derin düşünürlerinden olan Yelkenci’yi, gerçekten hayatının en verimli çağında, muazzam bir düşünme ve üretme çabasının

Devrimci Marksizm

içine girmişken kaybettik. Bu sayıda hem onu anmak, hem de kendisini tanımayan okurlarımıza nasıl bir değer yitirmiş olduğumuz konusunda bir fikir verebilmek amacıyla onun bir yazısını yayınlıyoruz. Yelkenci son derecede gerçekçi bir siyaset ve hukuk felsefesi anlayışına sahipti. Buradaki yazısında da, çok derinlemesine vakıf olduğu burjuva siyaset felsefesinin temsilcilerinden hareketle güçlü bir Marksist devlet teorisi tablosu çizmektedir.

Satlıgan'ın ve Yelkenci'nin yerleri doldurulamaz. Ama onların yolundan yürümeye hazır genç kuşaklar, asiler, "çapulcular" oldukça, onlar boşuna yaşamamış olacaktırlar.

İsyandan devrime giden yol*

Sungur Savran

Selam olsun silahlı adamlara karşı çıplak elleriyle ve cesaretleriyle sokak savaşını kazananlara! Selam olsun halkı koyunlaştırmaya çalışan, itiraz edeni de okulda çocuk azarlar gibi susturabileceğini sanan gerici hükümete dersini verenlere! Selam olsun 1 Mayıs'ta giremezsiniz denen Taksim meydanında günü gününe bir ay sonra durumu tam tersine çevirene. Orada yazmıyor ama herkes biliyor: Oraya işçiler, gençler, sosyalistler, her türlü gösterici girebiliyor, ama polis giremiyor! Tayyip Erdoğan için ne yenilgi!

Sonra selam olsun Ankara'ya, İzmir'e, Adana'ya, Antalya'ya, ötekilere! Paris Komünü yalnız bırakılmıştı, onlar İstanbul'u yalnız bırakmadılar. Onların kahramanlığı daha da büyük, çünkü İstanbul Taksim bir günlük isyanla düştü, oralarda günlerce savaşmak zorunda kaldılar yoldaşlarımız, arkadaşlarımız, genç gururlarımız! Selam olsun hepimize, yüz binlerle meydanlara çıktık, milyonlarla meydanlara çıkanların ardında durduk, cumhuriyet Türkiye'si tarihinin ülke çapındaki ilk halk isyanını yarattık. Bu topraklar çok görmüş geçirmiştir. 1908 devrimine giden yolda Osmanlı'nın kaç kentini dolaştı isyan. Ordusuyla meclisiyle ikili iktidar kurdu Milli Mücadele.

* Bu yazı ilk kez *BirGün* gazetesinin 9 Haziran 2013 tarihli Pazar Eki'nde yayınlanmıştır.

Devrimci Marksizm

Daha yakın tarihte ne işçi direnişleri, ne komünler (Zonguldak, Sakarya ve diğerleri), ne silahsız ayaklanmalar yaşadık (15-16 Haziran). Ama bütün Türkiye’de, sokak savaşları içinde, gerilla savaşı anlamında değil, bir kentsel alan olarak kurtarılmış bölgeleri ilk kez yaratıyoruz. Yaşasın halk isyanımız!

Taksim Komünü

2009-2010 kışında bir işçi kolektifi Ankara’nın bağrında devletin güçlerinden bir alanı kurtarmış ve Sakarya Komünü’nü kurarak o alanda hayatı iki buçuk ay boyunca örgütlemiş, yeni bir dünyayı çağıran bir mekân haline getirmişti. Şimdi Gezi Park’ın bütün çevresi, güya işçilere, solculara ve başkalarına yasaklanan Taksim, bunu dev bir ölçüğe taşıdı. Günlük hayatta birbiriyle yolu hiç kesişmemiş on binlerce insan aynı mekânı paylaşıyor, yemeklerini ortak mutfaktan yiyor, kütüphaneleri var, revirleri var. Üstelik sadece orada kalanları değil, çevreden ya da uzaktan yemek, ilaç, kitap ve başka ihtiyaçları sağlamak için gelenleri de kendi güzel dünyasına bulaştırmış oluyor.

Taksim Komünü bir halk hareketinin yasakçı bir hükümete gösterebileceği en çarpıcı naniktir. Düşünsenize, 1 Mayıs’ta Taksim’i engelleyen, kitle hareketine alay eder gibi Kazlıçeşme’nin çiçeğini, böceğini, deniz manzaralı oluşunu öven bir başbakana ve 1 Mayıs’tan sonra Taksim ve civarında küçük büyük her türlü eylemi yasaklamaya çalışan bir polise cevaben kitle Taksim meydanında sadece slogan bağırıyor; şarkı söylüyor, yemek yiyor, uyuyor, kendini eğitiyor, dostluklar ediniyor. Bu, bir hükümetin madara olmasıdır başka bir şey değil! Taksim Komünü bir yanıla geleceğin ortak yaşamına işaret ediyorsa, bir yanıla da bugünkü gericiliğe meydan okuyor.

Ruh durumları

Taksim, çok daha geniş bir hareketin beliriş biçimlerinden sadece biri. Üstelik, cazibesi ne olursa olsun, başka yerlerde yaşanan sorunları görmezlikten gelmemiz için bir neden olmamalı. Hatta denebilir ki, Taksim üzerine hareketin öteki bileşenlerinin durumunun aleyhine fazla bir vurgu, başka yerlerde hâlâ polisin saldırısının yaşanmakta olduğunu “unutan” bencil bir yaklaşım olur. Maşallah polis saldırısını devam ettirirken “artık barış zamanı” diyenler bile oldu! İçinden geçmekte olduğumuz isyanın bir özelliği, hareketin farklı bileşenlerinin birbirinden çok farklı, hatta karşıt konumlar içinde olmasıdır.

Bu çok farklı konumların toplamı halk isyanıdır. Bu devrimci bir ruhla yapılmış bir ataktır, ama henüz devrim değildir. Çünkü sadece bir hükümeti

istifa ettirmeyi hayal edebilmekte, kendisi önüne bir hükümet ve devlet biçimini hedef olarak koymamaktadır. İktidarı almaya talip olmayan bir kitle hareketi devrim öncesi bir aşamadır, bir isyan içindedir. Yine de bazı koşulların yerine gelmesi halinde hızla ve fark edilmeksizin devrime dönüşebilir.

Öyleyse, bir devrimci kişi ya da hareket böyle bir durum doğduğunda nasıl bir tavır benimser? Yüksek teorik şeyler söylemeye bile gerek yok. Devrimci olan ile devrimci olmayan arasındaki farkı bu durumda şöyle ölçebilirsiniz: Devrimci olmayan ama mücadeleye inanan bir insan bu durumu en iyi kazanımlarla bitirmek ister. Hareketi satmaya hazır olan insan kazanım olsa da olmasa da olay kapansın ister. Devrimci ise bu durumun bitmemesini ister! Çünkü herhangi bir kısmi kazanımın ötesinde isyan devrim vaat etmektedir. Devrim vaat eden bir durumun kapanmasını, sona ermesini isteyen devrimci olabilir mi?

Buradan nasıl ilerlenir?

Devrimci olan isyanın derinleşip devrime dönüşmesini ister dedik. Bir ayrım daha yapabiliriz. Leninist devrimci ise bu devrim öncesi durumdan devrime nasıl geçilebileceğini sorar. “Yaşasın Taksim direnişimiz!” sloganını atarak direnci ve azmi yüksek tutmak iyidir, ama yeterli değildir. Amaç aynı zamanda hangi gelişmenin güç dengesini isyancı kitlelerin lehine döndürerek devrimin önünü açacağını belirlemek ve bu belirlemeyi taktik bir hatta dönüştürebilmektir.

Günümüzdeki isyanın bir devrime dönüşmesindeki en önemli engel, hareketin bir sınıf karakteri kazanmamış olmasıdır. Öyleyse, tutulması gereken halka bu amorf, heterojen, sınıflar arası harekete bir sınıf damgası vurma çabası olmalıdır. İşte bu halka bize bir genel grev çağrısını en önemli taktik hat olarak belirlemeyi dayatır. 5-6 Haziran günlerinde düzenlenen, başını KESK’in çektiği grevin taban nezdinde nasıl destek bulduğuna, KESK’in uzunca bir süredir en başarılı eylemini yaptığına bakarsak, sendikaların bu dönemde bu yöndeki ataklarının sınıf içinden karşılıksız bırakılmayacağını anlamış oluruz. Öyleyse, ileri! Sendikalar göreve, genel greve!

Şayet işçi sınıfının harekete bir damga vurmasını sağlamanın yanı sıra Kürt halk hareketi de mücadelenin içine girmeye teşvik edilebilirse, o zaman devrimin güçlerinin önüne geleni sarsan bir kasırga halini alacağını tahmin etmek güç değildir.

İş ki biz kendimiz özgüven yokluğundan hemen geri çekilmeyelim.

İhanete uğrayan isyan*

Levent Dölek

Gezi Parkı'nda başlayan halk isyanı aynı doğrultuda birleşen bir halkın, birbirinden aldığı güç ve güvenle nelere kadir olabileceğini gösterdi. 1 Mayıs'ta yasaklanan ardından bir ay boyunca her eylem girişimi gaza boğulan Taksim Meydanı, gaza boğulsa da dayanan, su yese de direnen ve her saldırıdan sonra daha kalabalık bir şekilde geri dönen halkın gücüyle özgürleştirildi.

Ancak isyan eden halkın hedefi Taksim değildi sadece. Taleplerin ilk sırasında Gezi Parkı'nın park olarak kalması yazılsa da kitleleri seferber eden esas sebep AKP iktidarının baskıcı politikaları ve bu politikaların infial yaratan somut bir yansıması olan polis şiddetiydi. Belki eylemlerin somut bir siyasi hedefi olmasa da alana çıkan yüz binlerin ve onları destekleyen milyonların ortak duygusu "hükümet/Tayyip/AKP istifa" sloganlarında cisimleşiyordu. Acil talep olarak 3 can alan ve onlarcası ağır olmak üzere binlerce insanı yaralayan polis şiddetinin hesabının sorulması, gazın yasaklanması ve gösteri yasaklarının kalkması öne çıkıyordu.

Halk isyanı, tamamen kendiliğinden bir şekilde ve önderliği olmadan ilk zaferini kazanıp Gezi Parkı'nı ve Taksim'i özgürleştirdikten sonra belirli

* Bu yazı ilk kez 24 Haziran 2013 tarihinde Gerçek gazetesinin internet sitesinde yayınlanmıştır.

hedeflere odaklanmaya yani bir önderliğe ihtiyaç duydu. Bu rolü Taksim Dayanışması altında toplanan, ülkenin kadim sendikal ve sol siyasi yapıları üstlenmeye çalıştı. Ne var ki halk isyanı, önderliğini ararken belki de çok erken bir aşamada karşısında ihaneti buldu.

İsyanın ateşini ilk söndürme çabası

İleriye atılmaya çalışan halk isyanı önce durduruldu sonra da ihanete uğratıldı. AKP hükümeti, polis şiddetiyle bastıramadığı, tam tersine alevlendirdiği halk isyanını önce Cumhurbaşkanı Gül'ün ardından da Başbakan Yardımcısı Bülent Arınç'ın açıklamalarıyla soğutmak istemiş ama başarılı olamamıştır. İkilinin sözde yumuşak açıklamaları kitleler nezdinde etki uyandırmamıştır. Bu aşamada Gezi Parkı direnişinin ateşleyicilerinden olan Sırrı Süreyya Önder, Bülent Arınç ve Abdullah Gül'le görüşmüş, görüşmelerin ardından yaptığı açıklamalarla ilk defa iktidarın kitleleri yatıştırma çabasına isyanın içinden destek sunmuştur. Sırrı Süreyya Önder'e göre: “Demokratik süreçler zamanında devreye girmemiştir **ama artık devlet ve hükümet nezdinde devreye girdiği görülmektedir.**” Bu durumda Önder'in önerdiği bundan sonrasını demokratik mekanizmalarla yürütmek ve haftasonu tüm yurttan şölenler yaparak eylemleri sonlandırmaktır.

Sırrı Süreyya Önder ilk defa isyanın içinden çıkıp, halk isyanını “demokratik mekanizmalar”ın karşısına yerleştiren (sanki halkın isyanı demokratik bir mekanizma değilmiş gibi ki yüz binlerin isyanı meclis kulislerindeki pazarlıklardan bin kat daha demokratiktir) ve iktidarın söylemindeki göreceli bir yumuşamayı eylemi sonlandırmak için yeterli gören kişi olmuştur. Nihayet halk isyanının yeterli ya da yetersiz talepleri ortadayken ve bu taleplerin hiçbiri karşılanmamışken iktidarın bir manevra olduğu açık olan referandum önerisini de desteklemiştir. Yine ilk defa Sırrı Süreyya Önder tarafından meşrulaştırılan referandum önerisi daha sonra iktidarın halk isyanına karşı en büyük kozu olacaktır. Kaldı ki bu öneri canı pahasına, gözü çıkma pahasına direnen yüz binlerle, daha sonra AKP mitingini dolduracak bindirilmiş kıtaları sandıkta eşitleyen bir tuzaktan başka bir şey değildi.

Dışarıdan yalıtma, içeriden yanıtma

İktidar ilk olarak iyi polislerini (Gül ve Arınç) devreye soktuktan sonra kötü polis Erdoğan henüz Afrika'da iken bombalamaya başlamıştır. Erdoğan'ın stratejisi iyi polisler isyanı yatıştırırken diğer tarafta kendi kitlelerini konsolide etmeye yönelik olmuştur. ABD'ye, Avrupa Birliği'ne, Koç'a, Sabancı'ya ve faiz lobisine hücum etmiştir. Böylece bir yandan kitlelerini ko-

rumaya çalışmış diğer taraftan da en zayıf noktası işçi sınıfını kazanamamış olmak olan halk isyanını tam da bu zayıf noktadan vurmaya çalışmıştır.

Erdoğan'ın halk isyanının karşısına yüzde 50'yi çıkarmaya çalışmasına karşı sağlam bir siyasi karşı atak yapılabilirdi. 9 Haziran'da kitlesel bir Taksim mitingi yapılacaktı. Bu mitingde ABD'ye mi kızılıyorsun o zaman kapat İncirliği, kaldır füze kalkanını görelim denebilirdi. Faiz lobisine mi karşısın dürüstsen zorunlu ihtiyaçlar için kullanılan kredi kartı borçlarını sil, bankaları kamulaştır denebilirdi. Koç'a, Sabancı'ya karşı Gezi Parkı ve Taksim'de işçilerin emekçilerin talepleri yükseltilebilirdi. Ama olmadı 9 Haziran mitingi için saatlerce Sırrı Süreyya Önder'in konuşup konuşmayacağı üzerine tartışma yapıldı. Bir yanda HDK diğer yanda TKP, Halkevleri, ÖDP olmak üzere karşılıklı ultimatolar çekildi ve kriz yaşandı. Sonuç halk isyanının sahte yüzde 50'ye karşı yüzde 99'un çıkarlarını savunan bir çıkışının yerine eski taleplerin yinelenildiği ve konserlerin yapıldığı bir miting oldu.

Erdoğan, kitlesini konsolide ettikten ve siyasi inisiyatifi ele geçirdikten sonra tehditlerini arttırdı. Mitingi takip eden salı günü önce Taksim Meydanı'na (AKM ve Atatürk Anıtı) ardından da Gezi Parkı'na polis saldırdı. Saldırı gecesi ve takip eden günlerde halk bir kez daha Gezi Parkı'na akarak isyanın sürdüğünü gösterdi. O gün, polislin Gezi Parkı'nı boşaltmamasının nedeni isyanın kitlesel gücü ve meşruiyetiydi.

Halk “direnişe devam”, reformistler ve sendika bürokratları “tamam” dedi

Polisin saldırısından sonra halkın tepkisi netti ve 31 Mayıs'la aynıydı: “Saldırdığında daha güçlü olarak yeniden geliriz!” Bu tepkinin kırılması polisiye yöntemlerle olanaksızdı zira devlet bunu 31 Mayıs-1 Haziran'da görmüştü. Ne var ki halkın netliği, Taksim Dayanışması'nın çoğunluğunu oluşturan sendikalar, meslek örgütleri, BDP, EMEP, TKP, ÖDP gibi partilerde yoktu. Ne olduysa kulislerde bu çoğunluk tarafından artık eylemi sonlandırmak, çadırları kaldırarak geriye sembolik iki çadır bırakmak gerektiği yönünde tartışmalar başladı. Bu tartışmalar sürerken EMEP'in eski genel başkanı ve lideri milletvekili Levent Tüzel, İMC TV'ye çıkarak Gezi Parkı'nı fethetme duygusuyla hareket etmenin yanlış olduğunu artık eylemin mahallelere, işyerlerine yayılarak Gezi Parkı boyutuyla sonlandırılması gerektiğini savundu.

Tüm bunlar olurken Tayyip Erdoğan da boş durmuyor Gezi'nin boşaltılması için 24 saatlik ultimatolar çekiyor ve referandum önerisini dayatıyordu: “Ya referanduma evet diyeceksiniz ya da uygulamamızı kabul edeceksi-

niz!” Taksim Dayanışması isyanın 17. gününde referanduma hayır diyor ve Taksim Dayanışması temsilcilerinin bulunduğu bir diyalog kanalının açılmasını istiyordu.

Psikolojik ve siyasi üstünlük hâlâ isyandan yanaydı. Erdoğan’ın isyana sebep olan dayatmaları devam ettikçe Gezi Parkı etrafında halk kenetleniyor; 24 saatlik ültimatoların zamanı dolarken iktidar polisiye bir saldırıya göze alamıyordu. Erdoğan, Hülya Avşar’la ve Necati Şaşmaz’la görüşmek gibi türlü numaralarla “biz adım atıyoruz ama karşı tarafın niyeti kötü” imajı çizmeye kalktıysa da bu girişimleri tam anlamıyla fiyaskoyla sonuçlanmıştı.

Tayyip’in tehditleri ve azarlamaları “pozitif yönlü adımlar” olarak sunuluyor

Tam da bu aşamada Taksim Dayanışması apar topar Ankara’ya Tayyip Erdoğan’la görüşmeye çağrıldı. Görüşmenin ardından Taksim Dayanışması sekreteryası adına Tayfun Kahraman’ın yaptığı açıklama Tayyip Erdoğan’a arayıp da bulamadığı fırsatı altın tepside sunuyordu. Kahraman’ın açıklamasında “Erdoğan’ın Topçu Kışlası için yargı kararını beklemesi ve sonrasında referanduma gidecek olması bu gecenin olumlu sonucu” olarak ifade edilmiş, gazetecilerin “bu sözler eylemin bitirilmesi için yeterli midir?” sorusuna ise Kahraman: “Bu sözler pozitif yönlü sözlerdir. Bu pozitif yönlü sözlerin arkadaşlarımızın da pozitif olarak değerlendireceklerini biz buradan düşünüyoruz” diyerek karşılık vermiştir.

Bu aşamada bir süredir eylemin sonlandırılmasına yönelik tartışmaların alttan alta başlatılması, Levent Tüzel’in açıklamaları ve sonrasında Erdoğan’la yapılan görüşmeden “eylemi bitirme yönlü” bir açıklamayla çıkılması hükümetle farklı kanallardan (başta meclis olmak üzere) bir pazarlığın sürdürülmekte olduğu izlenimini yaratmıştır. Bu açıklama bağımsız isyancılarda kuvvetli bir tedirginlik ve öfkeye yol açmıştır. Tam da bu durumun üstüne Taksim Dayanışması’nın siyasetlerin yanı sıra bağımsız kitle temsilcilerinin de katıldığı rutin toplantısı ani bir kararla öğlen saatine ertelenmiş bu toplantının yerine sadece siyasetlerle toplantı yapılmıştır.

“Siyasetleri ikna edersek halkı da razı ederiz”

Bu toplantının amacının, siyasetleri eylemi çadırları kaldırarak sembolik düzeye indirmek suretiyle bitirmek ve Gezi Parkı’nı boşaltmak fikrine ikna etmek olduğu kısa zamanda anlaşılmıştır. Bu fikre ikna etmek için, iktidarın kullandığı söylemlere paralel olarak hijyen sorunlarından güvenlik sorunlarına kadar bahaneler sıralanmıştır. 11 Haziran saldırısına karşı halk her

gün daha fazla Gezi Parkı'na sahip çıktığı, binlerce insan baretlerle parkı doldurduğu halde kitlenin azaldığı yönünde hayali bir izlenim yayılmaya çalışılmıştır. Zaten hükümetin uymakta zorunlu olduğu mahkeme kararını bekleyeceğini açıklaması ve Taksim Dayanışması'nın henüz reddettiğini açıkladığı referandum önerisi ile bazı tekil polisler hakkında açılan göstermelik soruşturmalar (ki bu meseleler tartışıldığında henüz Ethem Sarısülük'ün katili olan polisin ismi bile savcılığa ileilmemişti) kazanım gibi sunulmuştur. Dahası görüşmenin gerçek içeriği halka yansıtılmamıştır. Erdoğan'ın DİSK Genel Sekreteri Arzu Çerkezoğlu'na bağırarak odayı terk etmesi bir diyalog ortamı yerine Erdoğan'ın azarlayıcı tonla adeta gözdağı verdiği, siyasetler toplantısında söylenmiş ama her nedense kamuoyu ve Gezi Parkı isyancılarıyla paylaşılmamıştır.

Halk temsilcileri ihaneti teşhir etmiştir

Eylemin sembolik bir nöbete dönüştürülerek bitirilmesinde bir oybirliği sağlanamayınca karar Gezi Parkı'nda örgütlenecek halk toplantılarına bırakılmıştır. Halk toplantılarında ezici bir çoğunluk “direnişe devam” diyerek eylemi bitirmeye çalışan DİSK, KESK, TMMOB, TTB, CHP, HDK (BDP ve EMEP'in aktif öncülüğünde), TKP ve ÖDP'ye ağır bir darbe vurmuştur. Halk toplantılarının kesin kararlarına rağmen gece saatlerinde toplanan Taksim Dayanışması toplantısında saydığımız örgütler sembolik nöbete geçme konusunu dayatmayı sürdürmüşlerdir. Ne var ki direnişe devam eğilimi yine ağır basmış bunun sonucunda da adı geçen örgütler tek yanlı olarak çadırlarını kaldırma ve birleştirme kararı almıştır. Adı geçen örgütlerin bu dayatması özellikle halk toplantılarında seçilen temsilcilerde büyük tepki yaratmış ve ertesi günkü toplantılarda bu yapılar bizzat temsilciler tarafından teşhir edilmiştir.

Halk isyanı önderliğini aramış, bu arayış içinde tüm sol ve sosyalist kurumlarla, demokratik kitle örgütlerini bünyesinde barındıran Taksim Dayanışması'na sarılmış ancak bu örgütün çoğunluğunu oluşturan yapıların önderlik yerine bir bürokrasi oluşturma çabasıyla yüz yüze gelmiştir. Tarihsel misyonuna uygun hareket eden bu bürokrasi kontrol edemediği halk isyanını durdurmaya çalışmıştır. Halk güçlü ve kararlı iken, AKP hükümeti kimseyi sözlerine inandıramazken, Necati Şaşmaz, Hülya Avşar gösterileri ile kendi kendini rezil etmişken elinde tek koz olarak polis tehdidi kalmışken ama bu tehdidi de daha büyük bir isyana yol açar diye uygulamaya koyamazken, isyanın ihanetçileri devreye girmiştir. Erdoğan'ın tehditlerini ve küstahlığını halktan gizleyip, boş sözlerini “pozitif yönlü adımlar” olarak

sunarak, halk toplantılarının kesin eğilimlerini gece toplantılarında baypas etmeye çalışarak isyanı içerden kırmışlardır. KESK ve DİSK aldıkları sözde genel grev kararını basın açıklaması şeklinde uygulayarak isyanın cenaze törenini yapmaya kalkarak son noktayı koymaya çalışmıştır.

İsyan ihanete uğramış ama yenilmemiştir

İsyan ihanete uğramıştır ama her şeye rağmen yenilmemiştir. Gezi boşalmış ama sabaha kadar tüm İstanbul bir kez daha halkla dolmuş isyan sürmüştür. Ankara başta olmak üzere ayağa kalkan Türkiye tekrar yerine oturmamıştır. Parklarda forumlar, Gezi'deki mücadeleyi mahallelere taşımıştır. İsyana ihanet edenler referanduma razı oladursunlar halk taleplerinden vazgeçmemiştir. Parklarda taleplerin genişletilmesi tartışılmaktadır. İsyana ihanet edenler Erdoğan'la kurdukları diyaloga bel bağlarken, halk Tayyip istifa sloganından vazgeçmemiştir. Barikatları, gazları, TOMA'ları aşan halk başına bürokrat kesilen sahte önderlikleri de aşmasını bilecektir.

Halk isyanının ekonomi politiği

Kurtar Tanyılmaz

1- Giriş

Son 10 yıldır AKP döneminde Türkiye'nin bölgesel ve küresel ölçekte "model ülke" olduğu algısı yaratılmıştı. Gezi isyanları bir yandan bu algının gerçekçiliğinin sorgulanmasına bir yandan da Türkiye'nin egemenleri ve liberal aydınları arasında bir hayâl kırıklığına ve şaşkınlığa yol açtı. Örneğın burjuva medyasının tanınmış yazarlarından Güngör Uras, Gezi eylemlerine değindiğı bir köşe yazısında şöyle diyordu: "büyüme dersin fena değil, insanların çoğunun işi var, aç açıkta kalan yok gibi, yollar, köprüler, tüneller yapılıyor. TOKİ dağa taşa bina diyor. Bu insanlar daha başka ne istiyor, neden çıkıyor sokaklara?"¹

Çeşitli liberal ve sol-liberal çevrelere göre bu algının bozulmasında rol oynayan Gezi isyanları sürecinde iyice açığa çıkan ve Başbakan Erdoğan'da cisimleşen devletin otoriter tavrı idi. Erdoğan'ın Gezi isyanlarının ilk günlerindeki hırçın üslubu ve otoriter tarzı karşısında Âkil İnsanlar Heyeti üyesi akademisyen Deniz Ülke Arıboğan şöyle diyordu: "Ekonomimiz iyi gidiyor, kredi notlarımız yükseliyor, şu oluyor, bu oluyor derken bir anda bir üslup

¹ *Milliyet*, 23.06.2013.

problemi yüzünden Türkiye'nin geldiği ruh haline bakın. Bir anda böyle müthiş bir süratle giden bir Ferrari'ye fren yaptırmak gibi bir şey. Niye yapıldı, şoförün camı istedi gibi oldu. Bu gerçekten çok sağlıksız.”²

Ekonomide her şey yolundayken ne gerek vardı “demokratik Türkiye” algısını bozmaya. Hem AB yolunda ilerlemek hem de yabancı sermayeyi çekebilmek açısından Cumhurbaşkanı Gül'ün de Gezi eylemlerine değinirken belirttiği gibi, Türkiye'nin elindeki en büyük değer “siyasal istikrar”dı. Uzunca bir süredir AKP hükümetinin politikalarına nerdeyse koşulsuz destek veren akademisyen Fuat Keyman'ın ifadesiyle bu süreç sonunda “Türkiye'nin ekonomik performansı iyi, ama otoriter eğilimler gösteren, zayıf ve sınırlı demokrasiye sahip ülke imajı güçlendi.”³

Bunun karşısında ise Başbakan Erdoğan kendi oy kitlesini etkilemek üzere “dış mihraklar, iç ve dış lobiler” iddiasına başvurdu. Erdoğan, Gezi eylemleri sonrasında yaptığı bir konuşmada şöyle dedi: “Kim kazandı? Faiz lobisi, rant lobisi. Kim kaybetti? Türkiye ekonomisi. Türkiye'nin imajını, uluslararası gücünü gölgelediler.” Gezi isyanının ekonomiye yansımaları konusunda Ekonomi Bakanı Çağlayan da benzer bir değerlendirmede bulundu: “Türkiye ne zaman kafasını kaldırsa, Türkiye ne zaman ekonomik özgürlüğüne ve bağımsızlığına kavuşacak olsa her zaman Türkiye'nin önüne bir oyun sergilenmiştir.”⁴

Bu yazının amacı, Gezi isyanında açığa çıkan öfke ve tepkinin altında yatan önemli nedenlerden birinin AKP hükümetinin ekonomide başarı öyküsü sayesinde ortaya çıktığı ileri sürülen “güçlü Türkiye” imajının aslında uzunca bir süredir hiç de sağlam olmayan bir ekonomik temele dayanıyor olduğunu ortaya koymak. Söz konusu öfke ve tepkinin maddi temelinin dünya ekonomisinin derinleşen krizinde, bunun yol açtığı Türkiye kapitalizminin yapısal zaaflarında ve bunların Türkiye halkı, ama en çok da işçi sınıfı üzerinde yarattığı tahribatta aranması gerektiği kanısındayım. Buradan hareketle kesinlikle bir ekonomik determinizme kapı aralamak istemem. Sadece yöntemsel olarak bir olguyu ele alırken tetikleyici ve belirleyici etkenleri birbirinden ayırmamız gerektiği kanısındayım. Elbette kent hakkına, laik hayat tarzına, kadın haklarına yönelik saldırılar, artan polis şiddeti belli ölçülerde tetikleyici olarak önemli rol oynamışlardır, ancak önemli bir belirleyenin, bunları kesen **ortak eksenin**, AKP'nin siyasi rejimi ya da liderinde

2 *Milliyet*, 05.06.2013.

3 *Milliyet*, 20.06.2013.

4 *Milliyet*, 20.06.2013.

cisimleşen muhafazakâr-otoriter politikalarından çok, onu böyle davranmaya zorlayan sermaye birikiminin dünya çapındaki tıkanıklığında ve bunun Türkiye kapitalizminde yol açtığı çelişkilerde aramanın önemli olduğunu düşünüyorum. Gezi isyanını geçtiğimiz 30 yıla damgasını vuran, ancak son 10 yılda AKP döneminde iyice artan işsizliğe, azalan ücretlere, eğreti ve güvensiz çalışma koşullarına duyulan, özellikle de öğrencilerin, beyaz yakalıların, üniversite mezunu genç işsizlerin ağırlıklı olduğu bir sınıfsal tepkinin⁵ ürünü olarak ele almak gerekmektedir. Bir benzetme yapacak olursam, Gezi isyanı sırasında Erdoğan'ın (sürücünün) izlemiş olduğu ekonomi politikalarının (kullandığı bisiklet) çelişkileri ve dünya ekonomisinin aşağı eğimli, istikrarsız seyrini (zemin) dikkate almak, onun neden böyle davranmak zorunda olduğunu (ödün vermez, otoriter ruh halini) anlamının anahtarıdır.

2-Beton dökerek ayakta duran ekonominin zemini çöküyor

“Uçurumun kıyısındaki” dünya ekonomisinin iyileştiğine dair en ufak bir işaret yok. 2008’de dünya çapında tüm finansal sistemi içeren bir bankacılık krizi olarak açığa çıkan küresel kriz dinamikleri içinden geçmekte olduğumuz safhada devletlerin mali krizine dönüşmüş durumda. O günden bugüne AB bölgesinin ekonomik göstergelerinde belirgin bir iyileşme söz konusu değil. ABD ve Avrupa’daki durgunluğun aşılmasında bir kurtuluş yolu olarak görülen Güney ve Doğu Asya bölgesinde de haberler pek parlak değil. Gerek Hindistan gerekse Çin ekonomisinde büyüme ve dış ticaret rakamlarının oldukça düşük çıkması küresel durgunluğun Asya ülkelerine de yayılmakta olduğu endişelerini artırmış durumda. “Kriz kâhini” olarak nam salan Amerikalı iktisatçı Roubini 2013’te küresel alanda yaşanacak “mükemmel fırtına”ya işaret ederek bu dalgalanmanın 2008 krizinden çok daha kötü olacağı görüşünü savunuyor. Avrupa’da batış, ABD’de çift dip, gelişmekte olan ülkeler ve Çin’de durgunluk, Ortadoğu’da da savaş ihtimalinin arttığını vurgulayan Roubini bu tahminler gerçekleşirse krizin etkisinin zirve yapacağını bildiriyor.⁶

Böylesi bir kaotik ortamda Türkiye kapitalizminin yapısal sorunları yıllardır çözülmeden duruyordu. Özellikle cari açığa artış eğilimi olarak ortaya çıkan yapısal sorunların temelinde, dünya pazarıyla korunmasız bir biçimde bütünleşen ekonominin sınırlı ve azalan rekabet gücü ve sanayi üretiminin

⁵ Gezi isyanında yer alan kitlenin sınıfsal karakterine dair bkz. Ahmet Tonak, “Düzen içi mi, düzen dışı mı?”, *Birgün*, 7.7.2013; Ahmet Tonak, “Haziran Direniş Tahayyülleri...”, *Toplumsal Tarih*, 1.7.2013.

⁶ *Milliyet*, 10.07.2012.

artan ithalat bağımlılığı yatırıyordu. Yıllardır çözülemeyen bu sorunu, AKP hükümeti de kendisinden öncekiler gibi, özellikle de dünya finans piyasalarının daha yüksek faiz karşılığında borç verebilmek için adeta keseyi açtığı bir dönemde, diğer benzer Gelişmekte Olan Ülkeler (GOÜ) gibi yabancı sermayeyi (hem yabancı doğrudan yatırım hem de “sıcak para” denilen kısa vadeli sermaye akımı olarak) ülkeye davet ederek çözmeye devam etti. “Türkiye markası”nın Ortadoğu’da bir bölge gücü olarak pazarlanmasına dayalı imaj bakımından en önemli hedef, ekonominin yapısal sorunu olan cari açığı kapatmak için kredi verecek uluslararası finans çevrelerinin güvenini kazanmaktı. Ne demişti Erdoğan yıllar evvel yabancı sermaye düşmanlığı yapanlara yüklenirken: “Ülkeme yatırımları temin eden dünyanın tüm girişimcileriyle görüşürüm. Çünkü ben ülkemi adeta pazarlamakla mükellefim.”⁷

Cari açığı kapatmak üzere yabancı sermayeyi çekmek için Türk sermayesinin izlediği bu stratejinin önemli ayakları şunlardı: **1- kârlı yatırım iklimi ve büyüme vaadi** (hedef daha yüksek artık değer üretimi için daha ucuza, daha uzun süre işçi çalıştırmak üzere esnek bir çalışma ortamı tesis etmektir), **2- daha fazla özelleştirme** (hedef kamu mülkiyetini özel sektöre devretmek, yeni kârlı yatırım alanları açmaktır; AKP döneminin tüm özelleştirme dönemleri içindeki payı yüzde 80 oldu!) ve **3- iç tüketimin canlı tutulması** (hedef gelir dağılımının bu kadar bozuk olduğu bir ülkede kredili harcamaları teşvik ederek çalışanların borçlandırılması üzerine inşa edilen bir iç tüketim artışı ile artık değer gerçekleştirilmesini güvenceye almaktır). Son yıllarda “kentsel dönüşüm” adı altında başta İstanbul olmak üzere bütün ülkeyi adeta şantiyeye çeviren konut ve ticari alan üretimine yönelik aslında yerli ve yabancı sermaye için, durgunlaşan sermaye birikimi koşullarında, her üç ayaktaki hedefleri birarada gerçekleştirebilecek bir can simidi oldu. Dışardan gelen kısa vadeli “sıcak para” kredi olarak bankacılık, enerji ve birkaç başka sektörün yanı sıra en çok bu alana aktı, kamu arazileri Toplu Konut İdaresi Başkanlığı (TOKİ) aracılığıyla özelleştirildi ve gayrimenkul yatırım ortaklıklarına satıldı, dayanıklı tüketim alanında daralan iç pazarı açmak bakımından da kredilerle emlak sektörü (konut, köprü, otoyol, AVM vb.) canlandırıldı.

Gelgelelim söz konusu stratejinin doğurduğu en önemli sonuç, Türkiye kapitalizminin yapısal çelişkileriyle birlikte adeta bir borç batağına saplanması oldu. Gezi isyanı öncesinde dahi Türkiye uzunca bir süredir “yükselelen” ülkeler arasında en borçlu ve en riskli ülke konumundaydı. Ekonominin

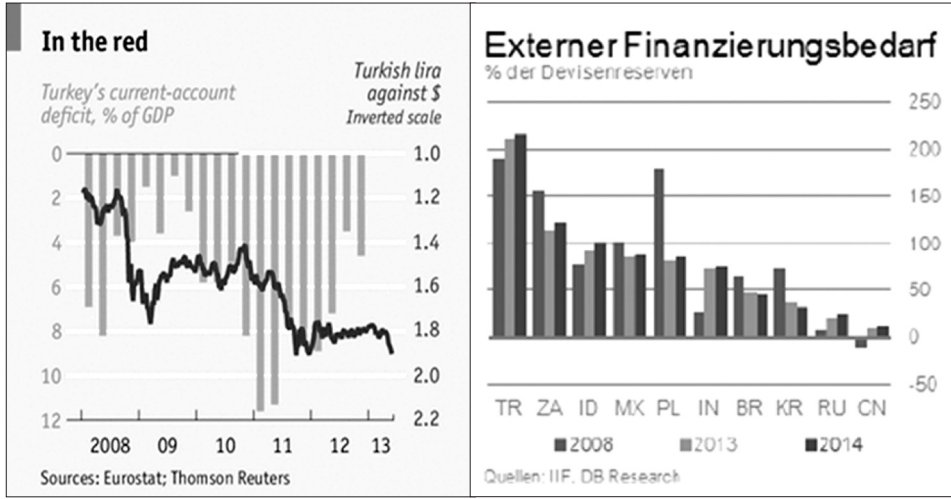
⁷ *Milliyet*, 16.10.2005.

“aşil topuğu” olan cari açık yıllardır kapatılmadığı gibi, son yıllarda dünyada en yüksek cari açığa sahip ülkelerden biri Türkiye idi. Evet, istikrarsız da seyretse yıllar itibariyle ortada bir büyüme söz konusu idi, ancak yukarıda belirtilen nedenlerden dolayı bu tür bir büyüme her yıl dvz açığı, yani cari açık yaratıyordu. 2003-2012 döneminde yılda ortalama 33 milyar dolar açık verildi. Açık, başta milli gelirin yüzde 2,5’u iken 2011’de yüzde 10’una yaklaştı ve açığı kapamak için hızla borlanıldı; dış borç stoku aynı dönemde yüzde 134 arttı ve 340 milyar dolara ıktı.

Bir yandan IMF borcu sıfırlandı diye vnlrken, öte yandan son 10 yılda Türkiye’nin uluslararası yatırımcılara olan toplam dış borcu 3 kat artmıştı; değişen sadece alacaklıydı. Bütün bunlar istikrarsızlığın genel eğilim olduğu günümüz dünya ekonomisinde Türkiye ekonomisinin son yıllarda en **kırılđan** lkeler listesinin başlarında yer almasına yol açtı. Uluslararası Finans Enstitüsü (IIF), yabancı finans kaynaklarına olan bağımlılıklarından ötürü aralarında Türkiye, Polonya, Romanya ve Fas’ın da yer aldığı ülkeleri en kırılđan gelişen piyasalar arasında sıraladı. Raporda, Türkiye, Romanya, Polonya ve Fas’ın büyük lde dış finansal kaynak ihtiyaçları olan ülkeler olarak öne çıktığı ve dış finansman olanaklarının kesilmesi durumunda bu ülkelerin ciddi likidite sorunları ile karşı karşıya kalacakları bilgisine yer verildi.⁸

Mayıs sonunda Amerika Merkez Bankası Fed’in piyasalarda likiditeyi azaltma kararına bağlı olarak GO içinde sermaye çıkışlarından en çok etkilenen ve daha da etkilenecek ülkelerin başında Türkiye geliyordu. Cari açığının büyüklüğü (bkz. cari açığın GSYH’ya oranının ve TL’nin dolar karşısındaki değer kaybının son yıllardaki seyrini gösteren Grafik-1) ve bunun finansmanında kısa vadeli sermaye girişlerine olan bağımlılığı, başka bir ifadeyle dış finansman gereksinimi en yüksek olan ülkelerden biri olması - IIF raporundan hareketle 2008’den 2013’e ve tahmini olarak 2014’e dvz rezervlerine oranla dış finansman gereksinimini bakımından Güney Afrika (ZA), Endonezya (ID), Hindistan (IN), Meksika (MX), Brezilya (BR), Romanya (RU) gibi ülkeler arasında Türkiye’nin en başta yer aldığını gösteren Grafik-2’de görüldüğü gibi - Türkiye ekonomisini GO içinde en kırılđan hale getirmiş durumdaydı.

⁸ *Hürriyet*, 26.06.2013.

Grafik-1: *The Economist*, 15.06.2013

Grafik-2: www.dbresearch.de

İşte böylesi bozuk ve aşağı eğimli bir zeminde hareket eden Türkiye ekonomisi, Fed'in faizleri yükseltebileceği sinyali vermesiyle ve uluslararası sermayenin güvenli liman arayışı sonucunda Türkiye vb. yükselen piyasalardan kaçmaya başlamasıyla "ani şok" (sudden stop) tehdidiyle karşı karşıya kaldı. Gelişen piyasalarda çıkış artarken, Mayıs-Haziran döneminde dolar ve euro karşısında en fazla değer kaybı Türkiye'de oldu.⁹ Böylesi kırılğan bir ekonomi Gezi isyanıyla ufak çapta sarsılsa da asıl, Fed'in kararıyla tepetaklak oldu, ulusal parası en çok değer yitiren ve buna bağlı olarak faiz oranı artışları en yüksek olan ülkelerden biri durumuna düştü. Yalnız dikkat edin! Türkiye'nin de aralarında bulunduğu yükselen piyasa ekonomilerinde altın dönem zaten bitmek üzereydi, 2013'ün başından beri söz konusu ekonomilere yönelen sermaye akışlarında zaten bir yavaşlama söz konusuydu. Fed'in kararı olsa olsa bu eğilimin daha da hızlanmasına yol açmış olabilir.

3- "Otoriter demokrasi" değil, piyasa diktatörlüğü!

Bu "başarı öyküsü"nüün öbür yüzünde aşırı sömürüyü güvence altına alma hedefi güden bir "siyasal istikrar" sağlama çabası yer almaktaydı. Bu çabanın temel hedefi işçi sınıfını disiplin altına almaktı. Yıllardır artarak süren bu işçi sınıfına saldırı stratejisi sonuçları itibariyle derin bir toplumsal tahribata yol açmıştı. Bu tahribatın bazı boyutlarını, en güncel verilerden hareketle özetleyelim: OECD'nin yakında yayınlanan bir raporuna göre Türkiye bu kuruluşa üye ülkeler arasında gelir adaletsizliğinde Meksika'dan sonra

⁹ *Milliyet*, 23.06.2013.

en adaletsiz ÷lke konumunda. Türkiye gençler arasında işsizlik yönünden de en önde. İş arayan her 5 gençten biri işsiz. *The Economist*'in rakamlarına göre Türkiye'de eğitim, öğretim veya iş dışı 15-24 yaş gençlerin nüfusa oranı 2012'nin ilk çeyreğinde yüzde 30'a yakın. Dergi, genç işsizliğin nedenleri arasında dünyayı saran ekonomik krizi ve genç nüfusun yoğun olduğu gelişmekte olan ÷lkelerde iş piyasalarının düzensiz işlemlerini göstermiş.¹⁰ Türkiye'nin yoksul sayısı 2013 itibariyle 11,5 milyona yükselmiş. OECD'nin 2013 yılı "Daha İyi Yaşam Endeksi" adlı raporuna göre Türkiye 36 ÷lkeyi kapsayan listenin en altında yer alıyor. Bankalardan çekilen ama vadesinde ödenemeyerek takibe alınan toplam kredi tutarı son 8 yılda 9 kat artmış durumda.¹¹

İşte imajın örttüğu oldukça kırılğan ve aşırı ısınmış bu ekonomik ortamdır ki, halkın "aşırı ısınması"na, patlamaya hazır hale gelmiş olmasına zemin hazırlamıştır. İnsanlar "sopayla ekonomi yönetimi"ne, azınlığın kâr mantığının çoğunluğın toplumsal ihtiyaçlarına galebe çalmasına bir yerden sonra isyan etmiş, sokağa çıkmışlardır.

Halbuki Gezi isyanından daha bir ay önce liberal çevreler ve aydınlar Türkiye'nin bölgesinde demokrat "model ÷lke" algısına kendilerini öyle kaptırmışlardı ki, devletin zaman zaman artan orantısız şiddeti karşısında şaşkınlık içinde kalıyorlardı. Liberal gazeteci Aslı Aydıntaşbaş 1 Mayıs 2013'te yaşanan devlet terörünü eleştirirken şöyle demişti:

Sahi sendikaların, işçilerin, solcuların, yılın sadece bir günü meydanlara çıkıp haykırmasından, hak aramalarından, slogan atmaları ve hayal olduğunu bilseler de "devrimin şanlı yolunda ilerleyen halkın bayramı" diye marş söylemelerinden neden rahatsız oluyorsunuz? Nasıl olsa geniş seçmen kitleleri, işçilerin taleplerine ilgi göstermiyor. O kalabalığın dillendirdikleri işçi haklarının toplumda nasıl olsa bir karşılığı yok. Devrim falan olmayacak. Devlet zaten o talepleri saymıyor. Sınıf mücadelesi zaten Türkiye'deki temel dinamik değil. Her yıl 1 Mayıs'ta bağırıp çağıran halk kitleleri zaten sandığa gittiklerinde geniş sağ muhafazakâr blok karşısında cılız bir ses olarak kalıyor. O zaman ne bu şiddet?¹²

Oysa, daha önce değindiğim gibi, AKP hükümetinin Erdoğan'da cisimleşen otoriter ve kibirli tavrının arkasında dönemin zor koşullarının dayatması yatıyor. Uzunca bir süredir artık emek ile sermaye arasında bir uzlaş

¹⁰ *Milliyet*, 29.04.2013.

¹¹ *Milliyet*, 26.06.2013.

¹² *Milliyet*, 02.05.2013.

ihtimalinin kalmadığı bir dönemden, başka bir ifadeyle ekonominin (zemin) siyasetin (bisiklet) seyrini belirlemede kritik rol oynadığı bir dönemden geçiyoruz. Unutmayalım dünya ekonomisinin uzun dönemli krizinin başladığı 70'li yıllarda başka bir çıkış yolu bulamayan uluslararası burjuvazi neoliberalizm adı altında emeğe karşı yeni bir saldırı stratejisi izlemeye başladığında, söz konusu stratejiyi en acımasız şekilde uygulayan dönemin İngiliz başbakanı Margaret Thatcher'in lakabı "Demir Leydi" idi.

Aylık ekonomi dergisi *Platin* Mart 2009 yılındaki sayısının kapağına şu manşeti atmıştı: "Kaos çağına hazır mısınız?" Dergi haberde o dönem 250 milyona ulaşan işsizler ordusunun dünyayı istikrarsızlık girdabına sürüklediğini belirtiyordu. En "sağlam" meslek olarak da çevik kuvvet polisliğini (!) gösteriyordu. Dünya kapitalizminin derin krizinin tetiklediği isyan hareketleri Arap Devrimi ile başladı, Yunanistan başta olmak üzere Avrupa'nın çeşitli kentlerindeki isyan ve grevlerle devam etti, ABD'de "Wall Street'i İşgal Et" hareketi ile sürdü. "Biz yüzde 99'uz" sloganıyla zenginlerin üzerine yürüyen göstericilerden hareketle *Milliyet* gazetesi haberi "21. Yüzyılın Sınıf Savaşı" başlığı ile vermişti.¹³ Halen de Türkiye ve Brezilya'da da isyanlarla devam ediyor. *Milliyet*'in kısa süre önce attığı haber başlığı ise şuydu: "dünyada sokağa inmeyen kalmadı!"¹⁴

Bu isyanların her birini tetikleyen etkenler farklı olabilir: ABD'de gayrimenkul krizi, banka ve şirketlerin iflası, Tunus'ta sokak satıcılığı yaparak geçinen işsiz bir üniversite mezunu gencin kendini yakması, Brezilya'da ulaşım ücretlerine zam yapılması, Türkiye'de Gezi parkına AVM yapılma girişimi. Ancak talepler özünde aynıdır. Bakın Londra Üniversitesi'nden bir Yunanlı akademisyen çeşitli ülkelerdeki isyan dalgasını nasıl değerlendiriyor:

Ekonomik kriz, Yunanistan ve İspanya'da yüzde 65'i bulan genç işsizlik oranı bir paradoks yarattı. Çünkü bu gençlere 25 yıl önce iyi bir üniversiteye giderlerse iş bulabilecekleri söylendi. Ancak 40 yaş altındakilerin yüzde 60'ının işsiz olması özgün bir durum. İşsiz bin mühendis, mimar ve akademisyen, işi olmayan bin vasıfsız işçiden daha tehlikelidir. Taksim dâhil olmak üzere bütün bu protestolardaki gençler iyi eğitilmiş ve dünyada neler olduğunu iyi biliyor. Çeşitli sebeplerden ötürü iyi bir gelecekleri olduğunu düşünmüyor ve bir araya geliyorlar.¹⁵

¹³ *Milliyet*, 11.11.2011.

¹⁴ *Milliyet*, 22.06.2013.

¹⁵ *Milliyet*, 20.06.2013.

Türk burjuvazisi ve devleti de böylesi bir döneme hazırlıklı girmek durumundaydı. CHP tarafından hazırlanan bir broşüre göre 2000 yılından 2012 yılının ilk 6 ayına kadar geçen sürede Türk devleti 21.3 milyon dolarlık biber gazı ithal etmiş. Broşüre göre, özellikle 2005 yılından sonra biber gazı ithalatının sayısal ve parasal değerinin artış gösterdiği belirlenmiş.¹⁶ Başka bir habere göre ise bir Amerikan şirketi Ekim 2011 ile Aralık 2012 tarihleri arasında geçen 15 aylık sürede Türkiye'ye yaklaşık 8.5 milyon dolarlık gaz bombası, plastik mermi ve bunları ateşlemeye uygun silah satmış.¹⁷ Türk devleti söz konusu Amerikan şirketinin en iyi müşterileri arasındaymış. Türkiye'nin gaz bombası ve plastik mermi için harcadığı para öteki ülkelerle kıyaslanamayacak kadar çokmuş. Son yıllarda bütçede güvenlik ve savunma harcamalarının artan payı da bu rakamların bir tesadüf olmadığını bir başka göstergesi. İşte siyasal istikrar, AKP döneminin baskıcı rejimi, elbette muhafazakâr bir biçime bürünmüş olarak, bu şekilde sağlanmaya çalışıldı.

Sadece Türkiye'deki ile sınırlı olmayan burjuva devletinin giderek despotikleşen bu kriz yönetimi karşısında bazı sol akademisyenler ve aydınlar arasında "muhafazakâr otoriterlik", "teknokratik otoriterizm", kapkaççı burjuvazi, yağmacı kapitalizm gibi kavramlaştırmalara özellikle Gezi isyanlarında hükümetin ve burjuvazinin tutumlarının değerlendirilmesinde sıkça başvuruluyor. Kanımca bu tür ifadeler sorunun **yönetme tarzında** olduğu, devletin (hükümetlerin, liderlerin) ve bazı sermaye kesimlerinin daha demokratik bir yönetim ve düzenleme tarzı izlemeleri, daha ahlâklı ve vicdanlı davranmaları durumunda bu sorunların üstesinden gelinebileceği varsayımına dayanmaktadır. Oysa bu varsayım gerçekçi değildir. Tıkanmış sermaye birikiminin önünü açmak için sermaye sadece Türkiye'de değil, dünya çapında devletleri aracılığıyla emeğe ve kamusal olan her şeye saldırmak zorundadır, bu bir seçim ya da zihniyet meselesi değildir.

4- Ayaklar baş olur. Çünkü biz yüzde 99'uz!

Başbakan Erdoğan Gezi isyanının bastırılması sonrasında öfkeyle önce "ayaklar ne zamandan beri baş olmaya başladı", sonra "azınlığın çoğunluğa tahakkümüne izin vermeyeceğiz" dedi. Oysa kendisinin liderliğindeki AKP hükümetinin temel yönelişi, sermayenin genel, ortak çıkarlarını gözeten neoliberal politikaları ödünsüz uygulamak ve bu doğrultuda emeği disiplin altına almak, böylesi büyük bir kriz karşısında sermayenin çözümü olarak

¹⁶ *Milliyet*, 04.06.2013.

¹⁷ *Milliyet*, 22.06.2013.

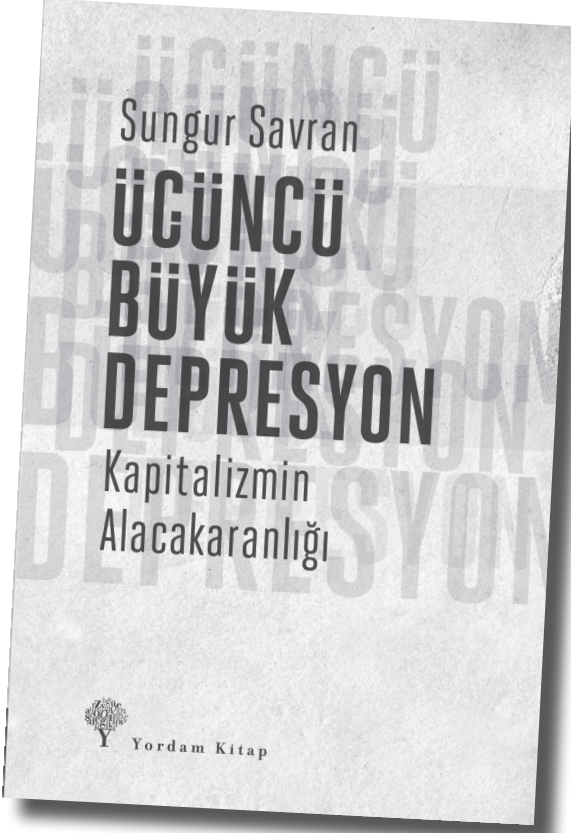
toplumun büyük çoğunluğunu oluşturan işçi sınıfı ve ezilenlere “kemer sıkma” adı altında artan sömürüye dayalı çalışma koşullarını dayatmak oldu.

Pennsylvania Üniversitesi’nden akademisyen Warren Breckman, Gezi eylemleri ve ABD’deki “Wall Street’i İşgal Et” hareketini karşılaştırdığı bir söyleşide “Bu iki eyleme katılan kitleler için ne dersiniz?” sorusuna şöyle cevap veriyor: “Katılımcılar çok benzer. Her yaşta insan var, ancak ikisi de genç insanlar için dönüştürücü oldu. Bu kuşak sadece neoliberal küreselleşmenin olduğu bir dünyada yaşadı. Protestolar, **neoliberal kapitalizmden** başka olasılıkların olduğunu keşfetmelerini sağladı” (vurgu bana ait).¹⁸

Bu elbette olumlu bir gelişme olarak görülebilir. Ancak bu kriz 100 yılda bir gelecek kadar derin ve şiddetli ise, o takdirde artık kapitalizm içinde - neoliberal veya Keynesyen - başka olasılıklar kalmadığını keşfetmelerinin de zamanı gelmiş demektir. Gezi isyanı ile açığa çıkan betonlaşma ve otoriterleşmeye karşı bir direnişin başarılı olma koşulu, bir yandan bunun otoriter-teknokrat hükümet ve liderlerin tercihlerinin bir ürünü değil, bir avuç burjuvanın daha kârlı bir sermaye birikimi için uygulamak zorunda oldukları stratejinin bir parçası olduğunu anlamaktan, öte yandan bu mücadelenin ancak üretim alanında işçi sınıfının talepleriyle birleştiğinde kazanma şansı olduğunu bilmekten geçiyor. İhtiyacımız olan - vicdanlı ya da vahşi olsun - kâr mantığına dayalı değil, **toplumsal ihtiyaçlar** için bir ekonomidir. Böylesi bir ekonomi ise ancak “biz yüzde 99’uz” bilinciyle hareket edildiğinde ve “üreten biziz, yöneten de biz olacağız” talebi etrafında bir mücadele ile başarıya ulaşacaktır. İşte o zaman azınlığın çoğunluğa tahakkümüne izin vermemiş olacağız.

18 *Milliyet*, 19.06.2013.

Kitap Tanıtımı

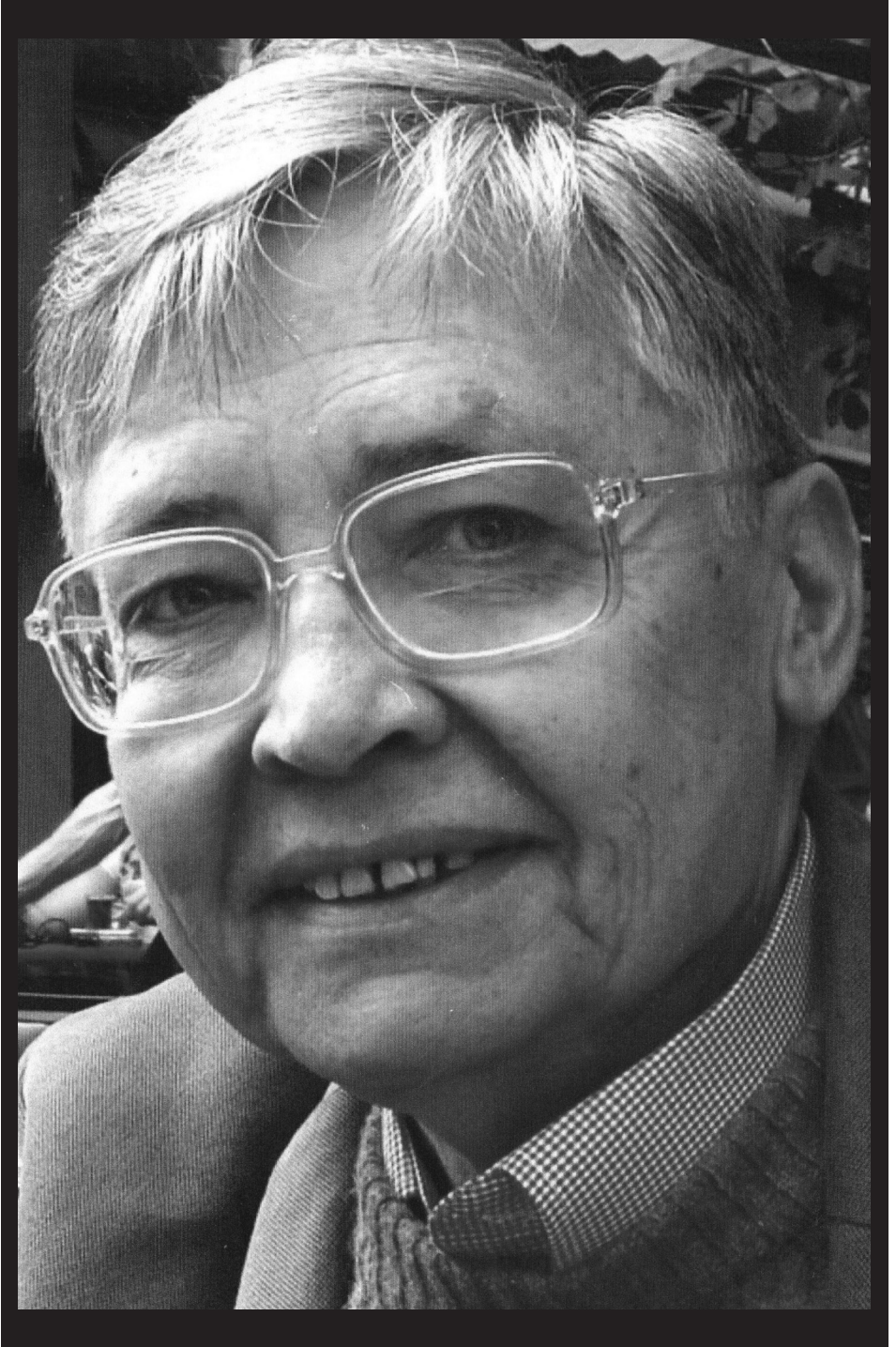

Tahrir'den Taksim'e

büyük halk kitlelerini sokaklara çıkaran

büyük ekonomik krizin Marksist analizi

*Üçüncü Büyük Depresyon
Kapitalizmin Alacakaranlığı
Sungur Savran,
Yordam Kitap*

Nail Satlıgan dosyasını sunuş

Selim Sonatlı

Gençliğin ve özellikle de aydın gençliğin öncülüğünde volkan gibi infilak ederek Anadolu tarih ve coğrafyasına daha şimdiden emsaline rastlanmadık bir görkem armağan eden Halk İsyanı, herkesin zihnine mıh gibi çakıldı bile. O kadar ki, bugün yeni bir Türkiye'nin filizlendiğine tanıklık edenler, ileride hafızalarının kendilerine oynayabileceği oyunlardan sakınmak üzere hakikatte ne olup bittiğini tarihin kütüğüne geçirmeye çoktan başladılar. İsyana başlayalı henüz üç ay bile olmadı; ama isyana ilişkin, tarihe not düşme iddiasındaki kitaplar ardı ardına sökün ediyor. Belli ki, büyük bir anaforun içine adım attığımız konusunda mutabakat mevcut.

Ne mutlu Nail'i tanıma ve sevme fırsatı bulmuş olanlara, zira tümü bu devasa halk silkelenişinin bir ucundan tutmak için alanlardaydı. Ve ne yazık onlara; zira Türkiye'nin çehresini değiştirebilme kudretine sahip olduğunu daha ilk günden ispatlamaya girişmiş bu devrimci isyan, onların nezdinde daima bir yokluğun, yani Nail'in isyanın hemen evvelinde aramızdan geçmiş olmasının hüznüyle mühürlenmiş biçimde hatırlanacak.

Ölümünün ardından Karaköy'de gerçekleştirilen anma, bu müstesna insana son bir saygı duruşu için bir araya gelmiş, çoğu Türkiye sosyalist hareketinin farklı öbeklerine mensup veya mensup olmuş yüzlerce kişilik bir

topluluğun yoğun bir duygusal deneyim yaşamasına vesile oldu. Henüz 20’li yaşlarını süren ve çok değil, sadece 1 ay sonra devrimler tarihi kütüğüne adlarını 2013 kuşağı olarak düşürecek yiğit devrimcilerle, o gençlerin kendilerine nasıl bir Türkiye hediye etmeye hazırlandıklarından henüz habersiz durumdaki sosyalist hareketin duayenleri orada bir aradaydı. Zira Nail, hepsinin, hepimizin öğretmeni olarak yaşadı ve öldü.

Vefatının ardından yayınladığımız bu ilk *Devrimci Marksizm*’de, Nail’i emeğinin bir kısmıyla olsun anmamak olmazdı. Nail, salt *Devrimci Marksizm*’e uzanan geleneğin önemli uğrak noktalarında (11. Tez, Sınıf Bilinci vs.) yazılarıyla rol oynamakla kalmamış, *Devrimci Marksizm*’in ilk birkaç sayısının Danışma Kurulu’nda da aktif olarak yer almıştı. Dergimizin formuna yönelik önerilerinden, yayınlanmış her bir yazıyı didik didik ederek gerekçelendirdiği eleştirilerine kadar, bütün o katkıları hâlâ kulağımızda yankılanıyor. Nail’in aziz hatırası için tertip ettiğimiz bu dosyanın, yoldaşımızın çok çeşitli yayın organlarına dağılmış, dolayısıyla da gerçekte var olduğundan daha cılız olduğu varsayılan yapıtının derlenip toparlanmasına mütevazı bir giriş sayılmasını murad ediyoruz.

Devrimci Marksizm’in bu özel dosyası için her biri Nail’in imzasını taşıyan hepsi birbirinden değerli onca metin arasından seçim yapmakta zorlandığımızı itiraf etmek zorundayız. Ne de olsa, yoldaşımızın olağandışı ölçülerdeki titizliğinin üretimini niceliksel bakımdan sınırlamış da olsa, niteliksel yönden kusursuzluğa yaklaştırdığı, üzerinden kolay atlanamayacak bir gerçeklik olarak karşımızda durmakta.

Dosyamız 1993 yılında Yapı Kredi Kültür Merkezi bünyesinde gerçekleştirilmiş bir panelin dökümüyle başlıyor. Bu panele dair okuru baştan uyarmakta fayda var: Burada okuyacaklarınız gerçeğin ta kendisidir! Söz konusu panelin dökümü (veya çözümü) sahaflardan hâlâ temin edilebilecek “Teorinin Aynasından Görünen Pratik: Sosyal Bilimler” isimli Yapı Kredi Yayınlarınca yayınlanmış kitaptan **doğrudan doğruya** iktibas edilmiştir! Bunun neden buncasına şaşırtıcı ve altı çizilesi olduğu ancak metin okunduktan sonra anlaşılacaktır kanısındayız. Faydaları saymakla bitmeyecek bu metnin bugünden bakıldığında edineceği anlama ilişkin bir iki şey söylemekte fayda var.

Bu panel dökümünü (veya çözümünü) benzersiz kılan faktörlerden ilki, okuru adeta bir zaman tüneli içerisinden yirmi sene öncesinin ufunetli atmosferine yollayacak tüm özellikleri ihtiva etmesidir. 2013 senesinin okuru, 12 Eylül darbesinin karanlıkçı ruhunun, kökü Türkiye Cumhuriyeti’nin ku-

ruluşunun öncesine giden Türkiye sosyalist birikiminin karşısına ne türden bir meddahlıkla çıkma cüreti bulduğunu tüyleri ürpererek de olsa müşahade etme fırsatını bulacaktır. İkincisi, Nail'i tanıma bakımından sunduğu paha biçilmez olanaktır. Bilmeyenler için ayrıntılandırmakta fayda var: 1980'lerin ortalarından 1990'ların sonlarına uzanan ve 1990'ların ortalarında altın çağını yaşamış bir dönem, özellikle büyükşehirde mukim sosyalist çevreler açısından “paneller dönemi” olarak kabul edilse yeridir. Neredeyse gün aşırı gerçekleşen, her biri farklı amaçlara matuf bu panellerin farklı sosyalist kesimleri bir araya getirip tanışmalarını sağlamakla kendilerinden o zaman için beklenen işlevi yerine getirdiği pekâlâ söylenebilir. Panel yılları veya paneller dönemi, Nail'in kişiliğinde en cengâver şövalyelerinden birini bulmuş, Nail de iştirak ettiği bütün panel ve tartışmaları kendine özgü tarzıyla belirlemiştir. Bu özgün tarzın en iyi örneklendiği panellerden birisi ise işte dosyamızın ilk parçasını oluşturan Yapı Kredi Kültür Merkezi'nde gerçekleştirilmiş bu paneldir. Yani, Nail'i tanımak isteyenler için, söz konusu panelin bizzat Yapı Kredi yayınları tarafından yayınlanmış bu dökümünü okumak birebirdir. Nihayet bu panel veya toplantı, “hayatın sanatı aştığı an” tabirinin mücessem hale geldiği bir mertebeyi teşkil etmektedir. Eğitici, bilgilendirici ve güldürücüdür. Sanki bir bankanın kültür merkezinde gerçekleştirilmiş bir toplantı değil, üzerinde özene bezene uğraşılmış bir tiyatro oyunudur. Zaten üzerinde hiçbir değişiklik yapılmaksızın derhal tiyatro oyunu şeklinde sergilenmeye elverişlidir. Devrimci Marksistlerin bankalara ilişkin özel bir takım fikirleri olduğu bilinir. Ama madem Yapı Kredi Bankası'na bağlı Yapı Kredi Yayınları bu paneli yazıya aktarıırken sadakatte kusur etmemiş, biz de kadirşinaslıkta kusur etmeyelim ve kendilerine teşekkürü borç bilelim. Türkiye'nin en yetkin Marksistlerinden birinin kişiliği ve fikirleriyle (bu bağlamda elbette öncelikle bankacılık sektörüne dair fikirleriyle) 2013 devrimci kuşağının tanışmasına vesile olduğun için teşekkür ederiz Yapı Kredi Bankası!

Kendisini tanıma fırsatı bulamamış olanlara onu mükemmele yakın radede tanıtacağını umduğumuz dosyamızın bu ilk kısmını, Nail'in vakti zamanında *Marksizm ve Gelecek* ve *Virgöl* dergilerinde yayınladığı iki kitap tanıtımı izliyor. İlki, *Devrimci Marksizm* geleneğinin ta en baştan Sol Liberalizm şeklinde tavsif ettiği, klasik Marksizmle ya düpedüz hasmane bir tutum üzerinden, bu olmadığı zaman da, sanki tarih ve toplumun gelişme kaideleri rüşvet-i kelamla savuşturulabilirmiş gibi alabildiğine formel bir biçimde ilişkilenen, sağcılaştırıcı ve yozlaştırıcı etkisi aradan geçen zamanla ayan beyan ortaya çıkmış şu Avrupa merkezci eğilimin, Türkiye sosyalist

hareketine “sivil toplumculuk” tartışmaları üzerinden ithalinde önemli rol oynamış bir kamuoyu şekillendiricisinin, yani Murat Belge’nin, *Sosyalizm, Türkiye ve Gelecek* isimli eklektik yapıtının eleştirisi. Belge’nin sosyalizm, Türkiye ve gelecek üzerine serbest vezin tefekkürünü aksettirmekle iktifa eden yapıtının mı, yoksa Nail’in bu yapıta yönelik hak bilir eleştirisinin mi zamanın öğütücü değirmeni karşısında daha mukavim kaldığına elbette okur karar verecek. İkincisi ise eleştiriden ziyade, kitap tanıtma yazısı olarak anılmaya daha yatkın bir inceleme. Ralph Schoenman’ın, Birinci İntifada esnasında kaleme aldığı “Siyonizmin Gizli Tarihi” isimli, olanca değerine karşın maalesef Türkçe’deki okurla lüzum ettiği nisbette buluşmamış eseri. Bu tanıtım yazısını yeniden iktibas etme nedenimiz ise, Filistin halkını özgürleştirerek, Ortadoğu coğrafyasının şu ana dek makus kalmış talihini ezilen halkların lehine döndürecek bir yürüyüşün olmazsa olmazlarını Nail’e has bir bereklilikle dile getirmiş olması.

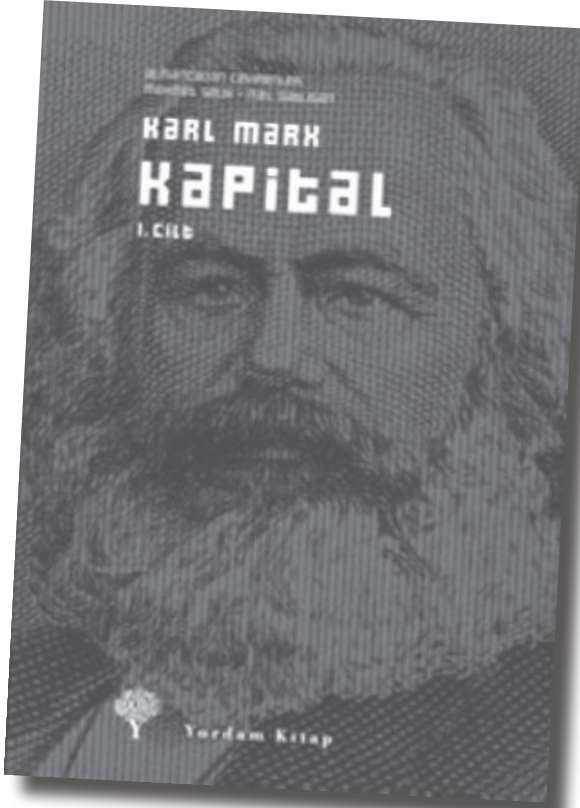
Eski bir laf küçük insanların insanlarla, büyük insanlarınsa fikirlerle uğraştığı gibisinden bir şeyler söyler. Her bilgelik için geçerli olduğu üzere, ancak bir referans çerçevesi dâhilinde anlam kazanabilecek bu söz, koşullardan azade biçimde hayata geçirilmeye çalışıldığı takdirde hoyratlığa meydan verebilir. Bazen fikirleri ete kemiğe kavuşturabilmek o fikirleri ileri sürenlerin bütün yaşamlarını teşrih masasına yatırmayı gerektirir. Nail, insanları ciddiye alırdı. Bu nedenle de, kişisel yolla veya eserleri aracılığıyla tanıdığı insanların yaşamlarını salt belli bir anda müdafaa ettikleri fikirlerle sınırlanmadan, uzunlamasına bir perspektifle ele almaya ve onları tarihsel olarak konumlandırmaya özel bir düşkünlüğü vardı. Bu sayede bizlere yerli yabancı pek çok isme dair yazılı ve sözlü anlamlandırma çerçeveleri bırakabildi. Burada, bunlardan nispeten az bilinen bir tanesine, Nail’in siyasal yaşamına saflarında adım attığı Türkiye İşçi Partisi’nin tarihsel önderi Mehmet Ali Aybar’ı döneminin bağlamı içinde konumlandırmaya çalışmış bir sözlü bildirisine yer vermekteyiz.

Dosyamızın son yazısı ise Aziz Çelik tarafından, Sosyalist Birlik Partisi’nin yayın organı Birlik için yapılmış bir söyleşi. Bu söyleşinin de, Nail’in düzgün kullanımına münhasıran titizlendiği bazı kavramlara ilişkin özlü tanımlarını içermesi açısından özellikle değerli olduğu kanısındayız. Egemen iktisadi söylem karşısında sosyalistlerin nasıl konumlanmaları gerektiği hususunda pedagojik bir değeri olduğu da yadsınamaz.

Bu takdim faslını kapatırken, mütevazı dosyamızla amaçladığımız anmanın ne denli yetersiz olduğunun bilincinde olduğumuzu ifade edelim. Öyle gözüküyor ki, dostumuz ve yoldaşımıza daha ödeyecek çok borcumuz var.

1789 Fransız Devrimcileri aralarındaki tartışmalarda Aydınlanma Çağı'nın düşünürlerine referans yapar, böylece argümanlarını en yalın ve kusursuz biçimde dile getirebilmek üzere geçmiş birikimlerden destek alırlardı. Belli ki, Türkiye Devrimcilerinin yürüyüşüne refakat edecek aydınların ön saflarında Nail de yer alacak. Ölümünden sonra düzenlenen anma toplantısında, dostu Cengiz Arın, Nail'in yaşamının bir biyografiyi hak ettiğini söylemişti. Öte yandan, kıyıda köşede kalmış, irili ufaklı bütün yazılarının derlenerek mufassal bir külliyat şeklinde okuyucunun önüne çıkacağı günler çok da uzak olmasa gerek. Yordam Yayınları bir kadirbilirlik örneği olarak, Nail'in adına bir araştırma ödülü tahsis etmiş durumda. Türkiye Sosyal Bilimler Derneği Aralık ayındaki kongresinde Nail'in anısına oturumlar düzenleme kararı aldı. Yani *Devrimci Marksizm*'in Nail için daha yapacak çok işi var. Ne diyelim? Bu sadece başlangıç...

Kitap Tanıtımı

Ekonomik kriz dünyayı kavuruyor!

Krizi anlamak için

Marx lazım,

Kapital lazım.

Kapital, Ekonomi Politğin Eleştirisi, I. Cilt

Karl Marx,

Almanca aslından çeviren:
Mehmet Selik - Nail Satlıgan

Yordam Kitap

Bir insan dünyayı daha ne kadar değiştirebilir ki?*

Evren Asena

Nail Satlığan için

Nail Satlığan tepesinden tırnağına dek asıldı. Bu asaleti Marksizmle, yani işçi sınıfının devrimci teorisiyle buluşturmuş; böylece kişiliğinde eşine ender rastlanır bir terkibi somutlaştırmıştı. Her zerresine nezaket sinmiş mükemmel Türkęesi, hipnotik ses tonu, güçlü hafızası, kusursuz mantık örgüsü, bunların her biri zaten yeterince müessirdi; bunlara bir de son 40 yılda Türkiye sosyalist hareketinin belli başlı dönemeç noktalarında aktif olarak yer almış olmak eklenince; bir de işçi sınıfı saflarına intisap etmiş aydınlara mahsus o iddialı sadelik eklenince; bir de ahlakı sağa sola vaaz vererek değil, doğrudan kendi karakterinde cisimleştirerek yaşama konusundaki hususi mahareti eklenince; evet, Nail’le karşılaşıp da ondan etkilenmemek neredeyse imkansızdı. Kendisini tanıyan hemen herkesin ruhuna dokunmayı başardı. Bir keresinde, işkence seanslarına nezaret eden Mahir Kaynak’ın, bu barbarca muameleyi nasıl da “canım bu elektrik, işkence sayılmaz bile”

* Bu yazı ilk kez *BirGün* gazetesinin 5 Mayıs 2013 tarihli Pazar Eki’nde yayımlanmıştır.

diyerek küçümsediğini nakletmiş, ardından da eklemişti: “İşte o zaman anladım, etkisini bilmiyordu”. Eşduyum yeteneği, insanların kendi üzerlerinde denemedikleri bir şeyi başkalarına tatbik ediyor olmalarını şaşkınlıkla karşılmasına neden olacak ölçüde gelişkindi. Ağzından lüzumsuz bir laf, kaleminden gereksiz bir satır çıktığını gören olmadı. Herkes onu hem dostu, hem öğretmeni bildi. Herkese öğretecek bir şeyleri vardı, her iyi öğretmen gibi sezdirmeden yaptı bu işi. En önce de edep erkan öğretti. Herkesten öğrenmeye çalıştı, herkesin mesleki yahut entelektüel ilgi alanındaki incelikleri merak etti. Tanıyanlarının bugün onu “örnek alınası bir komünist” olarak tarif etmekte ittifak ediyor olmasında bir hikmet gizlidir. Herkes onu imrenilesi bir insan olarak görüyorsa, bunun nedenini Nail’in herkesin ulaşmayı dileyeyeceği bir standarda ulaşmış olmasında aramak gerekir. Kendisini tanıma şansı bulan herkese, kendi imgesinde Marksizme adanmış bir yaşamın övgüsünü armağan etti. Bir insan daha ne kadar değiştirebilir ki dünyayı?

Aktif siyasi yaşamına Türkiye İşçi Partisi’nde başlamış, oradan kısa bir dönem için Maoocu bir gruba intikal etmişse de, entelektüel doğumu Stalinizmden sıyrılması ve işçi sınıfı öncüsünün dünya çapında uğradığı son yenilginin Trotskiy’in analizleri olmaksızın kavranamayacağını kabulüyle başlamıştı. Buradan yola başlayan (ya da yeniden başlayan) Nail, olanca yetenek ve birikimiyle kendini Marksist hareketlerin ağır bir darbenin altında ezildiği, sosyalist hareket içindeki tartışmalara bayağılık, cehalet ve irrasyonelitenin damgasını vurduğu bir döneme, 1980’lerin Türkiye’sine fırlattı. Artık bütün varlığını, ta son nefesine dek Marx’ın, Lenin’in, Trotskiy’in, bir cümleyle Klasik Marksizmin müdafaasına adayarak yaşayacaktı. Bir de Ernest Mandel’in elbette. Kendisini hiçbir zaman Trotskist olarak görmeyecek, ancak öyle biliniyor olmaktan da hiçbir zaman gocunmayacaktı. Yaşamını ilmek ilmek işçi sınıfının, Kürt Halkının, başka ezilen halkların, ezilen cinslerin devrimci değerleriyle örmüş, ancak bunların her birine kendi özgün rengini çalmaktan da imtina etmemişti. Klasik Marksizm uğruna giriştiği müdafa cengini, pek çok yayın organına dağılmış makaleler, her biri birer çeviri şaheseri kitaplar, konuşmalar, ateşli, ancak olağanüstü düzeyli sözlü ve yazılı polemikler aracılığıyla birçok cepheye birden verecekti. En önemli iki cepheyi ise, sol içi liberal ve Kemalist eğilimlere karşı açacak, ömrünü Marksizmin orijinal gövdesinde içerilmiş bulunan, bu eğilimlerle mukayese edilmez kabul ettiği zenginlik ve rasyonaliteyi sergilemeye hasredecekti. Müdafaanın ne denli başarılı olduğu bugünden bakıldığında daha iyi tesbit edilebilir. Serinkanlı bir bilanço çıkarıldığında, Marksizmin temel kategorilerinin ve metodolojisinin, 1980 ve 1990’ların yozlaştırıcı ortamın-

dan sakınılmış olduğu teslim edilecektir. Gerek Nail'in, gerekse de sekter olmamanın ilkesiz olmak anlamına gelmediğini idrak etmiş başka pek çok aydının çabaları sayesinde Türkiye, Klasik Marksizmin liberalizm ve Kemalizme likidasyonundan, böylelikle de nihayetinde Marksist birikimden yoksun kalmış kimi ülkeler derekesine düşmekten korunmuştur. Nail, kendisine biçtiği görevi -bir ölçüde kendi hususi özgünlük ve katkılarının gözden yitmesi pahasına da olsa- başarmıştır. Sosyalist hareketin en az iki kuşağı onun titiz eğitiminden geçerek olgunlaşmıştır. Ahmet Tonak'ın sözleriyle, Nail'in "yazdıkları, çevirileri, konuşmaları ortada"dır. Mirasının daha derli toplu biçimde farkına varıldıkça, her biri ayrı bir mücevher olan yazıları tekrar okunup konuşmaları dinlendikçe, kendisini yeterince tanıma fırsatı bulamamış olanların da, kendisini tanıma fırsatı bulmuş olanlarla aynı noktaya gelmesi mukadder olacaktır.

Opus Magnum'u elbette Kapital çevirisi olmuştur. Anlamı şudur: Artık bu başyapıtın Türkçe'de de, başka dillerdeki çevirilerinden aşağı kalmayacak bir çevirisi mevcuttur. Çevirmeni, Türkçenin tüm inceliklerine hükmetmekle kalmayıp, iktisadi düşünce tarihinin de en kuytu köşelerine vakıf bir kalemdir. Elini dokundurduğu her şey gibi, bu çevirinin de Nail'e has bir yetkinlikten payını aldığı konusunda ittifak tamdır. Bu sayede terimlerde ortaklaşmaya artık bir adım daha yakınız. Gelecek kuşakların işi daha kolay olacak. Türkçeyle ne denli övünsek yeridir. Tekrar soralım, bir insan daha ne kadar değiştirebilir ki dünyayı?

Nükte anlayışı muhteşemdi. Bir keresinde meşhur bir arabesk sanatçısından laf açılacağı tutmuştu. Bu sanatçı tam da o sıralar Milliyet gazetesi bünyesinde yayınlanan haftalık bir gazetede köşe yazıları yazmaya başlamıştı. Nail, arabesk sanatçısının ismi anılınca, "şu köşe yazarı mı" demiş, ancak bu denli ince bir mizah, dünyayı Nail kadar dikkatli takip etmeyenlerce anlaşılamamış, "adama bak, meşhur arabesk sanatçısını köşe yazarı sanıyor, bu da tam fildişi kulede yaşıyor" yorumlarına neden olmuştu. Nail'in fildişi kulesinde yaşaması elbette olanaksızdı, olsa olsa içinden geçtiği dönemin bütün eğilimlerini izlediği bir tarassut kulesinde yaşamış olduğunu söylemek yerinde olur. Türkiye'de olmaktan mutlu olduğumu sanıyorum, bir keresinde son 40 yılın çalkantılarını Türkiye'den izlemiş olmakla kendini şanslı hissettiğini söylemişti. Öte yandan hiçbir zaman sadece Türkiye'de yaşamadı. İnternet'in ilk aktif kullanıcılarından biriydi, bu devasa üretici gücün daha ilk günden sırtına binmiş, heybesinde kimsenin çetelesini tutamadığı yabancı diller eşliğinde Çin'den Maçın'e seyahate çıkmıştı. Dünya üzerinde varlığından habersiz olduğu siyasi grup ya da Marksist fikir kalmamış gibiydi.

Devrimci Marksizm

1990'lı yıllar boyunca sempaticanı olduğu devrimci Marksist çevrenin farklı öbeklere parçalanması Nail'i çok sarstı. Farklı kollara ayrılmış dostlarıyla irtibatını korusa da, "işte böyle yapılmalı" diye işaret edebileceği bir odaktan artık mahrum kalmış olmanın yarattığı karamsarlık son yıllarına bir ölçüde damga vurdu.

Nail, bütün sınavlardan geçerek, Marksist bir entelektüelin ulaşabileceği, zaman ve coğrafyanın müsaade ettiği en yüksek noktaya ulaştı. Cesedini kadavra olarak kullanılmak üzere bağışlaması kimseyi şaşırtmadı. Kimse başka bir şey beklemiyordu. Ve evet, erdem ve nitelik timsali bu ruha, sürekli ölüm tehdidi altında, 20 yıl boyunca kendisini nefes aldırmayan hastalıkların mahşerinde kıvrandıran bir beden eşlik etti. Nail, bütün bunların ortasında Nail oldu. Bize verdiklerine ne kadar teşekkür etsek ve varlığıyla ne denli iftihar etsek azdır.

Marksizmin kuyumcusu

Sungur Savran

Nail Satlıgan'ı nasıl anlatmalı? Her şeyden önce Marksist teorinin bir ustası olarak. Marx ile Engels'in yapıtına hâkimiyeti Türkiye'de kolay kolay kendine eş tanımazdı. Ama bu hâkimiyet skolastik bir tekrarlamanın vesilesi olmadı. Nail, doktora tezinden¹ itibaren Marksist iktisat teorisinin hiç el atmamış olduğu alanlara doğru açıldı. Değerlerin ve fiyatların uluslararası alanda oluşumu dünya çapında Marksist teori açısından ilkel denebilecek bir düzeyde idi. Nail bu alandaki teorik yaklaşımı yaratıcı biçimde geliştirdi. Kendinden önce bu alanda çalışmış belli başlı Marksist teorisyenleri değerlendirdiği bir yazısını okur son yayınlanan ortak kitabımızda bulabilir.² Bunu yaparken daha genel olarak Marksist değer teorisinin çeşitli boyutlarını da derinlemesine işledi. Bilindiği gibi, Marx'ın *Kapital*'inin üçüncü cildi kendi hayat süresi içinde yayınlanmamıştır. Bu cildi (ikinci cildi de olduğu gibi) Engels yayına hazırlamıştır. Yani *Kapital* 3. cilt bitmemiş bir yapıt karakteri

1 Nail Satlıgan, *Emek-Değer Teorileri ve Dışticaret*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi, 1982.

2 Nail Satlıgan, "Üretken Sermaye Hareketleri ve Çağdaş Eşitsiz Mübadele Kuramcıları: Emmanuel, Amin, Mandel", Nail Satlıgan/Sungur Savran/E. Ahmet Tonak, *Kapital'in İzinde*, Yordam Kitap, İstanbul, 2012 içinde.

taşır. Burada, gerek bir sektörde aynı mal için farklı üretim koşulları geçerli ise değer nasıl belirleneceği, gerekse arz ve talebin karşılıklı ilişkisinin bu belirlenmeye etkisinin ne olduğu çok berrak değildir. İşte Nail bu çok zor alana el atarak, değer kategorilerini bir kuyumcu titizliğiyle incelemiş ve değer teorisinin bu düzeyde daha sağlam temellere yaslanmasına giden yolu açmıştır.³

Nail, *Kapital*'in bitmemiş bir yapıt olduğunun derinlemesine bilincindedeydi. Marx'ın tahlilini başka alanlarda da ileri taşımak gerektiğini biliyordu. Bu tür çabalarına bir başka örnek de “hayali sermaye” üzerine yaptığı çalışmadır.⁴ Borsanın kapitalizmin bütünsel yapısında tuttuğu yeri günümüz kapitalizminin çelişkilerinden hareketle ama teorik bir temellendirme ile bu kadar berrak biçimde ortaya koyan bir yazıya bu satırların yazarı bildiği dillerin hiçbirinde rastlamamıştır.

Nail, enternasyonal olanla yerli olanın ilginç bir sentezi idi. Annesi Rus'tu, babası Rusya'dan gelen bir Tattardı. Aile uzun yıllar Çin'de yaşamış, Nail de orada doğmuştu (ama çok küçük yaşında geldiği İstanbul'da büyümüşü). Fizikine baktığınızda, bir Rus asilzadesi ile karşı karşıya olduğunuz dahi zannedebilirsiniz. Anasından Rusça öğrenmişti, lisede Almanca, üniversitede İngilizce, İtalya'da burslu araştırma yaparken İtalyanca, kendi çabasıyla Fransızca. (*Kapital*'i çevirirken kitabın İspanyolca edisyonundan yararlandığına ben tanıgım!) Yani başka birini Nail'in yerine koyun, içinde yaşadığı topluma burun kıvrıyan, her an buradan çekip gitmek isteyen bir varlıklı küçük burjuva züppenin ruh durumuna girmesi çok kolay olurdu. Ama o bu topraklara çok bağlıydı. Sanıyorum, bu yerliliğinde sosyalist sola çok küçük yaşında, neredeyse kısa pantolonlu iken intisap etmiş olmasının büyük rolü vardı. Sonra da partili ya da partisiz, Türkiye solundan hiçbir an kopmadı. Hep bu hareketin yerlisi, yerleşği olarak kaldı, hiç göçebeleşmedi. Diyebiliriz ki, Nail Türkiye'nin değil ama Türkiye sosyalist hareketinin sevdalısı idi. İşçilerin vatani olmadığına inanmış, ama Türkiye sosyalist hareketini kendi vatani olarak seçmişti!

Bunun Nail'in entelektüel faaliyeti açısından çok önemli bir sonucu olacaktı: Marksizmin, kendisinin o çok hâkim olduğu yabancı diller sayesinde

3 Bkz. Nail Satlıgan, “Değer Büyüklüklerinin Belirlenmesi Üzerine Filolojik Bir Deneme”, a.g.y. içinde.

4 Nail Satlıgan, “Günümüz Kapitalizminin Pamuk İpliği: Hayali Sermaye Spekülasyonu”, Nail Satlıgan/Sungur Savran (der.), *Dünya Kapitalizminin Krizi*, 2. Basım, Belge Yayınları, İstanbul, 2009. Bu değerli yazıya Yordam Kitap'ın üç yazarlı derlemesinde de yer verilmiştir.

kolayca eriştiği kaynaklarını Türkçe'den (veya Türkçe ve Kürtçe'den) başka hiçbir dille dünyayı tanıyamayacak kardeşleri için erişilebilir kılmak üzere yorulmaz bir çeviri çabası. Nail'in Türkiye sosyalizmine ikinci büyük katkısı işte buydu. Kuşkusuz, Türkçe'ye kazandırdığı birçok Marksist çalışma arasında ötekilerle karşılaştırılmayacak derecede önemli olan, *Kapital*'dir, ama aynı zamanda *Komünist Manifesto*'dur.⁵ Biri Marx'ın, öteki Marx ile Engels'in bu iki yapıtını Türkçe'ye çevirirken Nail'in başkalarına göre avantajları saymakla bitmez. Bir kere, başkalarından farklı olarak, Marx'ın ana dili ve istisnalar dışında çalışmalarını kaleme alırken kullandığı dil olan Almanca'ya Nail'in büyük bir hâkimiyeti vardı. İkincisi, bir dil ustasıydı. Dile düşkün kişiler, ne bileyim, Hakkı Devrim veya Şiar Yalçın benzeri dil uzmanlarından haberdardılar. Çünkü bu insanlar günlük gazetelerde yazarak duyurmuşlardır kendilerini. Ama Nail'in nasıl bir dil sevdalısı ve ustası olduğunu, sadece ona yakın olma şansına nail olanlar bilebilirler. Nail'in çevirileri, Türkçe'nin en ince nüanslarına kadar giden bir derinlik taşırdı. Üçüncüsü, birçok başka dil bilmesi ve bu yüzden yabancı diller sihirbazı haline gelmiş olması, özellikle *Kapital* çevirisi açısından büyük bir avantajdır. Çünkü pek az insanın bildiği kadar ağır bir entelektüel olan Marx'ın *Kapital*'de kullandığı terimler, deyimler, yabancı dilde verilmiş referanslar vesaire, altından çok zor kalkılacak kadar çeşitli ve zengindir. Nihayet, Marx'ın yapıtlarını, hele hele *Kapital*'i Türkçe'ye çevirmiş ve çevirecek pek az insanda bulunabilecek bir Marksist teoriye vukuf, Nail'i bütün öteki Marx çevirmenlerinden ayırır. Teorik çeviri üç dil arasında bir iletişimdir. Kaynak dil, hedef dil ve o alanın teorik dili. Nail, kendisi Marksizmin bir teorisyeniydi. Onun için Marx çevirisinde her üç dili de “konuşturuyordu”.

Kapital'den farklı olarak, *Komünist Manifesto*'nun Türkçe'de daha çok sayıda ve daha iyi çevirileri vardı. Nail'in çevirisinin önemi çeviriyi kitabın orijinal dilinden, yani Almancasından yapmış olması ve teorik vukufu dolayısıyla her ince nüansı kavrayabilmesinden kaynaklanıyordu. Tek bir örnekle Nail'in *Kapital* ve *Manifesto* çevirilerinin önemini kavramak mümkündür. *Manifesto*'nun üzerinde çok konuşulan bir pasajında köylülük, daha doğrusu kırsal hayat hakkında bir yorum yapar Marx ve Engels. Bu yorum, birçok dile “kırsal hayatın ahmaklığı” (en yaygın olarak bilinen dil İngilizce'de “*the idiocy of rural life*”) olarak çevrilmiştir. Bu ifade, *Manifesto*'nun yazarlarının köylülüğü küçümsediği, devrimci bir güç

5 Karl Marx, *Kapital*, cilt I, çev. Mehmet Selik/Nail Satlıgan, Yordam Kitap, İstanbul 2011 ve Karl Marx/Friedrich Engels, *Komünist Manifesto ve Hakkında Yazılar*, çev. Nail Satlıgan, Yordam Kitap, İstanbul, birinci basım 2008.

olarak görmedikleri yolunda **yanlış** bir yargının delillerinden biri olarak kullanılagelmiştir. Şimdi Marx ve Engels'in düşüncesinin çok önemli bir uzmanı olan August Nimtz'in yakında Türkçe'ye çevrilmiş olan kitabından bu konuya değinen bir dipnotunun ilgili kısmını okuyalım:

[Hal] Draper, *Manifesto*'daki sıkça alıntılanan "kır hayatının ahmaklığı" ibaresinin aslında bir yanlış çeviri olduğunu ikna edici bir şekilde savunur. (...) Buna göre, "kır hayatının gözlerden irak yalıtılmışlığı" daha doğru bir çeviri olacaktır.⁶

Burada, Nimtz'in (kendisi de çok başarılı olan) çevirmeni duruyor, bir köşeli parantez açıyor ve bir "çevirenin notu" yerleştiriyor dipnotun içine:

Yararlandığımız Nail Satlıgan çevirisinde bu ibare "kır hayatının yalıtılmışlığı" şeklindedir (*Manifesto*, s. 26).

Bunun anlamı umarım anlaşılıyordur. Bakın, İngilizce'de çok saygın yayınevlerinin bastığı *Komünist Manifesto* çevirilerinde Marx ve Engels'in bu ibaresi hâlâ "kırsal hayatın ahmaklığı" olarak geçiyor. Şu anda herkesin (oldukça yanlış bir şekilde) düşünsel hayatın Kâbesi gibi gördüğü anglo-sakson dünyasının aydınları *Manifesto*'yu böyle öğreniyor. Bu yüzden (muhtemelen tarihin gördüğü en titiz Marksologlardan biri olan) Hal Draper bunun yanlış olduğunu kendi kitabında uzun uzun anlatıyor. Bir başka çok iyi uzman (Nimtz) bunu kitabında aktarıyor. Oysa Türkçe'de okuyucu 2008'den beri Marx ile Engels'in gerçek meramına uygun bir *Manifesto* okuyor! Neden? Çünkü çevirmen Nail Satlıgan'dır!

Nail'in uluslararası düzeyde bir aydın olduğunu anlatmak için başka bir örneğe ihtiyaç var mı?

Nail'in Türkiye solunun entelektüel hayatına verdiği bir başka katkı biçimi de dergi yayıncılığında yaptığı çalışmalardır. Burada ilk akla gelecek olan elbette *11. Tez* dergisidir. 12 Eylül rejiminin, arkasında bir plebisitle Kenan Evren'i nöbetçi darbeci olarak bıraktığı yıllarda, 1984-85 döneminde, Türkiye işçi sınıfı hareketi ve solu düzenin canice saldırıları altında iken, solda iki dergi çıkmaya başladı. Daha doğrusu, kendini sol addeden ve gösteren iki dergi. O günlerin atmosferini ve *11. Tez*'in anlamını kavrayabilmek için bu iki derginin hangileri olduğunu bilmek yeter. Bunlardan ilki *Yeni Gündem* adını taşıyordu ve Murat Belge ve *Birikim* çevresi tarafından çıkı-

⁶ August H. Nimtz, *Demokrasi Savaşçıları Olarak Marx ve Engels*, çev. Can Saday, Yordam Kitap, İstanbul, 2012, s.98n.

rılıyordu. Sivil toplumculuğun ya da daha sonra ilk kez *11. Tez*'de konulan teşhisle sol liberalizmin Türkiye'ye ve soluna şırınga edilmesi bu dergi ile başlar. Bunun karşısında, güya sivil toplumculukla mücadele eden bir başka dergi vardı: *Saçak*. Bu da Doğu Perinçek ve Aydınlık çevresi tarafından çıkarılıyordu. Tabii Marksizm adı altında Kemalizm yapıyor, ama zaman zaman da dönemin ruhuna uygun olarak sivil toplumculuğa yöneliyordu. Manzarayı görüyor musunuz? Şu simge isimler tabloyu ne kadar berrak biçimde açıklıyor. İşte Nail, bu "çorak ülke"de *11. Tez* dergisini yayımlayarak hem sivil toplumculuğa, hem de Stalinist-Kemalist kırması bir ideolojiye karşı Marksizmin sesi haline gelen *11. Tez*'i yayımlayan kolektifin ilk çekirdeğiydi, derginin isim babasıydı.

1980'li yıllarda, belki de hayatında en sevdiği politik-teorik faaliyet olarak *11. Tez*'le uğraştıktan sonra, 1990'lı yıllarda, fikren daha homojen olma avantajına sahip olmakla birlikte etkisi *11. Tez*'den elbette daha sınırlı olan *Sınıf Bilinci* dergisinde Yayın Kurulu üyeliği yaptı. *Sınıf Bilinci*, Nail'in siyasi olarak da sempati duyduğu ve desteklediği Patronsuz General-siz Bürokratsız Sosyalizm grubunun 1999'da bölünmesi ile birlikte yayını durdurdu. Bu bölünmeyi Nail anlayamadı. Örgütsel yaşamdan uzun yıllar boyunca uzak kalmıştı. Son yıllardaki tek deneyimi, çok gevşek bir yapıya sahip olan ÖDP olmuştu. Bu yüzden Bolşevik çalışma tarzını ve parti inşasını benimseyenlerin Menşevik bir yaklaşıma sahip olanlardan kopmasını kavrayamamış, benimseyememişti. Buna rağmen, Bolşevik akımın 2000'li yılların ortalarından itibaren yayınlamaya başladığı yeni teorik-politik dergi olan *Devrimci Marksizm*'i danışma kurulu üyesi olarak destekledi. Sağlığının bozulmasına paralel olarak azalan ölçüde yazılarla katkıda bulundu.

Sadece teoriyle olmaz

Kısacası, Nail Satlıgan teorik alanda Türkiye sosyalizmine kendi çalışmalarıyla olsun, çevirileriyle olsun, dergiciliğiyle olsun, çok büyük katkılarda bulundu. Ama o fildişi kule aydınlıklarından değildi. *11. Tez* dergisi için bulduğu ad bile, aslolanın dünyayı pratikte değiştirmek olduğunu derinden kavramış olduğunu gösteriyor. Hayatının hiçbir aşamasında politikadan uzak kalmadı, sağlığının elverdiği ölçüde yüzünü pratiğe çevirdi.

Nail, Türkiye solunun içinden organik olarak büyümüş bir teorisyendi. Daha lise öğrencisi iken sosyalizme bağlandı, yaşı müsait olur olmaz derhal Türkiye İşçi Partisi'ne, 1960'lı yılların ikinci yarısında yüzünü sosyalizme dönen bütün işçilerin, Kürtlerin ve öğrencilerin katıldığı o kitle partisine

üye oldu. Ama aynı zamanda öğrenci hareketinin içinde yer alan bir genç olarak, hayatının tamamı boyunca kendisi için büyük önem taşıyan ideolojik meselelere ilgi duydu ve Maoizme karşı bir sempati geliştirdi. 19 yaşındayken *İşçi Köylü* gazetesinin Yayın Kurulu üyesiydi. 12 Mart'ta gözaltına alındı, işkence gördü, tutuklandı, cezaevinde kaldı. Devletin eline düşmüş bir Maoist olarak Çin doğumlu olmasının bir avantaj olmadığını hatırlayalım. Doğruluğu biraz kuşkuyla bir öykü bile vardır bu konuda: Herkesin hücrelerinin kapısında adı, doğum tarihi ve yeri yazıyormuş. Nail'ininde de tabii ki doğum yeri olarak Çin!

Nail'in gençlik yıllarını tam da Türkiye solunun kitleselleşme ve ayrışma çağında yaşamış olması, onun bu toprakların sol hareketiyle kurduğu akıl ve gönül bağına derinden belirleyecekti. Hiç unutmam. *Birikim* dergisi, yanlış hatırlamıyorsam, 1974 veya 1975 yılında yayınlanmaya başlamıştı. İlk sayısında Ernesto Laclau'nun Latin Amerika'da üretim tarzı konusundaki tartışmaları ele alan bir yazısını yayınlamıştı. Teoriyi küçümsemek Nail'den uzak olsun. Ama tepkisi, “bu tartışmalar 60'lı yıllarda bizde zaten yapılmıştı” olmuştu. Türkiye solunu, bir ilk aşkı gibi seviyordu, onun üzerine “gül koklamak” hoşuna gitmiyordu! Türkiye İşçi Partisi deneyimi de onu etkilemişti. Bütün hayatı boyunca Marksistlerin mutlaka “partili” olması gerektiğini söyledi durdu.

Gönül bağı, körlük anlamına gelmiyordu Nail için. 1974 genel afından yararlanarak cezaevinden çıktıktan, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi'nde (benim de görevli olduğum kürsüde) asistan olduktan, Tüm Asistanlar Derneği (Tümas) İstanbul şubesinin aktif bir militanı ve daha sonra yöneticisi haline geldikten sonra, Nail eski görüşlerini köklü biçimde gözden geçirdi. Önce Maoizmden koptu. Türkiye solunda Sovyetler Birliği ile Çin taraftarları arasında oluşmakta olan kutuplaşmada anti-Maoist bir tavır takındı. Daha sonra sola o dönemde hâkim olan genel çerçeveyi de sorgulamaya başladı. Bu konudaki tavrını kamuya ilk kez Tümas İstanbul şubesinin bir eğitim seminerinde açıkladı. Eğitimin iki sunucusundan biri olan Nail, solun tarihindeki faşizm tartışmasında, o dönemde solun ezici çoğunluğu tarafından hâlâ “hain” ve “Sovyet düşmanı” olarak damgalanan Trotskiy'in haklı olduğunu, o düzgün cümleleri, o muhteşem akıl yürütmesi ile sesinde en ufak bir titreme olmaksızın anlattı. Bu, Nail'in siyasi olarak ikinci doğuşu idi. Artık o bir devrimci Marksistti, yani anti-Stalinistti.

Partizan bir bilge

1970’li yılların örtülü iç savaşını Nail’le birlikte Tümas’ta sendikal mücadeleye vererek yaşadık. O dönemde tarihi TKP DİSK’i tepeden inme bir operasyon ile ele geçirmişti. Bu sayede bütün toplumsal hareket üzerinde güçlü bir etki yaratmıştı. Teknik elemanlar hareketi, memur hareketi, kadın hareketi, sanatçı kuruluşları, gençlik vb. içinde çok büyük bir güce ulaşmıştı. Zaman zaman yapılan demokratik kitle örgütleri toplantılarında TKP’nin bu hâkimiyeti Tümas temsilcilerine karşı dayatmacı bir tarzda ileri sürülürdü. Çünkü Tümas TKP’nin ele geçiremediği ender örgütlerden biriydi. Devrimci Yolcu, Kurtuluşçu, “Doktorcu”, başka gruplardan, Kürt hareketlerinden, Trotskistlerden ve ÇBS’den (o dönem yaygın olan “Çizgisi Belirsiz Sosyalist” anlamına gelen bir kısaltma) oluşan bir ittifak hem İstanbul ve Ankara şubelerinde, hem de genel merkezde seçimleri hep kazandı. Bir TKP grubu vardı. İstanbul’da bir de daha küçük Maoist bir grup vardı. Ama yönetim hep geniş ittifakta kaldı. Nail burada hem daha önceki dönemde kazanmış olduğu siyasi becerilerini kullanarak, hem de kitle politikasını öğrenerek çok büyük bir katkıda bulundu. Tümas örgüt içi demokrasi bakımından Türkiye solunda örnek olacak bir ortam yaratmıştı. Yönetim Kurulu toplantıları bütün üyelere açık yapılırdı. O toplantılar hepimiz için tam bir kitle çalışması, hatta sosyalizm okulu olmuştur. İşte o toplantılarda, Nail, muazzam akıl yürütme kapasitesiyle, engin bilgisiyle, o kendisinin çok sevdiği terimle “selis” konuşmasıyla ve (özellikle Maoistlerin, ama bazen de TKP’lilerin ağır provokasyonlarına rağmen koruduğu) vakur sükûnetiyle bu okulun güzelleşmesinde müthiş bir rol oynamıştır. Muarızları dâhil, Tümas İstanbul şubesinin aktif üyesi olup bunu yadsıyacak bir tek kişi olabileceğini hayal edemiyorum. O, gerçek bir bilgenin rolünü ilk kez Tümas’ta oynadı. Hiç unutmuyorum, bir defasında Maoistlerden bazılarının kendisine ağır ve provokatif bir saldırı yöneltmesi karşısında (unutmayalım, Maoizm’den yeni kopmuştu Nail) birçok insan zıvanadan çıkınca, Nail sükûnetini koruyarak “arkadaşlar, böyle yapmayın, milliyetçilerin de söz hakkı vardır” demişti.

1970’li yıllarda Nail henüz siyasi bakımdan ikinci doğuşunun derslerini sindirme aşamasındaydı. Doğrudan siyasi angajmana girmede. 1980’li yılların ilk yarısında ise bütün Türkiye solu geri çekilmiş olduğundan fazla bir faaliyet yürütemedi. Nail’in bundan sonraki ilk atağı *11. Tez* oldu. Bu derginin Türkiye solu için ne büyük anlamı olduğunu tarih mutlaka yazacaktır. Solun büyük kısmı (o da şimdilik) sol liberalizme bütünüyle kapılmadıysa, en azından rüşveti kelam olarak sol liberalizme karşı çıkıp Marksizmi savunuyorsa, bunda eski adıyla sivil toplumculukla, *11. Tez*’in koyduğu adıyla sol liberalizmle ilk büyük ideolojik meydan savaşını vermiş olan bu dergi

çok etkili olmuştur. Bu dergide Nail çok fazla yazı yazmadı. Onun yazıları daha ziyade kısa ve güncel konularda yazılar anlamına gelen “değinme” kategorisindeydi. Ama dergideki rolü belirleyici idi. Nail kapsayıcı idi. Korkut Boratav’dan Ertuğrul Kürkçü’ye çok çeşitli eğilimde Marksistlerin dergide yer alabilmesinde büyük rol oynadı. Yatıştırıcı idi. Büyük davanın önemini bir kez kavradığında küçük çekişmelerin aşılmasının gerekli olduğunu herkese hissettirdi. İlerletici idi. Kendisi çok yazmadı, ama yazılanların kalitesinde hiç küçümsenmemesi gereken etkileri vardır. Sevimli idi. Askeri rejim kalıntılarının dergiye saldırı olasılığı karşısında Yayın Kolektifi toplantıları bir yemek toplantısı görünümünde düzenleniyordu. Bir gün Nail yemekler gecikince “bugün servis çok kötü” diye şikâyet ettiğinde epeyi yanlıs anlaşılmıştı! *11. Tez* Nail’in bilgeliğini geliştirdiği ve kanıtlandığı ikinci alan olmuştur.

1990’lı yıllar solun yeniden ayağa kalkması için verilen mücadelelerin yıllarıydı. Önce takvim olarak değil ama siyasi olarak 1990’lı yılların parçası olan BTDK (Birlik Tartışmaları Düzenleme Kurulu) ya da daha yaygın kullanılan adıyla “Kuruçeşme” vardı. Nail burada solun geniş yelpazesini ve büyük kitleleri (bu toplantıların bazılarında bin kişiye yaklaşan bir topluluk olurdu) etkilemede zaten var olan müthiş hitabet yeteneğine ustalığı ekledi. Kuruçeşme’nin kendisi başarısız oldu. Onun içinden yürümenin, bir birleşik devrimci parti oluşturma çabasının doğru bir yöneliş olup olmadığını tartışmanın yeri burası değil. Ama Kuruçeşme, 1996’da çok sayıda siyasi geleneği bir araya getiren, içinde çeşitli eğilimleri barındıran bir parti olarak kurulan ÖDP için bir alıştırmaya alanı oldu.

1990’lı yılların ikinci yarısı ÖDP yıllarıydı. “Marksist aydın partili olur” sözünü hep tekrarlayan Nail, yıllarca partisiz yaşamdan sonra 1996 başında amacına nihayet ulaşıyordu. ÖDP’deki rolü, benim kişisel kanaatime göre, Türkiye soluna bıraktığı miras bakımından *11. Tez*’deki rolü kadar önemliydi. *11. Tez* sola ideolojik alanda Marksizm şıngırası idi ise, ÖDP’deki rolü partide toplanmış çok geniş siyasi hareketler yelpazesine dönük olarak sosyalist hareketin Marksist bir politika gütmesi gerekliliğini vurgulamak oldu. Nail’in bilge yanını vurgularken onu sanki “partiler üstü” ya da “çizgiler üstü” bir sosyalist gibi sunanlar, onun ÖDP’de devrimci Marksizmi savunma yolundaki militan çabasına iyi bakmalılar. ÖDP’de Özgürlükçü Sosyalizm adı altında örgütlenmiş çoğunluk eğiliminin karşısında bir başka çoğunluk oluşturmak mümkündü. Bu eğilimin sınıf politikasından kopmayı, Kürt hareketine ve radikal sola sırt dönmeyi, burjuvazinin liberal kanatlarıy-

la işbirliği yapmayı önüne koymuş, neoliberalizmin piyasa taarruzuna bile teslim olmuş korkunç politikası karşısında (aralarına bazı Trotskistlerin bile katıldığı) koskoca bir ortayolcu ekip maalesef uzlaşmacılığın yolunu tuttu. İşte “partiler üstü” tavır oydu.

Nail ise Beyoğlu ilçesinde Marksizmden bütünüyle kopmuş uçuk fikirlerle, İstanbul çapında işçi sınıfından bütünüyle uzak duran zihniyetle, Türkiye çapında genel konferans ve kongrelerde ise sol liberalizmin hâkimiyetine karşı partinin gerçek Marksist kanadı olarak kurulmuş olan Sosyalist Emek İnişiyatifi (SEİ) saflarında mücadele etti. ÖDP’nin birinci konferans ve kongresinde bulunmuş olanlar, onun (SEİ’nin baş sözcülerinden biri olarak) ne yaman bir hatip, ne kadar usta bir müzakereci, ne kadar incelikli bir taktisyen olduğunu unutamayacaklardır. ÖDP içinde SEİ’deki mücadelesi, Nail’in teorik/ideolojik alanda *11. Tez*’de verdiği mücadeleden ayrılmıyordu. Nail, bilge ise, bu onun başkalarını dinleme ve onları ikna ederek kazanma çabasından geliyordu. Yoksa öyle içi boş bir “sosyalistler birlik olmalı” yuvarlaklığından değil. Nail, aslında, hem ÖDP’de, hem de genel olarak solla ilişkisinde, Marx’ın çok parçalı, çok eğilimli I. Enternasyonal içinde yaptığı çalışmada benimsediği ilkeyi devralmış gibiydi: *Fortiter in re, suaviter in modo*. Yani “özde ısrarcı, üslupta nazik”. Onun bilgeliğini ortayolculukla, idare-i maslahatçılıkla, her görüşü birbiriyle telif etmeyle, hele hele ideolojik meselelerde hoşgörü ile karıştırmak, Nail’e yapılacak en büyük haksızlık olur.

Uzlaşmaz bir anti-Stalinist, gerçek bir devrimci Marksist

Bu sadece Marksizmi bir teori, bir ideoloji, bir program olarak her türlü burjuva ve küçük burjuva ideolojisine karşı katı denebilecek bir tarzda savunmasında ortaya çıkmıyordu. Nail aynı zamanda sosyalist devrimler sonrasında devlet iktidarına el koyarak kendi ayrıcalıklarını yeni düzenin esas amacı haline getiren bürokrasilere ve onların ideolojisi Stalinizme bütünüyle düşmandı. Siyasi bakımdan ikinci doğuşu, Marksizmin tarihindeki bu büyük kopuşu fark etmiş olmasından kaynaklanmıştı. 1970’li yılların ortalarında yaşadığı bu dönüşüm, hayatının sonuna kadar ona yol gösterecekti.

Nail’in sol siyaset yelpazesindeki konumu bazıları için zaman zaman kafa karıştırıcı olmuş olabilir. Nail çoğunluğun sandığı gibi *Trotskist* değildi. Bu satırların yazarı bunu böylesine kolay yazınca şaşırınlar olabilir. Sonuç olarak Nail 1990’lı ve 2000’li yıllar boyunca (hatta aslında çok daha geniş bir siyasi yelpazeyi bir araya getiren *11. Tez* deneyimi bünyesinde dahi) şu ya

da bu biçim altında, geniş sol kamuoyunda “Trotskizm” olarak bilinen akımı desteklemişti. Yukarıda Nail’in *Sınıf Bilinci ve Devrimci Marksizm* dergilerini desteklediğini, katkılarıyla zenginleştirdiğini belirttim. Ayrıca 1990’lı yılların başında Trotskistlerin kurduğu Kardelen Yayınları’nın da yönetiminde yer almıştır. Siyasi olarak da 1990’lı yıllarda Patrosuz Generalsiz Bürokratsız Sosyalizm grubundan kendisini hiç ayırmamıştır. Peki, neden ona Trotskist değildi demeli ki? Hakikati söylemek için. Çünkü kendisi “ben Trotskist değilim” diyordu. Biz tarihi tahrif edenlerden değiliz.

Ama Nail kelimenin en saf anlamında *devrimci Marksist* olarak nitelenmelidir. Bu ne demektir? “Devrimci Marksist”, çoğu insanın muhtemelen sandığı gibi, Trotskistlerin bulduğu bir siyasi isimlendirme değildir. Lenin’in II. Enternasyonal içinde, revizyonistlerden farklı olarak, Marksizme karşı çıkmayan, ona biçimsel olarak bağlılığını ilan edip aslında ondan kopmuş olanlar (Kautsky, Hilferding, Otto Bauer, Rus Menşevikleri ve sayısız başkaları) ile Bolşevizmin, Alman Spartakizminin (Rosa Luxemburg, Karl Liebknecht vb.) ve benzeri akımların arasındaki farkı vurgulayabilmek için geliştirdiği bir terimdir. “Onlar kendilerine Marksist diyebilirler, ama devrimci değildirler” demek istiyordu Lenin, “biz ise Marksistiz, ama devrimci cinsinden”, yani mümkün olan tek cinsten. Bu, komünizmin sosyal demokrasi-den kopuş anına uygun tanımlamaydı. Ardından Sovyet bürokrasisi ve onun ideolojisi ve programı yükseldi ve devrimci öncüye uluslararası planda bir ikinci darbe vurdu. İşte o zaman Trotskiy ve IV. Enternasyonalciler, kendilerini sadece sosyal demokratlardan değil, bürokrasinin ideolojisi ve programı olan Stalinizmden de ayırmak için Lenin’in bu terimini öne çıkarttılar. Bizim için Trotskiy devrimci Marksizmin oluşumunda Lenin kadar hayati bir dönüm noktasıdır. O olmasaydı bugün Marksizm gerçek anlamında ayakta kalamayabilirdi.

Ama herkesin bunu böyle görmesini talep etmeyiz. Bu daha ziyade teoriye ve tarihe ilişkin yanıdır işin. Bir insan veya bir akım şayet bürokrasinin proletaryayı siyasi bakımdan mülksüzleştirip işçi devletini yozlaştırmasına karşı savaşmak gerektiğine, enternasyonalizmin yerine milli komünizmin konulmasına karşı çıkmak gerektiğine, bürokrasinin dünya devrimini durdurma çabasının teşhirinin gerekli olduğuna, proleter demokrasisine, Stalinizmin bütün tahrifatlarının sergilenmesine ve uluslararası komünist harekette yarattığı çarpık politik/programatik yönelişin değiştirilmesi gerektiğine inanıyorsa, o devrimci Marksisttir. Başka şekilde söyleyelim: Bir insan ya da bir akım, Leninizmi terk etmeden anti-Stalinist bir pozisyon benimserse o devrimci Marksisttir bizim gözümüzde. Ondan ayrıca bir de “Trotskizm”

sertifikası talep etmeyiz. Çünkü bizim için doktrin değil program belirleyicidir.

Bizim bir başka eski yoldaşımız, 2009'da yitirdiğimiz Ali Dehri (Aziz Vatan) için de geçerliydi bu. O gerçekten hiçbir zaman Trotskist olmamıştı. Ama bugünkü Devrimci İşçi Partisi'ni inşa etmek için çalışan ekipte bir aşamaya kadar önde gelen bir konumda yer almıştı. Nail farklıydı. Nail, fazladan, Trotskiy'in Marksist teori ve programa yaptığı özgül, orijinal büyük katkıları da benimsiyordu. Yukarıda, Nail'in siyasi olarak ikinci doğumunun kamuya Trotskiy'in son derecede özgül ve isabetli faşizm teorisinin savunulması biçiminde açıklandığını belirtmiştim. Nail, Trotskiy'in en önemli teorik ve programatik katkılarından biri olan sürekli devrim anlayışını da benimsiyordu. Nihayet ve en önemlisi, Nail Trotskiy'in en ayırt edici yanı olan Sovyetler Birliği tahlilini de benimsiyordu! Nail'in *Kapital* ve *Komünist Manifesto* çevirmeni olarak büyük övgüye mazhar olması güzeldir. Ama kimse şunu hatırlamıyor: Türkçe'de var olan çok güzel bir *İhanete Uğrayan Devrim* edisyonu vardır.⁷ Nail bunun hem redaksiyonuna katkıda bulunmuş, hem de daha önemlisi, bu edisyonu müthiş yararlı bir hale getiren, toplamı bir kitap hacmine yaklaşan bilgilendirme notlarını Almanca'dan Türkçe'ye kendisi çevirmiştir. Entelektüel tarih işte böyle çarpılır. Nail'in yaptığı en önemsiz çeviriler bile basına çıkmıştır da bundan söz edilmemiştir.

Peki, bütün bunlara rağmen Nail neden kendine Trotskist nitelemesini uygun görmüyordu? Bunu, Nail'le en son görüşmemizde bir defa daha konuştuğumuz için en ufak bir bellek yanılması olmadan anlatabilirim. (Ahmet Tonak da yanımızda olduğundan o da tanıklık edecektir.) Nail bu soruyu kendisine bir kez daha sormamdan hiç sıkılmaksızın, yalın bir cevap verdi. Kendisini az tanıyanlarının ve siyasi hasımlarının o mağrur tavrından dolayı tanımadıkları karakteristik alçakgönüllüğüyle Trotskiy'in yapıtını ve düşüncesini yeteri kadar tanımadığını, kendisine Trotskist nitelemesini bu yüzden uygun görmediğini söyledi. İnanılmaz ama gerçek! Onun yeterince tanımaktan anladığı, avucunun içi gibi tanıdığı *Kapital*'i tanıma ölçüsünde oluyor anlaşılın!

Yalnız ben bu açıklamaya tam katılmadığımı, en azından içimde bir başka, ek açıklama olduğunu belirtmek isterim. Bence, Nail, bilinçaltından, Trotskist olduğunu ilan ettiği takdirde ilk aşkı Türkiye solunun kendisini dışlaması gibi bir risk olduğunu düşünüyordu. O yüzden böyle yüksek bir standardı uygulamak ona daha elverişli geliyordu.

⁷ Lev Davidoviç Trotskiy, *İhanete Uğrayan Devrim*, kolektif çeviri, Alef Yayınevi, Eylül 2006.

Bu konuya son vermeden başka bir şeyi daha tarih için yeniden açıklamak isterim. Bugün Türkçe’de Trotskiy’in adı iki tür yazılıyor. Geleneksel olarak alışılmış Troçki biçimi ve bizim tercih ettiğimiz Trotskiy biçimi. Bu ikincisi, bazılarının sandığı gibi, ismi İngilizce ya da başka Batı dillerinden devralmakla ilgili değil. Zaten hiçbir Batı dilinde de Trotskiy’in adı “iy” ile bitmez. Ya “i” kullanılır, ya da “y”. Bu ismin böyle yazılmasının nedeni, Rusça okunuşunu olduğu gibi Türkçe’ye aktarma çabası. Latin alfabesi kullanılmayan dillerdeki isimlerin Türkçe’ye aktarılmasında en doğru yöntem okunuşa göre yazmaktır. Trotskiy işte budur. Bir Rus’a Troçki dersiniz muhtemelen anlamaz, ama Trotskiy dersiniz mutlaka anlar.

Bütün bunlar Nail’in kafasından çıkmıştır. Annesi Rus, babası da Rusya Tatarı olduğu için Rusça bilen Nail, dile olan o olağanüstü duyarlılığı ve titizliğiyle 1990’lı yılların başında Kardelen Yayınları Trotskiy yayınlamaya girişirken bizi uyarılmış ve ikna etmişti. Bu da ondan bir anıdır. Yani Nail yalnız Marksizmin değil dilin de kuyumcusuydu.

Trotskizm ile devrimci Marksizm üzerine bu çeşitlemeler bize bir şeyi hiç unutturmamalı. **Nail Devrimci İşçi Partisi’ni yaratan geleneğin bir yoldaşydı.** Bunu onurla, gururla, büyük harflerle tarihimize yazmalıyız!

Daha iyisini bizden esirgedi!

Ölen insanın ardından hep iyi şeyler söylemek âdettendir. Güzel bir âdet. Geride kalan sevenlerinin acısını hafifletir. Ama çok tek-yanlı olduğunda bu tür bir söylemin inandırıcılığı da kalmayabilir. Kaldı ki, Nail gibi Türkiye sosyalizminin hayatında ve tarihinde bir yeri olan bir insanı aynı zamanda eksikleriyle ve kusurlarıyla değerlendirmek gerekir.

Ben Nail’in tam kırk yıllık arkadaşıyım. Sayısız ortamda birlikte, çok yakın bir işbirliği içinde çalıştık. İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi’nde. Tümas İstanbul Şubesi’nde. *11. Tez*’de. Kuruçeşme’de. Kardelen Yayınları’nda. ÖDP’de ve SEİ’de. *Sınıf Bilinci*’nde. 2000’li yıllarda işbirliğimiz bir ölçüde zayıfladı. Nedenini yukarıda belirttim, birazdan o konuya döneceğim. Ama son yıllarda bile *Devrimci Marksizm*’de kısmen bir ortak çalışma yürüttük. Bütün bunların ötesinde çok yakın bir dostumdu. Gündüz ya da akşam, ikili ya da çoklu, özel veya kamusal sayısız konuda sohbet ettiğim bir insandı. O yüzden kendisini çok yakından tanıdığımı söyleyebilirim.

Nail, geride çok önemli bir miras bırakmakla birlikte çok daha fazlasını da yapabilirdi. Sağlık sorunları elbette önemsiz değildi, ama ona sığınıp başka şeyleri görmezlikten gelmeyelim. Çok yayılıyordu, dağılıyordu, yo-

ğunlaşmıyordu, o yüzden de bilgi, düşünce, yorum her şey kafasında birikiyor, ama bir türlü biçimlenip kendi dışına kamusal olarak aktarılacak biçime bürünemiyordu. Bu yayılmanın sembolik işareti, Nail'in içinde yaşadığı mekânı kullanma tarzı idi. Hayatı boyunca “ana evi”ni terk etmedi Nail. Babası, Nail nispeten gençken öldü, ama annesi Nail öldüğünde bile hâlâ hayatta. Nail önceleri sadece kendi odasında çalışma masasının, konsolların, kullanmadığı koltuk ve sandalyelerin üzerini kitap, dergi ve tabii ki onun büyük ilham kaynağı sözlüklerle doldurmaya başladı. Bir süre sonra odaya girmek ve dolaşmak basbayağı zorlaştı. Sonra, özellikle babasını yitirmesinin ardından, bu âdetini bütün eve yaydı. O anda okuduğu veya danışmak için elinin altında bulundurmak istediği bütün kitap ve yayınları kitaplıktaki yerinden indirip sağda solda yığma âdeti, Nail'in mutfak, banyo ve annesinin yatak odası dışında neredeyse evin her köşesini istila etmesiyle sonuçlandı. Onlarca değil, yüzlerce kitap ve yayın her tarafta, muhtemelen Nail'e göre gayet düzenli biçimde bütün eve yayılmış onu bekler halde dururdu. O da kâh bu kitaba, kâh şu dergiye, kâh o sözlüğe bakarak bütün gününü bilgiyi ve düşünceyi depolamakla geçirirdi. Sonra internet geldi, kablolu televizyon ve uydu geldi. Nail, o sonsuz merakı ile bu iki aracın sunduğu yepyeni dünyalara daldı. Saatlerini ve günlerini hep öğrenmekle, tanımakla, anlamakla geçiriyordu. Bu onun birikimini ve kavrayışını çok geliştiriyordu. Bunu sohbetlerde saptamak mümkündü. Ama ondan bir konferans veya yazı istediğinizde her şey değişiyordu. Konuşamazdı, yazamazdı, hazır değildi. Hep bir kaçınma. Hatta kaçma. Nail, Bilal'da, Özgür Üniversite'de ve birçok başka kurumda birçok konuşma yaptı. *Özgür Gündem* geleneğindeki gazetelere ve ilgili ilgisiz birçok dergiye yazılar yazdı. Ama bunlar onun birikiminin çok küçük bir kesrini gün yüzüne çıkardı. O engin birikiminin büyük bölümünü kendisine sakladı. Bizden yapabileceği daha iyi şeyleri esirgedi.

İkinci bir sorun, Nail'in ilk formasyonu sırasında edindiği bazı düşünce kalıplarını daha sonra yaşadığı siyasi bakımdan ikinci doğuş sürecine rağmen hiçbir zaman tasfiye edememiş olmasıdır. Bazı konularda inatla eski formüllere sarılıyordu. Mihri Belli ve Dr. Hikmet Kıvılcımlı gibi Türkiye solunda 1960'lı yıllarda büyük etki bırakmış Marksistlerden duymuş olduğu bazı fikirleri eleştirisiz muhafaza ediyordu. Mesela, Mihri Belli'nin bir solcunun ne kadar yurtsever olursa o ölçüde daha fazla enternasyonalist olacağını ve tersini iddia eden görüşünü hep tekrarladı. Mihri Belli bunun kökenini Fransız sosyalisti, I. Dünya Savaşı patlak verir vermez bir suikasta kurban gitmiş olan Jean Jaurès'e atfederdi. Benim kanım bu sözün aslında Stalin'e ait olduğudur. Ama hangisi olursa olsun, bu insanlar Nail'in sahip

Devrimci Marksizm

çıktığı görüşlerin temsilcisi değildir. Nail Mihri Belli'den etkilendiği için bunu görmezden gelmiştir. Yurtseverlik bir komünist özellik değildir. Belirli bir somut politik durumda ilerici olabilecek bir siyasi tutumdur, o kadar. Bu tür konularda, inatçı kişiliğine uygun olarak, Nail "Nuh diyor, peygamber demiyordu".

Bu yaklaşımı ve Türkiye soluna olan gönül bağlılığı, Nail'i her zaman birleşik hareketlere doğru itmiştir. Bu nedenle hep büyük partilerden yana olmuş, bölünmenin bazen ilerici bir rol oynayabileceğini anlayamamış, küçük gruptan başlayan bir inşa sürecine hiç girmemiştir. Nail, Marksist aydın "partili olmalı" derken bunu hep büyük partiler için söylemiştir: Türkiye İşçi Partisi ve Özgürlük ve Dayanışma Partisi bu yaklaşımın açık örnekleridir. Bunlar hep birleşik partilerdir. Buna karşılık, devrimci Marksist gelenekte dünya çapında var olmuş ve var olacak olan propaganda grubu-çekirdek-birlik ya da liga aşamalarından geçerek partileşmeyi ve işçi sınıfı içinde adım adım kök salmayı içeren süreci hep küçümsemiştir. Oysa bugün birçok ülkenin önce gelen devrimci partileri tam da geçmişte bu yoldan geçerek inşa edilmiştir. Nail birleşik partilere olan bu düşkünlüğünden dolayı Bolşevizmin yatağı olabilecek küçük parti girişimlerine destek olmamış, aynı zamanda da bu yüzden Bolşevik çalışma tarzının ve inşa yöntemlerinin önemini kavrayamamıştır. Öyleyse, Nail'in Marksizmindeki en zayıf nokta, Leninizm tamamen angaje olmasına rağmen onun Bolşevizm olarak anılan parti inşa yöntemini kavrayamamış olmasıydı. 1999'da Patronsuz Generalsiz Bürokratsız Sosyalizm'de Bolşevik ve Menşevik ekipler arasında yaşanan bölünmeyi de bu yüzden anlayamamıştır.

1968 kuşağının medarı iftihar

Gelecek kuşaklar Nail Satlıgan'ı Türkiye sosyalizminin tarihi içinde hak ettiği yere mutlaka yerleştirmeyi bileceklerdir. Bundan kuşku yok. Bu yerleştirme konusunda alçakgönüllü olarak şimdiden kendi önerimi yapmak isterim.

Türkiye'nin 68 kuşağının elbette burada girilemeyecek birçok özelliği vardır. Ama bunların başında, kendinden önceki kuşakların TKP solculuğunun aşamacılığından, reformizminden ve devlete verdiği destekten devletle kavgaya tutuşmaya geçmiş olması gelir. TKP devlet partisini desteklemiştir hep. Deniz'ler, Mahir'ler, İbo'lar devlete devrimin ruhuyla yaklaşmışlardır.

Ama burada karşımıza 68 kuşağının trajedisi çıkar. Devrimin ruhu kendi bilincini ararken maalesef gerçek devrimci Marksizmi değil, daha önceki

kuşakların siyasi hatalarının **kaynağı** olan Stalinizmi bulmuştur. Bu yüzden ki, 15-16 Haziran 1970'te işçi sınıfı devrime dilekçesini yazdığında bu mesajı anlayamamış, bunun devrimci parti arayışı olduğunu kavrayamamış, silaha çağrı olduğunu sanmıştır.

Nail bu kuşağın içinden çıkan biri olarak devrimci Marksizmi bulmuş, proletaryanın ve partinin önemini kavramış, 68 kuşağını enternasyonalizmle bütünleştirmiştir kişiliğinde. Sadece bulmakla kalmamış, bütün fırtınalarda ona sarılmış, onu terk etmemiştir.

Öyleyse, Nail Türkiye sosyalizminin tarihine, her şeyin ötesinde, Türkiye'de devrimci ruhu enternasyonalist proleter bir Marksizmin bilinciyle donatma savaşçısı olarak geçmelidir.

Bu görevini nasıl mahir bir biçimde yapmış olduğunu hepimiz teslim etmeliyiz.

Kitap Tanıtımı

*Sungur Savran'ın önsözü ile başlayan,
Nail Satlıgan'ın son sözüyle sona eren bu derleme,
dünyanın önde gelen Marksist kuramcılarının
kapitalizmin genel hareket yasalarıyla kapitalizmin
geçirdiği evrimi bütünleştirmeye çalışan yazılarını içeriyor*

Dünya Kapitalizminin Krizi
Derleyenler: Nail Satlıgan - Sungur Savran,
Belge Yayınları

Yüzyıl biterken sosyal bilimlerde büyük teoriler*

26 Ekim 1993

Konuşmacılar:

Kürşat Bumin, Nail Satlıgan, Seyfettin Gürsel

Kürşat Bumin- Toplantının konusu bildiğiniz gibi, “*Yüzyıl Biterken Sosyal Bilimlerde Büyük Teoriler*”. “Sosyal bilimler” olarak adlandırılan bilimler üzerine Batı’da uzun zamandır bir tartışma sürüyor. Kimi yazarlar ABD’deki üniversitelerde sosyal bilimlerin değerlendirilmesini eleştiriyorlar. Kimi Avrupalı yazarlar da -Todorov gibi- “sosyal bilimler” şeklinde bir adlandırmaya bile karşı çıkıyorlar. Todorov, bu adlandırmanın geçen yüzyılın bilim anlayışının izini taşıdığını söylüyor ve bu sınıfa sokulan bilimlerden, eskiden olduğu gibi “moral ve politik bilimler” olarak söz etmenin daha uygun olacağını savunuyor. Çünkü: Geçen yüzyılın sonlarında hızla yükselen doğa bilimleri, kendilerine kültürü konu edinen bilimleri de çok etkilemiş ve bu bilimler de doğa bilimleri gibi kendilerini değerlerden (ideolojilerden) sı-

*Kaynak: *Teorinin Aynasından Görünen Pratik: Sosyal Bilimler. Sali Toplantıları 93-94. Yapı Kredi Yayınları. İstanbul, 1995.*

yırarak olgulara yönelmiştir. Tabii ki, burada sorulması gereken soru, “moral ve politik bilimler” olarak adlandırılan bilimlerin kendilerini nereye kadar diğerlerinden uzaklaştırabilecekleri ile ilgilidir. Todorov bunu imkânsız görmektedir ve ben de bu görüşü paylaşıyorum. Bu tespitten hareket ederek, tarih, ekonomi, politika, antropoloji gibi bilim alanlarında oluşturulan “büyük öğretilerin de ne derece “bilimsel”, ne derece değer yargılarından uzak” olabileceği de gündeme gelmiştir. Yine bu çerçevede geliştirilen kültür ve kültürler ayrımı, bu yeni yaklaşım üzerine oturan uygarlık anlayışları, ve tabii “büyük öğretiler” de üzerinde epeydir konuşulan konular olmuştur.

Bu tür tartışmaların Türkiye’de yoğun yaşandığı söylenemez. “Sosyal Bilimler”in bu tartışmalar ışığında ülkemizde de kendini gözden geçirmesi genelde gerçekleşmemiştir. Ayrıca ülkemizde, “sosyal bilimler” kendini ne kadar “doğa bilimleri”nin yanına -hâlâ!- yerleştirmeye kalksa da bu anlayış bilim çevrelerinde bile taraftar bulmamıştır. Buna en iyi örneklerden birisi TÜBİTAK’a hakim görüştür. Örneğin TÜBİTAK kurumu bir bilimsel araştırma kurumu. Şimdiye kadar vermiş olduğu burslar, destekleme bursları tamamen biyoloji, fizik gibi exact bilim dediğimiz bilimlere veriyordu, fakat bu son dönemde SHP’nin koalisyonuna girmesiyle bir de sosyal bilimler bölümü açalım diye bir gayret oldu. Fakat bana söylendiğine göre, o dönem koalisyonun ortağı olan fizikçi profesör, sosyal bilimlerden bahsederken, her zaman olduğu gibi yine gülümsüyormuş, bilmiyorum artık ne derece doğru. Sosyal bilimler, Türkiye’de birçok bakımdan iyi bir durumda değil. İsterseniz bunun nedenini biraz açıklamaya çalışayım. Bir kere Avrupa’da anlaşıldığı biçimde sosyal bilimler sınıflamasına girebilecek bilimsel çalışmalar bence Türkiye’de -tabii istisnaları saymıyoruz- genelde tutturulamadı. Büyük ölçüde sağduyunun bize zaten vermiş olduğu veya sağduyu sahibi bir insanın zaten anlamakta olduğu birtakım şeyleri, sosyal bilimler, bilimsel birtakım iddialar olarak veya hakikatler olarak bize sunmaya çalışmaktalar. Bugün baktığımız zaman Türkiye’de birçok üniversitede sosyoloji bölümü var, -herhalde Türkiye’deki sosyologların sayısı köylülerin sayısına yaklaşmış durumda!- ama yapılan çalışmalar, ne derece doyurucu? Mesela şöyle bir çalışma: Gecekonduya gelindiği zaman, gecekonduya gelen ailelerin aile dayanışması acaba zayıflar mı, zayıflamaz mı? Şimdi, sağduyu sahibi bir insan bir bilime, yani sosyal bilimlere başvurmadan hemen bunun altından kalkabilir ve bunun pekâlâ böyle olduğuna zaten sağduyuyla cevap verir! Fakat Türkiye’de sosyal bilimler, büyük ölçüde sağduyunun bize zaten açık olarak belirtmiş olduğu noktaları, bu “hakikatleri” birtakım alan araştırmalarıyla bize sunan bilimler haline geldiler. Bu bakımdan, bana sorarsanız

sosyal bilimler Türkiye’de, genelinde söylüyorum hep, büyük bir felaket içindedir. Gerçekten, kendisi de yaptığına inanmamaktadır ve dolayısıyla toplum da onların ne yaptığını pek iyi anlamış durumda değildir. Çünkü en başta sosyal bilimin bir toplumu o topluma anlatmak gibi bir kaygısı olması lazımdır. Oysa bu kaygı yoktur. Bugün Türkiye’de bir de şu felaketle karşı karşıyadır sosyal bilimler: Sosyal bilimlerin içinde yer alan önemli bir bilim de ekonomidir. Ancak Türkiye’nin gelmiş olduğu durumda ekonomi de giderek “işletme” ile özdeşleştirilmiştir ve bunun da bilimle ilgisi yoktur. Bu gelişme tabii yalnızca Türkiye’ye has bir şey değil. Bu konuda Amerikalı bir yazar, Alan Bloom’un çok iyi belirttiği gibi, söylendiğine göre Amerikan üniversitelerinde de böyle olmaktadır. Ekonominin yerini işletme denen ve bilim olmayan bir teknik almıştır. Bunun da en iyi delili şimdiki koalisyonun başında olan hanımefendinin ne kadar bilim adamı olduğu üzerindeki yargımızdır.

Nail Satlıgan- Zaten kadın.

K.B.- Ona ben katılmıyorum. Ne demek “zaten kadın”? Ben böyle bir şey söylemedim. Biz şimdi bilim adamlığından bahsediyoruz, seksini söz konusu etmedim.

N.S.- Ben anti-feminist bir vurgu yapmak istemedim, tam tersine siz bilim adamı diye bahsettiniz Tansu Çiller’den.

K.B.- Bilim kadını mı demek lazımdı?

N.S.- Tanım gereği bilim adamı olamaz.

K.B.- Benim bir türlü dilim alışamadı. Bilim kadını diyemiyorum.

N.S.- Yetersiz bilim kadını olabilir ama kadınlığını inkâr etme.

K.B.- Avrupalılar da bilim kadını demiyorlar.

N.S.- “Scientist” diyorlar.

K.B.- Evet, ben kaldığım yerden devam ediyorum. Söylediğim gibi, bugünkü durum çok kötü, fakat şimdi, Türkiye’nin durumunu bir kenara bırakıyorum, çünkü Türkiye genelde her şeyin karikatürünün yaşanmış olduğu bir ülke. Gerçekten, Alan Bloom bugün Amerikan üniversitelerinde sosyal bilimin nasıl gerilediğini bize çok güzel anlatıyor. Fakat bundan kal-karak Türkiye’de de aynı şeylerin yaşandığını söylemek de o kadar haklı değil. Hep söylediğim gibi, bizde yaşanan, büyük ölçüde, her şeyde olduğu gibi, karikatürdür. Şimdi, sosyal bilimlerden, hangi soruya cevap vermesi beklenmelidir? Sosyal bilimler, bana sorarsanız, “iyi yaşam nedir?”e, yani Socrates’ten beri var olan bir soruya cevap vermek durumundadır. Fakat bu

soru hemen değerler planına kaçmaktadır ve değerlerden uzak durarak, genel olarak da ideolojiden uzak durarak bu soruya cevap vermek mümkün değildir. Oysa biraz önce söylediğim gibi sosyal bilimlerin de dünyadaki genel gidişi tamamen kendisini doğa bilimlerine benzetmek yolunda olmuştur, bu da onun için büyük bir talihsizlik olmuştur. Bana sorarsanız, bu konuda ben, tarafım ya da taraf olan insanları, düşünürleri tutuyorum. Historisizm-tarihçilik, rölativizm-görecilik, bütün bunlar sosyal bilimlerin içine girdiği zaman bütün bunlar bizi değerler planından uzaklaştırıp, insanı bir madde gibi, dış dünyada incelediğimiz bir olgu gibi incelemeye bizi davet etmiştir. Bundan da bence sosyal bilimler çok kârlı çıkmamıştır. Evet, isterseniz ben şimdi burada sözümü kapatayım. Arkadaşlar nasıl devam edecek? Onlara vereyim sözü.

N.S.- Alfabetik sıraya göre mi, Topolojik sıraya göre mi?

K.B.- Ben alfabetik başladığıma göre...

Seyfettin Gürsel- Sanırım, Nail en son konuşmacı olmayı ısrarla tercih etti. Çeşitli taktiklerle, belki de benim ne söyleyeceğimi düşünüyor, ona göre karşı çıkmak üzere böyle bir hazırlık içine girdi.

Kürşat genel bir giriş yaptı sosyal bilimlerin daha çok metodolojisi, daha doğrusu iddiaları ve Türkiye'deki durumuyla ilgili. Ben konuyu daha çok politikaya çekme pahasına, ki amacım burada politikayla ilgili konuşma yapmak değil ama, belki sizlerin de buraya gelirken çok merak ettiği iki tane temel soruya cevap aramak üzere konuşmayı sürdürmek istiyorum. Aslında panelin konusu çok iyi saptanmış bir konu. Bu konu neden çok iyi saptanmış bir konu? 19. yüzyılda oluşan ve 20. yüzyılın da gerek düşünce gerekse siyasal tarihine damgasını vuran ve büyük ölçüde belki de 20. yüzyılın tarihsel olarak da şekillendirmesine katkıda bulunmuş büyük sosyal teoriler bu yeni yüzyılın eşiğinde ne durumdadır? Hâlâ açıklama güçlerini ve toplumlarda siyasal dinamizmi etkileme güçlerini koruyorlar mı? Yoksa bu teoriler bütünüyle ömürlerini tükettiler ve 21. yüzyıla belki de büyük sosyal teoriler olmaksızın mı gireceğiz? Bu iyi bir şey midir, kötü bir şey midir? Yani bugüne kadar büyük pusulalarımız vardı, sadece bunu sol veya sağ olarak söylemiyorum ama genelde, hakikaten büyük sosyal teoriler aynı zamanda birtakım siyasal doktrinlerin de temelini teşkil ediyorlardı. Adeta bir pusula oluşturuyorlardı. 21. yüzyıla pusulasız mı gireceğiz? Bu soruya kesin yanıtlar vermek mümkün değil, ben ancak kendi adıma bu sorulara nasıl yanıt veriyorum, bunu sizlere aktarmaya çalışacağım. Bana sorarsanız, bu büyük konuyu, Marksizm ve liberalizme, yani bu iki büyük sosyal teoriye

indirgeyebiliriz gibime geliyor. Elbette daha da uzun bir liste sunmak mümkün olabilir, ama son tahlilde bana öyle geliyor ki esas büyük çatışma bu iki genel akım arasında oluştu. Bu büyük teoriler hepimizin bildiği gibi 19. yüzyılda tarih sahnesine çıktılar, o yüzyılda olgunlaştırıldılar, kurucuları o yüzyılda yaşadı ve öldü ve 20. yüzyılda da bu teorilerin sürdürücüleri, ya da teorileri eleştirel bir gözle yeniden kurmaya çalışan çömezleri çıktı. Şimdi ben hemen belki de sonunda söylemem gerekeni başında söyleyeyim: Şahsen ben bu büyük serüvende, sosyal bilim ve siyasal doktrin serüveninde işe Marksizm tarafından başladım. Çok uzun yıllar hem Marksizmi anlamaya, sindirmeye, hazmetmeye çalıştım, hem de aynı büyük bir inançla Marksizmin hakikaten toplumu açıklayabildiğini, tarihi açıklayabildiğini düşündüm ve liberalizmle de doğrusu çok fazla ilgilenmedim. Yani baştan bilimsel bir tercihle yaklaşmadık konuya. Gençliğimizde sizlerde de olduğu gibi, önce siyasi tercihle olaya başladık, siyasal tercih bizi Marksizme götürdü doğal olarak. Sonra bu tercihin içinde bir önyargıyla, liberalizmin nasıl olsa yanlış olduğunu daha baştan kabullenerek en azından bir 15 yılı tartış-masız, kendi kendimize şüphe sorularını hiç sormaksızın geçirdik. Ama bugün tekrar geriye dönüp bu konulara baktığımda, açıkçası ben, yanıldığımız kanaatindeyim. Tabii bu Marksizmin objektif bir değerlendirmesini yapmamıza engel teşkil etmemeli. Marksizm ne ölçüde tümüyle yanlıştı, buna öyle çok kolay evet cevabı verilmesinden yana değilim, keza liberalizm Marksizmden çok mu üstündü sorusuna da kolay bir evet bana şu anda mümkün gözüküyor. Ama, her şeye rağmen terazinin birer kefesine bu iki teoriyi koyduğumuz zaman ben liberalizmin daha ağır bastığı kanaatindeyim. Marksizmle tanışalı ve bu işlere kafa yormaya başlayalı şöyle bir 25 yıl herhalde geçti. Bu 25 yılın sonunda benim vardığım nokta bu. Ama bana öyle geliyor ki liberalizm 21. yüzyıla girerken, Marksizmin toplumu açıklama ve tarihi gelişimi öngörme iddiasını taşımaktan yoksundur. Kaldı ki belki de liberalizmin üstünlüğü (bunu tartışmaya açmak lazım) belki Marksizm kadar bu iki konuda iddialı olmamasından kaynaklanıyordu. Bunu sanıyorum burada sizlerle tartışmakta yarar var. Marksizm neden 21. yüzyıla geçemeyecek? Nedenini bize biraz da tarih gösterdi. Şimdi Marksizmi burada uzun uzun anlatacak ne vaktimiz var ne de zaten böyle bir ders vermek için buraya geldik; burada herkesin asgari ölçüde bu iki büyük sosyal kuramı bildiği varsayımından hareketle ben sonuca gitmeye çalışacağım. Marksizm bildiğiniz gibi kapitalizmin işleyişi ile ilgili bir kuramdı. Kapitalizm nasıl işliyor? Bunun dinamiği nedir? Hangi dürtüler kapitalizmi bir süreç şeklinde geliştiriyor ve bu süreç nereye varabilir? Bu sorulara cevap veren bir teoriydi. Daha doğrusu

teorinin bir kısmı bu sorularla ilgiliydi. Bir kere Marksizmin kapitalizmin işleyişiyle ilgili öngörülerinin doğrulandığını söylemek mümkün değil. Bırakalım mutlak yoksullaşma olgusunu, sermayenin temerküzü bir yanda, öbür yanda proleteryanın giderek gelişmesi, yani ücretli işçi kesiminin gelişmesi, bu işçi kesiminin de mutlak olarak değil ama göreceli olarak yoksullaşması, yani zenginleşen kesime göre daha yavaş bir biçimde refahının artması, bunun da aslında uçurumu kapatmaya yetmemesi, (göreceli yoksullaşmadan sanıyorum bu kastediliyordu) sonucunda kapitalizmin aslında tıkanacağı, büyük bir bunalım sonucunda kendi ömrüne, tarihi ömrüne son vermek durumunda kalacağı öngörüsünün gerçekleşmediğini bugün hepimiz görebiliyoruz. Daha farklı bir temelde daha büyük bir sorunun ortaya çıktığını söylemek mümkün. Dünyadaki kıt kaynaklarla nüfusun çoğalması ve ihtiyaçların çelişki, sanıyorum 21. yüzyıla daha çok damgasını vuracaktır. Marksizm hiç kuşkusuz 19. yüzyıldaki kapitalizmin özelliklerini ana hatlarıyla kavrayabilmişti, yakalayabilmişti ve o dönemdeki kapitalist gelişmeyi açıklayabilen en iyi kuramlardan bir tanesiydi. Ama bugün 1990'lı yıllara geldiğimizde toplumu ve tarihi etkileyecek sorunun bu söylediğim çelişki olmaktan çok, dünyadaki kıt kaynaklarla, artan nüfusun artan ihtiyacı ve bir yanda gelişmiş ülkelerdeki refah düzeyiyle buna öykünen, gelişmeye çalışan ülkelerdeki milyarlarca insanın talep ettiği kaynaklar arasındaki çelişki olacağını söylemek mümkündür. Gelişmiş ülkeler ve o gelişmiş ülkelerde ücretli çalışan işçilerin veya başka işlerde çalışan kişilerin refah düzeyinin süratle yükseldiğini görüyoruz, ama buna karşılık, çok tipik bir uç örnek vermek amacıyla söylüyorum, Afrika'da tarihi olarak bir geriye gidiş, muazzam bir yoksullaşma ve yoksullaşmanın ötesinde en asgari hayatı idame ettiremeyecek kadar büyük bir sosyal, çevresel, ekonomik sorunla karşı karşıyayız. Bir büyük kıtada, Asya'da da benzeri ülkeleri bulabiliriz. Peki, aslında Batı kültürünün, Batı uygarlığının geliştirdiği, oluşturduğu maddi dünya genişleyebilecek midir? Yani dünyadaki bütün insanlar en ileri batı uygarlığına, gelişme düzeyine sahip ülkeler kadar olmasa bile o uygarlığın en alt düzeyindeki ülkeler kadar bir maddi refah düzeyine sahip olabilecek mi? Bence 21. yüzyılın temel sorunu bu olacaktır. Çünkü düşünün Hindistan bir milyar, Çin bir milyar iki yüz milyon; bu iki milyar iki yüz milyon insan 30 yıl sonra, Amerika demeyelim ama en azından Yunanistan'daki adam başına düşen araba sayısına sahip olabilir mi, olmalı mı? Bence bu sorulara şu anda ne Marksizmle bir yanıt bulmamız mümkündür, ne de liberalizmle. Gerek Marksizm gerek liberalizm, 19. yüzyılda, doğanın ve kaynakların makineleşme ve teknolojik gelişme sonucu sonsuz biçimde kullanılabilceği

ve dolayısıyla insanlara maddi refahın hiç kesintiye uğramaksızın ve düzenli bir biçimde arttırılarak sunulabileceği temelinde gelişmiş kuramlardır. Marksizm de aslında o dünyanın bir parçasıdır.

K.B.- O zaman istersen ben burada araya gireyim. Benim burada başlarken söylediklerimle ilgili olarak, bu uygarlık anlayışının -Marksizm de bunun içinde diyorsun herhalde- toplumsal bilimlerle -biz Aydın Uğur'un koyduğu başlığı arada bir hatırlayalım da- ilişkisi nedir? Toplumsal bilimlerin gelişmesinde bu uygarlık anlayışının bir reddi var diyebiliriz herhalde. Özellikle burada bir tarih konacak olursa, Strauss'un UNESCO'da ırk ve tarih üzerine yapmış olduğu ünlü konuşması, yani kültürlerin (Batı'ydı, Afrika'ydı, Asya'ydı) hiçbir zaman bir hiyerarşiye tabi tutulamayacağını açıklaması, bütün kültürlerin kendi içinde, değerli olduğu yolunda bir anlayış. Biraz önce sen, 3. dünyacılık kayboldu dedin. Ama bence kaybolmadı. Çünkü bugün tartışılan, Batı uygarlığının emperyalizmine veya despotluğuna karşı savunulan -sosyal bilimleri de fevkalade etkilemiş olan- bu görüşler, bir bakıma 3. dünyacılığın bu alandaki izleri olarak değerlendirilebilir. Yani tek bir kültürden değil de kültürlerden söz etmek mümkün. Bu anlayış önce tarihçiler ve etnologlar arasında taraftar buldu. Ama bugün bir kavga var ki, o da meşru bir kavga bence. Bütün bu kültürlerden bahsederken acaba bir rölativizmin içine düşüp, bir büyük kültürü çok mu ihmal ediyoruz? İlerlemeci ve insanları selamete taşıyıcı bir öğreti olarak kendini sunan bu kültürün eleştirilmesi ve dediğim gibi kültür yerine kültürlerin çıkması bugün sosyal bilimlerde çok tartışılıyor. Ancak bu çok kültürden bahsedilirken, bu görelilik hâkimken acaba tek kültürün çok mu hakkı yeniyor? Yani bütün kültürlerin bu biçimde hakkını vermek gerekir mi? İstersen oraya da bağlayabilirsin konuşmanı, yani bütün kültürler aynı derecede bir değeri hak ediyorlar mı yoksa onların içinde Batı'nın yapmış olduğu gibi bir hiyerarşi kurmadan, yani sömürgecilikten kalma, etno- sentrizmden kalma bir hiyerarşi değil ama "bir kültür" diye bir şeyden büyük harfle bahsetmek mümkün mü, değil mi? Çünkü rölativizmin de getirdiği büyük tehlikeler var, yani her kültürün kendi içinde anlaşılması gerektiği ve o kültürün değerlerinin başka bir kültürden kalkarak değerlendirilemeyeceği türünden büyük tehlikeler var. Mesela insan hakları konusu. Sanıyorum, biraz sonra geleceğiz, insan hakları konusunda Marksizm'den söz edeceğiz. Bana sorarsan Marksizm'in tıkanması bir bakıma bu alanda oldu. Marks'ın, liberalizmin insanı tamamen soyut bir insan olarak nitelemesine karşın bizi somut insandan -işçilerden- söz etmeye çağırmasını insan hakları açısından eleştiren yorumlara katılıyorum. Hindistan'daki gelişmeyi incelerken, "Hindistan'da sömürgecilik var,

çok kötü, ama sonuç olarak gene de Hindistan’da olan şey hayırlı bir şeydir” diyordu. Çünkü, sonuç olarak tarihin doğru çizgisine doğru bir gidiştir şeklinde yaklaşıyordu.

S.G.- Şimdi Marksizm’in diğer bir önemli boyutu siyasal boyuttu ki bu, iktisadi kuramın temel çelişkileriyle, genel olarak kapitalizmle yakından ilgiliydi; tabii sınıf savaşını kastediyorum. Sınıf savaşı da hiç kuşkusuz Marksizm’in açıklama gücüyle ilgili hanesine pozitif olarak yazılması gereken bir olay. Kapitalizmin geliştirdiği, 19. yüzyıl dünyası ve 20. yüzyıl sınıf çatışmalarının ve sınıf çelişkilerinin şekillendirdiği bir tarihi dönem oldu. Bunu hiç kimse yadsıyamaz. Burada da Marksizm’in liberalizme oranla bir üstünlüğü vardı, bunu da kabul etmek durumundayız. Ama kapitalizmin Batıdaki, klasik toplumlardaki gelişmesi, bu sınıf savaşının üstünde yükseldiği sosyal temelleri de oldukça yıprattı, belirsiz bir hale getirdi. 19. yüzyıldaki gibi, örneğin Marks’ın “Fransa’da Sınıf Savaşları” adlı kitabında büyük bir yetkinlikle analiz ettiği türden toplumsal yapılar, o netlikte bir sınıfsal yapı ve sınıf çatışması, sınıf çelişkisi, 21. yüzyılda en azından bu sözünü ettiğim toplumlarda yer almayacaktır. Bu toplumlarda bugün sınıf çatışmasının ya da sosyal, ekonomik çelişkilerin yerine çok farklı çelişkilerin oluştuğunu görüyoruz. Örneğin kültürel çelişkilerin, çok şaşırtıcı bir biçimde sınıf çatışmasının önüne geçtiğini gözlemliyoruz. Bir Yugoslavya’da 30 yıl sosyalizmle giderken, parçalandığı gün sadece Katolik veya Ortodoks veya Müslüman olduğu için birbirini boğazlayan ve katleden işçileri, daha doğrusu halkların birbirlerini boğazlar hale getirilebildiğini görebiliyoruz. Bu basit bir örnek, daha sofistike pek çok ülkeden söz ederek bu örnekleri çoğaltabiliriz. Sonuç olarak 21. yüzyılda, artık 19. yüzyılda, hatta 20. yüzyılın çok büyük bir kesiminde kendini göstermiş olan, toplumun devinmesinde başat rol oynamış olan sınıf çelişkileri, sınıf çatışmaları o kadar önemli olmayacak ve giderek etkilerini kaybedecekler.

K.B.- Saatime bakıyorum, istersen söyleyeceklerini ikinci tura sakla, Nail Satlıgan’a söz verelim.

S.G.- Marksizm’le ilgili bir konuya daha değinmek istiyorum. Sosyalist sistem Doğu Avrupa’da ve Sovyetler Birliğinde çöktü. Çin de çok farklı süreçlerden geçerek bir yerlere doğru gidiyor. Nereye gideceği ayrı bir tartışma konusu ama, bu sistem çöktü. Şimdi çöküşünün nedenlerini tartışacak değilim. Ama şunu söylemekle yetinmek istiyorum. Marx zaten hiçbir zaman böyle bir sistemin doğacağını düşünmemişti ve öngörmemişti. Marx’ın kafasında, çok ilerlemeci bir çerçeve içinde, en gelişmiş kapitalist ülkelerde, belli bir olgunluktan sonra sosyalist sistemin kurulacağı düşüncesi vardı, te-

orisi tümüyle bunun üstüne dayanıyordu. Sonradan Sovyetler Birliği'ndeki, daha doğrusu Rusya'daki zımni bir durum, de facto bir durum Marksist teoriyi Leninist bir tezgâhtan geçirerek, aslında bir ölçüde çarpıttı. Yani oradaki durumu açıklayıcı, neden daha az gelişmiş bir ülkede de olabilir'i açıklayıcı bir kuram ilave edilmek istendi. Bir de, ortaya bir rejim çıktığına göre, onun da sistematize edilmesi lazımdı, sistemin tarif edilmesi lazımdı, üstünlüğünün teorik olarak anlatılması lazımdı.

Bununla ilgili birçok kuram geliştirildi, bunlar tümüyle çöktü. Bunun yürümediği çok açık seçik ortaya çıktı ve dolaylı olarak belki denebilir ki aslında Marx haklıydı. Böyle bir şeyi öngörmemesi, yani az gelişmiş birtakım yerlerde sosyalizmin kurulacağını hiç düşünmemiş olması da onun bu açıdan haklılığını gösteriyordu. Liberalizm (burada bitiriyorum, nasılsa bir tur daha atarız.) neden şu anda daha üstün gözüküyor? Öyle çok açıklayıcı bir teori olduğu için değil, belki de sırf bu nedenle daha üstün kaldı. Liberalizm, bir yerde kapitalizmin işleyiş kurallarını Marksizm'den daha doğru bir şekilde kurmuş olmalı ki bugün kapitalist sistem hâlâ ayakta ve kapitalizmin, en azından liberalizmin öngördüğü ölçüde, yani piyasaya dayalı bağımsız firmaların yarıştığı ve sadece bu dinamik sadesinde teknolojinin de geliştiği, kalitenin arttığı bir ekonomik düzenin daha fazla maddi refah sağlayacağına dair iddiası, en azından, birinci (söylediğim dünyadaki kıt kaynaklarla ilgiliydi) söylediğimi hariç tutmak kaydıyla, Batı uygarlığındaki ülkelerde hakikaten bu şekilde cereyan etti ve bugüne gelindi. Bu açıdan, daha üstün gibi gözüküyor. Burada hiç sağ sol demedim, Marksizm liberalizm dedim, orada bitiriyorum. Çünkü biz Türkiye solunda bir yanılığın daha yaşadık, çok uzun yıllar haberimiz bile olmadı. Biz zannettik ki liberalizm hep sağdır, sol ise hep Marksizmdir. Oysa piyasa ekonomisinin en büyük kuramcısı, 19. yüzyılda bu işin temelini atan, genel denge kuramını geliştiren ünlü İsviçreli iktisatçı Walras'ın sosyalist parti mensubu olduğunu aranızda kaç kişi biliyor? Keza liberal ekonomi içinde yer alan Wicksel'in sosyalist, yani Marksist olmayan sosyalizmin mensubu olduğunu neden sonra öğrendik. Ayrıca sosyalist olmasa da kapitalizmin dinamiği üzerine kafa yormuş pek çok farklı düşünür olduğunu biliyoruz bugün. Weber'in kapitalizmin dinamizmiyle ilgili geliştirdiği etik protestan kuramı da bu bağlamda anılmaya değerdir. Keza Schumpeter 10. yüzyılın başlarında Marx'la liberalizm arasında kalmıştır, biraz farklı bir kişiliktir. Bugün Schumpeter'e doğru bir dönüş vardır. Batı dünyasında da sosyal bilimlerde dünyasında da. Çünkü Schumpeter'in; kapitalist girişimcinin yıkıcı gücü yatırımın hem yıkıcı, hem yaratıcı gücüyle ilgili geliştirdiği kuramın, kapitalizmin dinamiğini özgün bir biçimde

açıklamış olduğunu görebiliyoruz ve bugün Schumpeter Batı'da yeniden okunmaya başlanan, yeniden üzerinde yazılmaya başlanan önemli bir iktisatçı sosyal kuramcı olarak karşımıza çıkıyor. Sözümlü burada bitiriyorum, epey konuştum, ikinci turda tamamlarız.

K.B.- Ben konuşmanın başında söylemiştim, -Todorov'dan nakledeken- yani sosyal bilimlere yine eskiden olduğu gibi moral ve politik bilimler olarak adlandırmak. Bu bilimlere doğa bilimlerine yaklaştırmamak. Marx'ın yorumlarında bu tür bir yan var. Kapitali Darwin'e ithaf etmek istemesinden, Rusya'da yayınlandığı zaman yazmış olduğu birtakım yazılara kadar bunu görebiliyoruz. Marx'da bir de moralin altını çizen yan var. Marx'ı iyi anlamda bir moralist olarak gören düşünürler de var. Marx'ın bu yönü birçok düşünürü fevkalade heyecanlandırmıştır. Ben de kendimi onlara daha yakın görüyorum. Dolayısıyla sosyalizmin bilimsel olarak adlandırılmasında, doğa bilimlerindeki o kesinliğe, bu bilimlerin insanları hayran bırakan yöntemine bir yaklaşma çabası var. Marksizm'in senin için hangi yönü daha ağır basıyor? Bunu da cevapların arasına alırsan iyi olur. Yani Marksizm bir bilim mi sosyal bilim olarak, yoksa moral ve politika olarak başka bir disiplin mi?

N.S.- Bence Marksizm hem bir toplumsal bilimdir, günümüze dek oluşturulmuş tek birleşik toplumsal bilim çabasıdır, hem de ahlakî bir harekettir, toplumsal bir harekettir. Hatta toplumsal bilim olmadan önce bir ahlaktır, bir etik ilkesidir. Marx'ın bütün bilimsel serüvenine ve çabasına yol gösteren ve ona başlangıç noktası olan temel kabul şudur gibi geliyor bana: Ezilenlerin ve sömürülenlerin yanında olmak. Bir ayrıntı, (onu unutabilirim kendi konuşmam içinde): Kapital'in Marx tarafından Darwin'e ithaf edilmek istenmesi diye bir şey doğru değil. Burada ben Ahmet Tonak'ı görüyorum, o bu konunun uzmanıdır. Yazısı da var, belki tartışmalar sırasında söz alır ve konuya açıklık getirir.

K.B.- Kapital'in Rusya'da yayınlanması ile ilgili olarak yazmış olduğu mektuplaşmayı biliyorsun. Düşüncesini doğa bilimlerine ne kadar yaklaştırdığını, kendi açıklamasının aslında doğa bilimlerine benzer bir açıklama olduğu üzerindeki ısrarı...

N.S.- O şununla ilgili diye düşünüyorum ben: Marx, bir toplumsal bilimci olarak bilimlerin genel standartlarına uyma konusunda azami çaba göstermiştir.

K.B.- İşte felaket burada! Yani bir sosyal bilimi doğa bilimlerinin arkasına takmak, bunun sosyal bilimler için hiç de hayırlı olmadığı söyleniyor. Benim tartışmak istediğim bu, daha doğrusu, sana sormak istediğim bu. Tabii

ki o zamanın yükselen bilimleri doğa bilimleri, dolayısıyla da sosyal bilimlerde kafasını o tarafa çeviriyor ve biz de keşke onlar gibi olsak ne kadar güzel çalışıyor fizikçiler, bizim de keşke hakikatlerimiz onlar gibi tartışılmaz olsa gibi bir dilek var. Bu dileği anlamamak mümkün değil.

N.S.- Marx'ta böyle bir dilek olduğunu sanmıyorum. Bu fiziğe benzetme vs., bu daha ziyade toplumun doğaninkilerden farklı hareket yasalarını keşfetme ve formüle etme çabasını temsil eder.

Ama toplumun hareket yasalarının, doğanın hareket yasalarından nitelikle farklı olduğu, yine Marksizm'in ön kabullerinden birisidir. Dolayısıyla toplumsal bilimleri doğa bilimleri içinde massetme çabası, güdüsü hiçbir şekilde Marksizm'e atfedilmez. Marksizm içince ortaya çıkan birtakım deformasyonlara atfedilebilir. Stalinizme, Lissenkoculuğa vs. Ama bunlar bence, Marksizm uygulayarak değil, Marksizm'in ilkelerini çiğneyerek ortaya çıkmış kuramlardır. Buraya fırsat bulursak geliriz. Bugünkü toplantının konusuna ilişkin ayrıntılı açıklama bugünkü ilanda çıktı -o ilanı okumak istiyorum, birkaç satırdan ibaret, büyük başlık şöyle: *"20. yüzyıl makro kuramlar açıklayabilir mi?"* Altında şunlar yer alıyor: *"Makro-teoriler gerçekliği açıklama güçlerini ne ölçüde sürdürüyorlar? Sosyal sistemi anlamak için tek bir makro-kuram yeterli mi, yoksa birbirini tamamlayan bir dizi mikro-kuram mı olmalı?"* Bu hafta salı toplantısında konu: *"Yüzyıl Biterken Sosyal Bilimlerde Büyük Teoriler."* Şimdi buradan bir kere şunu çıkarıyorum; Makro-teori, makro-kuram sözüyle büyük teori sözü eş anlamlı kullanılmış. Şimdi, bu iki kavramı birbirinin yerine ben de kullanacağım ve büyük bir sakınca görmüyorum. Ama toplumsal bilimler tartışmalarına İngiliz dili emperyalist bir biçimde hakim oluyor esas olarak. Biliyorsunuz, iki terim söz konusu; bir tanesi büyük teori yani grand theory, bir de büyük anlatı var (İngilizce telaffuzuyla grand narrative) vs. Bir de akademik iktisat içinle bir mikro-iktisat/makro-iktisat ayrımı vardır, temel tahlil birimlerinin ölçüğü ile ilgili bir ayrımdır bu, burada kastedilen o değil. Yani toplumsal gerçekliğin olabildiğince geniş bir alanını kucaklamaya ve teorileştirmeye yönelik çabalar, söz konusu tarih yazıcılığıysa, tarihi bir bütün olarak açıklamaya çalışan kuramsal çabalar, yoksa tarihin ve coğrafyanın belli bir noktasındaki, belli bir olayı açıklamakla, kendini baştan sınırlayan kuramlar değil, kastedilen bu. Şimdi bu sorulara ben, kısa kısa kendi cevaplarımı aktarayım, ondan sonra da bu cevaplarımı gerekçelemeye çalışacağım. Makro-teoriler gerçekliği açıklamadaki güçlerini ne ölçüde sürdürüyorlar? Ben şunu söyleyeceğim: Büyük teori adına layık tek teorik çaba, tek teorik perspektif olan Marksizm, gerçekliği açıklama gücünü artan ölçüde sürdürüyor.

19. yüzyılda Marksizm'in, kapitalizmin gelişme eğilimlerine ilişkin olarak formüle ettiği bütün öngörüler bugün doğrulanmış durumdadır. O anlamda Seyfettin'den ayrıldığım bir noktanın altını çizeyim. Marksizm 19. yüzyılda kurulmuş olmakla birlikte esas olarak bir 19. yüzyıl teorisi değildir, bir 20. yüzyıl teorisidir. Bugünkü dünya Kapital'de resmedilen manzaraya çok daha fazla uymaktadır ve Kapital'de formüle edilen gelişme eğilimleri asıl bugün hükümlerini geçirmektedir. Demek oluyor ki, makro-teorinin hangisi olduğuna, büyük teorinin hangisi olduğuna bağlı açıklama gücü sorunu. Marksizmse açıklama gücünü artan ölçüde sürdürüyor, Marksizm değilse hayır. Çünkü çok daha mütevazî ölçülerde birtakım büyük teori formüle etme çabaları ortaya çıkmıştır. İşte biliyorsunuz Rostow denen iktisatçının, iktisat tarihçisinin bir antikomünist, komünist olmayan bir manifestosu vardı: İktisadi büyümenin aşamaları. Gene çok teorik bir iktisatçı olan Hicks'in bir iktisadi tarih, bir iktisat tarihi kurma çabası vardır. Nihayet birkaç gün önce Nobel İktisat Ödülü denen sahtekârlığa mazhar görülen (sahtekârlık diyorum, çünkü Nobel'in vasiyetinde böyle bir şey yok, onu sonra ihdas ettiler, adamın adını verdiler) Douglass North. O da yine büyük teori kurma çabasına girmiş. Bunlar açıklayamıyor bence. Bugünün gerçekliğini Marksizm açıklıyor. Sosyal sistemi anlamak için tek bir makro-kuram yeterli mi? Elbette değil, çünkü büyük teoriden kasıt zaten bireysel teorileri yönlendiren, bireysel teorilerin bulgularını sistematize eden, genelleştiren bir çaba demektir. Yani makro-teori, bu lafı kullanacak olursak, mikro-teorilerin varlığını; büyük teori, isterseniz bireysel teorilerin, bireysel alan teorilerinin, tırnak içinde "küçük teorilerin" varlığını ön gerektirir. Ancak bunların varlığında anlam kazanan ve bunlara tekabül eden teorik çabalardır bunlar. "Yoksa birbirini tamamlayan bir dizi mikro-kuram mı olmalı?" - yine ilandan okuyorum. Elbette öyle olmalı. Demin bu sorunun da cevabını vermiş oldum. Bir dizi mikro- kuram mutlaka kendi özerkliğini korumalı, ama bir büyük kuramın disiplini, yönlendiriciliği altında sentezleştirilmelidir. İçinde bulunduğumuz yüzyılda ve geçen yüzyılda bu doğrultuda tek anlamlı, sistematik girişim, Marksizm'in, tarihi maddeciliğin temsil ettiği girişimdir diye düşünüyorum. Şimdi, bu söylediklerimi gerekçelemem gerekiyor. Bu arada şunu söyleyeyim: Yüzyıl biterken, fin de siècle, post-modernizm ve post-modernizmin sosyal bilimlere yönelttiği genel eleştiri, yani sosyal gerçekliğin bilinemeyeceği eleştirisi, böyle bir şeyi bekleyenler olabilir. Ben şahsen post-modernizmden nefret ediyorum, bunu bir yüzyıl sonu yozlaşması olarak görüyorum. O bakımdan post-modernizmden söz etmek bana düşmez. Muhtemelen bu dizinin başka oturumlarında bu konu ağırlıklı ola-

rak yer alacaktır. O zaman dinleyici olarak belki müdahale ederim. Dedim ki bir 19. yüzyıl teorisi değildir Marksizm, asıl 20. yüzyılı açıklamaktadır. Yüzyıl biterken şöyle bir soru akla gelebilir, nitekim Seyfettin oraya temas etti. Marksizm 21. yüzyılı açıklayabilir mi? Belki de 20. yüzyıl formülasyonu yanlış, 21. yüzyıl demek istenmiş olabilir. Ona cevabım şu: 21. yüzyılı da açıklamaya devam ederse Marksizm, bu, dünyanın felaketi olur, yani 21. yüzyıl içinde Marksizm'in alanı olan kapitalizm kendi varlığını devam ettirecek olursa, kıt kaynakların yarattığı çelişki, bir nükleer savaş ihtimali, irrasyonel milliyetçiliklerin çarpışması vs. - bu uygarlık kendi içinde çöker. Biliyorsunuz, klasik Marksizm'in önermesi kapitalizmin yerini kaçınılmaz olarak sosyalizmin alacağı değildir. Rosa Luxemburg ve başka Marksistler kapitalizmin sonunu şöyle öngörmüşlerdir: ya sosyalizm ya barbarlık. Demek ki barbarlık da bir ihtimaldir, bir olasılıktır. Şimdi, 21. yüzyılın önemli bir bölümünde kapitalizm devam edecek olursa, nükleer çağda muhtemelen barbarlık insanlığın akıbeti olacaktır. Onun için Marksizm'in 21. yüzyılı açıklamaya devam etmemesini hep beraber ummak gerekir.

Şimdi, bir toplumsal bilim olarak Marksizm neler söyledi, neler doğru çıktı? Bu arada şunu söyleyeyim: Ben Marksizmi öngörülerini ve gerçekliğin gelişmesi açısından ele alacağım, Marksizmin öngörülerini gerçekliğin gelişmesi ile karşılaştıracam. Seyfettin farklı bir karşılaştırma yaptı, Marksizm'le liberalizmi karşılaştırdı. Ve Marksizm'in 19. yüzyılda, liberalizmin 20. yüzyılda ağır bastığını söyledi. Buna katılmamakla birlikte ayrıca bu karşılaştırmamın terimlerine de katılmıyorum. Çünkü Marksizm'in bir toplumsal bilim olma, hatta toplumsal bilimleri birleştirme, sentezleştirme iddiası vardır, yani bir üst toplumsal bilimdir, toplumsal bilim olma iddiası vardır ama liberalizm bana göre toplumsal bilimler konulu bir açık oturumda Marksizm'in karşısına çıkarılabilecek bir kavram değildir. Çünkü liberalizm bir toplumsal bilim değildir. Liberalizm bir politik ideolojidir, bir toplumsal harekettir, bu niteliğiyle birtakım toplumsal bilimsel çabaları etkilemiştir kuşkusuz. Yani, Walras'ın genel denge teorisinin arkasında liberal ideoloji yatar. Bu, ideolojilerin bütün toplumsal bilimlerdeki kaçınılmaz etkisine dair bir örnektir ama liberalizmin, kapitalizmin veya toplumun veya ekonominin veya toplumsal gerçekliğin başka gelişme eğilimlerini saptamak diye bir iddiası yoktur ki bir toplumsal bilim olsun. Şimdi, bu hareket yasalarını oldukça tüketici bir şekilde sıralamaya çalışacağım, eğer işime gelmeyenlerini dışarıda bıraktığımı iddia edecek olursanız lütfen bana hatırlatın, sözümü bile kesebilirsiniz. Mantıki bir sıra izleyeceğim.

Bir, sermaye birikiminin bir zorunluluk olması. Sermaye tanım gereği

üretim araçları üzerinde özel mülkiyet demektir. Özel mülkiyet parçalı mülkiyet demektir, yani üretim araçları üzerinde kolektif bir mülkiyet, o mülkiyetin taşıyıcısı velev ki devlet olsa bile özel olmaktan çıkar, kolektif olur vs. Bu rekabeti gerektirir. Sermayeler arası rekabet, daha büyük ve daha çok sermaye kütleleriyle iş görme zorunluluğunu dayatır. Dolayısıyla sermaye birikimi, tek tek sermayeciler için kendini dayatan nesnel bir zorunluluktur. Onların kaçamayacağı bir zorunluluktur, sermaye birikiminin kaçınılmazlığı ve sürekliliği, birinci öngörü, fazlasıyla doğrulanmıştır.

Schumpeter'den çok önce, bir yüzyıl önce kapitalizmin dinamizminin -rekabetten kaynaklanan dinamizminin- sürekli teknolojik yenilikleri, sürekli teknolojik devrimleri beraberinde getireceğini, bunun arkasındaki güdünün rekabet içinde üretim maliyetlerini kısma dürtüsü olacağını Marx saptamıştır. “Yaratıcı yıkıcılık” denen Schumpetergil kavram Marx'ta vardır.

Üçüncü eğilim, gelişme eğilimi, sermayecilerin artık değer sızdırma güdüsünün sınır tanımazlığı. Bu da fazlasıyla doğrulanmıştır. Fabrika, rasyonel iş örgütlenmesi adı altında, çalışanların her saniyesinin izlendiği, ölçüldüğü, saptandığı ve boşa giden emek zamanının asgariye indirilmeye çalışıldığı bir disiplin mekânı, mecazi anlamda bir hapisane haline gelmiştir: fabrika cehennemi. Bu konuda Braverman'ın başlattığı geniş bir sosyal bilim literatürü de vardır.

Dördüncü eğilim, sermayenin yoğunlaşması ve merkezileşmesi. İşte bu, aslında serbest piyasanın fazileti konusunda liberalizmle Marksizm'in öngörüsünü, aralarındaki nitelik farkını bir an için bir kenara koyacak olursak, liberalizmin ne kadar yanlış olduğunu ve Marksizm'in ne kadar doğrulandığını ortaya koyan bir örnektir. Çünkü bugün ekonominin hangi kesimini ele alacak olursanız olun, bir yüzyıl öncesine göre -diyelim 19. yüzyıla göre- piyasaya hakim olan firma sayısının çok azaldığını ve bu eğilimin devam ettiğini gözlemliyoruz. Çünkü rekabet daha büyük sermaye kütleleri ile iş görme zorunluluğunu dayatıyor, buna Marksist jargonda konsantrasyon, yani yoğunlaşma denir. Bu arada, bu rekabet mücadelesinde kaybedenler oluyor, iflas ediyorlar vs. Onların sermayelerine de galipler el koyuyor, buna da santralizasyon, yani merkezileşme deniyor. Şimdi bu beraberinde neyi getiriyor? Rekabet eden iktisadi birim sayısının giderek azalması, yani piyasada rekabetin tam olması hâlinde ortaya çıktığı iddia edilen ve teorik olarak da kanıtlanan birtakım özelliklerin artık piyasaya atfedilememesi gibi bir durum ortaya çıkıyor, yani serbest piyasa kendi olağan işleyişiyle, kendi dinamizmiyle serbestliği baltalıyor. Bugün artık tam rekabet piyasalarından değil, Marksistlerin tekel demeyi tercih ettiği oligopollerin hâkim olduğu,

serbest olmayan, aksak, eksik rekabet piyasalarından bahsediyoruz, akademik iktisat da bundan bahsediyor.

Bir başka eğilim, sermayenin organik birleşmesinin yükselmesi eğilimi. Yani, rekabetin beraberinde getirdiği teknolojik yenilik, üretim maliyetlerini kısma zorunluluğu, sermayecileri üretim süreci içinde ölü emeği, yani makineleri giderek canlı emek, yani işçiler yerine ikame etmeye zorlar. Bu teorik tartışmalara da yol açtı, çünkü bunun ardından bir bunalım teorisi geliyor. Bu da çok parlak bir biçimde doğrulanmıştır, yani iki olgudan bahsetmek yeterlidir bunun için: otomasyon ve robotik.

Altıncı nokta, kâr haddinin azalma eğilimi yasası. Şimdi bu teknik tartışmaya girmemek için şunu söyleyeyim: 1825'ten beri en iyi kâr haddindeki oynamalarla açıklanabilecek çevrimsel bunalımların, bugün yirmi ikincisini yaşıyoruz. Marx yedi ila on yılda bir çevrimsel bunalım yaşanır demişti; bunun periyodisitesi toplumsal bilimler için bile mümkün olduğu ölçüde doğrulanıyor.

Yedi, sınıf mücadelesinin kaçınılmazlığı. Bu da pek parlak bir akilde doğrulandı diye düşünüyorum. Bugün dünyada 19. yüzyıla oranla çok daha fazla sendika, çok daha fazla sendika üyesi var, çok daha fazla grev yapılıyor ve çok daha farklı biçimlerde, üretim mekanizmasına karşı çeşitli direnme biçimleri gösteriliyor. Sınıf mücadelesinin kaçınılmazlığı demek, toplumsal mücadelelerin hepsinin sınıf mücadeleleri olduğu veya sınıf mücadelelerine indirgenebileceği anlamına gelmez elbette.

Toplumsal kutuplaşmanın artması, bu da çok parlak bir biçimde doğrulanan bir şey. Marx, Kapital'i yazdığında Batı Avrupa'nın belli bölümleriyle sınırlıydı proletaryanın, yani iktisadi zorunluluk altında emek güçlerini satmak zorunda olan insanlar kümesinin kapladığı alan. Proletarya yüz binlerle ifade ediliyordu, bugün dünya çapında yüz milyonlarla ifade ediliyor, belki de milyarlarla.

Emeğin nesnel toplumsallaşması eğilimi. Bu şu anlama geliyor mantıkî ve tarihi olarak: Rekabet, piyasada çok sayıda firmanın, çok sayıda karar biriminin rekabet etmesi çerçevesinde başlar, ama gelişim, demin sözünü ettiğim gelişme eğilimlerinden çıkarsanabileceği gibi yoğunlaşma, merkezileşme, bu birimlerin sayısının giderek azalması, dolayısıyla birimlerin çapının giderek büyümesi yönündedir. Birimlerin çapının büyümesi, o birimler içinde piyasanın da ilga edilmesi, aşınması anlamına gelir. Yani eskiden piyasa aracılığı ile mübadele edilen birtakım üretim araçları, yani filanca fabrika, mesela otomobil fabrikası, otomobilin filanca parçasını başka bir bi-

reysel sermayeciden alıyor -piyasa aracılığıyla satın alıyor-, üretim birimleri büyüdükçe bu süreç tersine dönüyor. Bu, aynı iktisadî birimin içinde -aynı fiziksel fabrika binası içinde olması şart değil- yapılır hâle geliyor. Bu emek sürecinin, üretim sürecinin önemli kesimlerinin piyasanın etki alanı dışına çıkması ve firma içi planlama konusu olması anlamına gelmektedir. Nitekim piyasanın etki alanı bugün eskisine oranla çok daha daralmıştır. Piyasa dışı alışverişlerin, mübadele diyemeyeceğimiz işlemlerin, alışverişlerin alanı bugün çok daha gelişmiştir.

Onuncu ve son gelişme eğilimi: İktisadi bunalımların kaçınılmazlığı. Bu teleolojik bir önerme değildir. Yani Marx'ta, kapitalizmde iktisadi bunalımlar çıkar, çünkü kapitalizmin yıkılması lazımdır, iktisadi bunalımlar da kapitalizmin yıkılmasını hazırlayan bir faktördür şeklinde bir muhakemeye rastlayamazsınız. Doğrudan doğruya sermayenin genel eğilimlerinden ortaya çıkılarak geliştirilmiş bir argümantasyon konusudur. Bu argümantasyon yanlış olabilir, bilimsel olarak yanlışlaşabilir, bu argümantasyonun çeşitli yorumları olabilir. Nitekim Marksizm bir dogma ya da bir din değil, bir bilim alanı olduğu için, iktisadi bunalımların nedensellikleri üzerine Marksistler arasında sayısız tartışma olmuştur, ama pratik gerçek diye baktığımızda iktisadi bunalımın altında yatan asıl nedensellik ister aşırı üretim olsun, ister eksik tüketim olsun veya bu ikisinin veya başka faktörlerin bir bileşimi olsun fark etmez. İktisadi bunalımların kaçınılmaz olarak tekrar ettiği yolunda, demin rakamını söyledim, 1825'ten beri yirmi iki tane aşırı üretim bunalımı yaşanmış durumda. Şimdi herhalde toparlamam gerekiyor. Toplarken, son Nobel iktisat ödülünü kazanmış olan Douglass North'a atıf yapmak istiyorum. Bir ikincil kaynaktan öğrendiğime göre North, bir "büyük teori" kurma çabası içine girmiş, bu teorinin içine Marksizm'in içgörülerinin çoğunu almış, ama temel tahlil birimi, neoklasik bir iktisat tarihçisinden beklenebileceği gibi bireylermiş. Bu, elbette, "büyük teori" kurma çabasına girmiş Gerschenkron, Hicks, Rostow vb. meslektaşları dahil olmak üzere, anlaşılır bir şey. Esas yapıtı "Structure and Change in Economic History", yani "İktisat Tarihinde Yapı ve Değişme." Kitabında şunu söylemiş: "The Marxian framework is the most powerful of the existing statements of secular change..." Uzun vadeli gelişme konusunda mevcut açıklamalar içinde Marksçı çerçeve en güçlüsüdür. Devam ediyor: "... precisely because it includes all of the elements left out of the neoclassical framework: ..." Tam da neoklasik çerçevenin dışında bırakılmış olan öğelerin hepsini kapsadığı için. Bu öğeler şunlar: "...institutions, property rights, the state and ideology." Kurumlar, mülkiyet hakları, devlet ve ideoloji. Marksizm'in, "büyük teori" kurma ça-

basına yön veren, tarihî maddeciliktir. Tarihî maddecilik, bizatihi, siyaset biliminin, antropolojinin, sosyolojinin vb., birbirinden kopuk ele alınamayacağı kabulünden yola çıkar. Marksizm'in, çağdaş gelişmeleri yorumlamakta bir başarısı varsa ki vardır bence, bu başarı, tam da, başka "büyük teori" kurma çabalarının, North'un da söylediği gibi, ihmal ettiği, ama her sağduyulu zihnin ihmal etmeye gelmediğini teslim edeceği, devlet gibi, ideoloji gibi, mülkiyet ilişkileri gibi, kurumlar gibi faktörleri bu metodolojik ilke sayesinde ihmal etmemesine bağlanabilir. Şimdilik teşekkür ederim.

S.G.- Ben devam edeyim mi, yoksa...?

K.B.- Çok istekliysen, devam et.

S.G.- Sıcağı sıcağına biz iktisatçılar ...

K.B.- Ben buna pek taraftar değilim, neden olduğunu söyleyeyim; çünkü...

N.S.- Çünkü sen iktisatçı değilsin.

K.B.- Evet, iktisatçı değilim, fakat -herhalde Seyfi de sana karşı çıkacak, bazıları da karşı çıkıyor, bu konuda yazarlar da var- Marks'ın kuramı iktisattan oluşmuş değil, Marksizm sadece iktisat olsaydı, herhalde şimdiye kadar bu kadar konuşulmazdı. Şimdi ben Nail'in söylediklerine biraz değineyim: İktisat tarafını güzel anlattın, Nobel ödülünden de ayrıca alıntılar yaparak, fakat öbür tarafları bence biraz hızlı geçtin! Sanıyorum, sınıfsal savaşın kaçınılmazlığı bir kere bilimsel bir önerme değildir. Marx fabrikaların bir hapisane olduğunu yazar. Kapital'de Manchester'ı anlatması hepimizi duygulandırır. Bu, bilim değildir. Fabrikanın hapisane olması. Bir bilim adamı fabrika şudur, boyu şu kadardır, eni şu kadardır, içinde de şu kadar desibel gürültü vardır diye anlatır. Ama Marx öyle söylememiştir. Marx, çocukların nasıl madenlerde ve fabrikalarda çalıştırıldığını söylemiştir. Bence bu bakımdan, iyi anlamıyla büyük bir moralisttir. Marksizme bu anlamda bilim demek ve onun bilimselliğinin altını çizmeye benim gönlüm el vermiyor. Marx'ı özellikle bilim alanına davet etmek ve bütün anlatmış olduğunu bilimsel olarak nitelendirmek ve özellikle "bakın bu yüzyılda da bunlar kanıtlandı" demek bence, Marx'a biraz haksızlıktır. Burada "olması gereken"le ilgili yazan Marx'ı unutmak var. Ben de en başta onu söylemek istedim. Yani bir bakıma teleolojik yorumdan kaçmak ve tamamen o olgularla sınırlamak. Eski Yunan "en iyi rejim nedir?"i konuşuyordu. Bence bu soruya dönmek iyidir. Çünkü haklı bir sorudur. Bu soru bütün toplumsal bilimlerin, özellikle 19. yüzyıldan sonra kaçtıkları bir soru. Tamamen bilimsel ya da bilimselci bir anlayışla kaçtıkları bir soru. Değer yargısında bulunmamak.

Hangisi iyi, hangi rejim iyidir, hangi rejim kötüdür sorusundan kaçmak. Bu yaklaşım tabii ki tarihçilerde de var. Marc Bloch, “Robespierreciler, anti Robespierreciler, aranızda anlaşın, Robespierre kim, onu bize anlatın” diyordu. Böyle tarih olabilir mi? Biz Robespierre’in üzerinde bir değer yargısı ileri sürmeden bir Robespierre anlatamayız.

N.S.- Doğru, ideal bir toplum özleminden yola çıkmak bence yanlış bir şey değil. O anlamda Marx, bütün ütopyik komünizmlerin mirasçısıdır, yani anarşizmle Marksizm’in devletsiz, sınıfsız, sömürsüz bir toplum idealini paylaşır. Ben de konuşmama başlarken zaten Marksizm’in bütün bilimsel çabasının başında bir ahlâkî etik tercih bulunduğunu ...

K.B.- Şimdi, ben bilmem doğru mu anladım? Bütün bu bilimselliğin yanında bu da var gibi, yani belirleyici bir etken değil, ama bu da var gibi.

N.S.- Aradaki fark şu: Marx’ın dışındaki, komünizm, sosyalizm, sınıfsız toplum özlemcilerinin, ütopyik sosyalistlerin, sosyalizm tasarımları insanları ikna ederek gerçekleştirilmesi düşünülen bir projeden ibaretken, Marx bunun bilimsel dayanaklarını da göstermeye çalışmıştır.

N.S.- Bu, onun üstünlüğüdür.

K.B.- Sınıf mücadelesinin kaçınılmazlığının neresi bilimseldir toplumsal bilimlere göre? Ben bunun cevabını isterim. Neresi bunun olgulardan hareket ederek varılmış bir kanaattir, bir önermedir veya bir öngörüdür? Bilimsellik hiçbir ilgisi yoktur, sınıf savaşının kaçınılmazlığının.

N.S.- Sınıf savaşının kaçınılmazlığı önermesine bilimlerin bütün ilkelerine ve kurallarına uyularak varılmıştır.

K.B.- Burada söylenen olan değil, olgu değil, olması gerekendir. Marx bundan kaçmamış, bu onun büyüklüğü bence. Ben Marksizm’in bilimsel olarak tamamen toplumsal bilimlerin içine sokulmasının gerektiğini, ayrıca 19. yüzyılın toplumsal bilim anlayışının, yani fizik bilimleri taklit eden bir bilim anlayışının içine sokulmasının da, yanlış olduğunu düşünüyorum.

N.S.- Ama böyle bir şey yok.

K.B.- Sonra bir konu; Marks’ın haklı olduğu konuşuldu. Ancak Marx mesela, insan hakları konusunda yanılmıştır. Çünkü Fransız devriminden gelen insan haklarını yanlış anlamıştır.

N.S.- Nasıl mesela?

K.B.- Şu şekilde anlamıştır: Bütün bu insan hakları sözünde bahsedilen insanın tamamen soyut bir insan olduğunu, ayaklarının yere basmadığını, dolayısıyla böyle bir insan hakkında bahsedilemeyeceğini söylemiştir.

Marx'ın bu yorumu Fransız Devrimi'nde karşı devrimcilerin, Maistre'ın Burke'ün analizleriyle de epeyce çakışmıştır. Maalesef, Burke de Maistre de benzer şeyler söylüyordu. “Ben gezdim” diyordu Maistre, “İngiliz’e rastladım, İtalyan’a rastladım, Alman’a rastladım, hiç insana rastlamadım”. Marx da bu sözleri hatırlatıyordu: “Ben gezdim, köylü gördüm, işçi gördüm, kapitalist gördüm, burjuva gördüm, ama insana rastlamadım”. Bakın ne kadar benzerlik var.

N.S.- Marx hiçbir yerde böyle bir şey söylemiş olamaz.

K.B.- Nerede söylemiş olamaz?

N.S.- Yani, “Ben bir yere gittim, orada hiç insan görmedim, köylü gördüm...”

K.B.- Hayır, ben onu Maistre söylemiştir diyorum.

N.S.- Marx da böyle söylemiştir demedin mi?

K.B.- Marx'ın insan haklarına yaklaşımı da bunu hatırlatıyor diyorum. İnsanın yerine soyut bir insandan bahsetmenin anlamsız olduğunu, onun yerine ayakları yere basan işçi sınıfından bahsetmek gerektiğini söylemez mi? Bunu da mı söylemedi?

N.S.- Hayır, söylemez, çünkü ...

K.B.- Ne söyler? İnsan haklarını kabul eder mi peki Marx?

N.S.- Neyse, gelecek sıra oraya. Şimdi ben şunu söyleyeyim: İnsan haklarının Fransız Devrimiyle bir bütün olarak, Aydınlanma akımı içinde soyut olarak ele alındığı doğrudur. Marx'ın bu yönde yönelttiği eleştiri de doğrudur. Ama insan haklarının soyut olarak ele alındığında ister istemez özgürlüklerin sınırsızlığı idealine gölge düşürülmüş olacağı yolunda bir saptaması vardır Marx'ın ve bu da doğrudur.

S.G.- Ben devam edebilir miyim?

K.B.- Olur, tabii.

S.G.- Nail izin verirse, şu listesi oldukça sistematik ve çok iyi hazırlanmış bir liste, oradan sırayla gitmenin büyük pedagojik yararı var, ben not almadım, ama nasıl olsa Nail bana verir diye düşündüm.

K.B.- İktisattan gidiyoruz yani...

S.G.- Nail diyor ki: “Marksizmin öngörülleri bugün de, en azından şimdilik gerçekleşmiştir, gerçekleşmektedir. Demek ki hâlâ açıklayıcı gücü olan, büyük teori olarak yegâne teoridir.” Şimdi bu sisteme girmeden önce genelde birkaç şey söylemek istiyorum. Bir kere Nail şu konuda haklı: “Büyük

teori olarak Marksizm’le liberalizmi aynı kefeye koymamak gerekir,” diyor, ki buna hak veriyorum. Ben de zaten belki yeterince açıklayıcı olamadım. Liberalizmin üstünlüğü varsa, bu üstünlüğü büyük teori olmamasından kaynaklanıyor demek istedim. Yani liberalizm, Marksizm kadar toplumu ve tarihi bir bütün olarak açıklama iddiasında olmayan bir teoriydi, belki bugün onun için çok daha az eleştiriye tâbi bir teori olabilir ve yanılmaları -Marksizm kadar iddiacı olmadığı için- daha az sayıda olabilecektir. Bu bakımdan doğru, belki de tek büyük teori hakikaten Marksizm ve bugün de onun için en çok Marksizm’den söz ediyoruz kaçınılmaz olarak, çünkü konu böyle konmuş vaziyette.

N.S.- Ben bir de, liberalizm teori değildir dedim.

S.G.- Onu şimdi tartışmayalım; ideolojidir ve ideoloji olarak teorileri etkilemiştir, kuramları etkilemiştir. Bu biraz fazla akademik bir tartışma olacak, bunu bırakalım bir yana, Marksizm’in açıklama gücü iddialarına gelmek istiyorum. Buradaki öngörülerin bir kısmı doğrudur, ama bu genel bir teoriyi haklı çıkartır mı? Birtakım öngörüler ise bana göre gerçekleşmemiştir. Dolayısıyla, zaten birkaç tane öngörüsü gerçekleşmemiş bir teoriye hâlâ geçerliliği olan bir büyük teori, yani toplumun tüm devinimini, açıklama gücüne sahip bir teori olarak adlandırabilir miyiz?

K.B.- Fakat burada ben bir cümle söyleyeyim istersen; ben iktisatçı değilim, ama Marx’ın bütün bunları anlatırken derdi, sadece o mekanizmayı anlatmak değil. Amacının bütün bunları sınıf savaşına ve devrime bağlamak olduğunu unutmadan konuşmak lazım.

S.G.- Ama Nail bunu reddediyor.

K.B.- Eğer doğru çıktıysa veya doğrulanıyorsa, o zaman sınıf savaşının ve devrimin de doğru çıkması lazım. Katılır mısın bilmiyorum, ama Marx’ın sadece mevcut iktisadi yapıyı analiz edip bırakmak gibi bir derdi yoktu ve bunu tamamen politik bir projeye bağlamak istiyordu. O halde bütün bu haklılık yanında politik plandaki haklılığı da getirmiş olması lazım, en azından ben öyle düşünüyorum, yani bu böyle haklıysa politik sonuçlarının da ortada olması lazım. Var mı öyle bir şey? Yok herhalde.

N.S.- Var, var.

K.B.- Ben görmedim.

S.G.- Peki, ona Nail cevap verecek herhalde. Sermaye birikimi zorunluluğu, öngörüsü doğru çıkmıştır, dedi. Doğrudur, çünkü hâlâ rekabet vardır. Sermaye birikimi bu nedenle zorunludur. Liberalizmin söylediği bundan farklı değildir. Dolayısıyla, bu öngörü çok genel geçer bir öngördür. İkin-

cisi, sürekli teknolojik devrimler eğilimi, üretim maliyetlerini kısma, bu da piyasa rekabetinin yarattığı bir eğilimdir. Bu da bana göre doğrudur, genel geçer bir eğilimdir. Liberalizmde de bu öngörü vardır. Üçüncüsü, sermayecilerin artık değer sızdırma hırsının sınır tanımazlığı. Şimdi bu artık değer meselesi bizi çok uzun teorik tartışmalara götürür diye korkuyorum çünkü biliyorsunuz Marks'ın temelinde bir emek değer kuramı vardır.

N.S.-Marx'ın inkârı de, boşver.

S.G.- Peki o zaman, Nail bu tavizi verdiği göre, bu da keza aynı şekilde, rekabetin getirdiği bir zorunluluktur. Aynı zamanda da sermayedarın kazanç içgüdüsü vardır, ama kârını maksimize edemeyen bir sermaye, bir firma rekabette giderek geri düşeceği ve sonunda da yok olacağını bildiği için, hiç kuşkusuz bu eğilim de gene çok ortak bir eğilimdir. Bu öngörünün de doğrulanmış olması ille de Marx'ın çok büyük bir öngöründe bulunmuş olduğunu bize kanıtlamaz. Dördüncüsü, sermayenin yoğunlaşması ve merkezileşmesi. Zaten buradan itibaren Marksizm'in özgün öngörülleri başlıyor ve buradan itibaren de bence tartışma başlıyor. Şimdi sermayenin yoğunlaşması ve merkezileşmesi meselesinde, mülksüzleştirme meselesinde, ben bir yığın örnek verebilirim. Günümüzde, biliyoruz ki, orta ve küçük ölçekli firmalarda büyük bir patlama var. Birçok kuramcının; iktisatçının, bir ülkenin ekonomisinin gücünü ve dinamizmini de bu orta ve küçük ölçekli firmaların oluşturduğuna dair bulguları var, iddiaları var, açıklamaları var, istatistikler var, vs. Bir yanda bazı sanayi dallarında çok ciddi bir yoğunlaşma ve merkezileşme yaşanırken, başka sanayi dallarında, hatta yeni sanayi dallarında, çünkü unutmayalım...

N.S.- Hatta değil, yeni olduğu için zaten orada daha az var.

S.G.- Neyse, polemik yapmayalım. Nail, ileride ister istemez bunlar da yoğunlaşacak ve merkezileşecek, diyor. Ama bugünün gerçeği, yani 150 yıldır, 200 yıldır bazı ülkelerde kapitalizm var ve sürekli yeni mal üretimi söz konusu, yeni hizmetler söz konusu ve bunlar ille de büyük ölçekli firmalarda giderek sermayenin yoğunlaştığı, temerküz ettiği firmalarda yapılacak diye de bir kural yok, bunun aksini kanıtlayan da bir gelişme var. Birtakım daha klasik dallarda bu yaşanırken, öbür dallarda, Nail, "50 yıl sonra göreceksin, aynı şey olacak," diyor. Belki, ama bugünkü gerçek bu. Beşincisi, sermayenin organik bileşiminin yükselmesi. Tabii Nail işine gelen örnekleri verdi, otomotiv sanayiindeki robotlaşma dedi. Ben de bilgisayar, özellikle bilgisayar programında soft-ware sanayiini örnek vereyim; %80-90 eğitilmiş insan emeğidir. Giderek ekonomilerde hizmet sektörü daha büyük pay alıyor. Hiz-

met sektörü insan emeğine dayanır. Reklamcılık; işte giderek payı büyüyen bir sektör. Kullandığı nedir? Bir bilgisayar, bir masa, bir sandalye ...

N.S.- Sen, bankacılıkta bilgisayarlaşmanın ne kadar insanı işsiz bıraktığını biliyor musun? .

S.G.- Biliyorum, hiç merak etme, biliyorum, artı ben birtakım sanayi örnekleri veriyorum, o karşı örnekleri veriyor, yani şunu demek istiyor.

N.S.- Seyfettin, lütfen! Hizmetlerden bahsetmeye başlayan sensin.

S.G.- Ben, bazı istisnaları dışında dedim.

N.S.- Dedin ki “Hizmetler diye bir alan var. Burada canlı emeğin katkısı çok büyük.” Ben de diyorum ki bir hizmet alanı olan bankacılıkta bile...

S.G.- Ben hizmet alanlarında derken, bazı istisnalar hariç dedim.

N.S.- Bankacılık istisna mı?

S.G.- İstisnalardan bir tanesi, turizm keza gittikçe ...

İzleyici- İşte liberalizm demek bu, demagoji demek, kusura bakmayın ama...

S.G.- Şimdi sonuç olarak bu sermayenin organik bileşimi hakikaten yoğunlaşıyor mu, yoğunlaşmıyor mu meselesi çok tartışmaya açık bir mesele. Ayrıca yine Nail’in dikkatini şuna çekmek gerekir; sermayenin yoğunlaşması derken nasıl ölçeceğiz? Şimdi burada biraz belki saf bir iktisadi konuya giriyorum. Eğer bir sermayenin yoğunlaşmasını başka ölçü birimlerimiz olmadığına göre, para birimiyle, ölçeceksek hiç kuşkusuz, ücretlerin reel olarak yükselmesinin sermayenin organik bileşiminin değer olarak onun üstesinden gelebileceği, yani ücretin reel olarak daha hızlı artacağı pek çok sanayi dalı ve gelişmeyi de söyleyebiliriz. Dolayısıyla, organik bileşim...

N.S.- Reel ücretlerin yükselmesi, organik bileşimin gelişme yönü konusunda hiçbir fikir vermez.

S.G.- Karşılaştırmalı olarak verir.

N.S.- Vermez, çünkü reel ücret, bir ücret malları tomarına göre tanımlanacak bir şeydir. İnsanların refahı artabilir, fakat teknolojik gelişme sayesinde o refahı oluşturan tüketim mallarının değeri düştüğü için...

S.G.- Sen bana şunu söyleyebilir misin? Organik bileşimi nasıl ölçeceğiz?

N.S.- Makine başına düşen işçi mesela, toplam üretim maliyetleri içinde ödenen pay...

S.G.- Tamam, o açıdan baktığımız zaman ille de bir sanayi dalında orga-

nik bileşiminin yükseldiğini iddia edemezsin, çünkü reel ücretler daha hızlı artıyorsa, organik bileşiminde senin söylediğin gibi makine başına insan sayısı azalsa dahi pekâlâ o makine farkının değeriyle ücretlere ödenen değer arasında ikincinin lehine bir gelişme olabilir, bu gelişme de birtakım sanayi dallarında olabilmektedir.

N.S.- Genel eğilim, reel ücretlerin yükselmesine rağmen organik bileşimin yükselmesi yönünde.

S.G.- Peki, kâr haddinin azalma eğilimi? Buna da hiç katılmıyorum, çünkü kâr haddinin dalgalanmalara bağlı olarak azaldığı, yükseldiği dönemler vardır. Kâr haddini ekonomide bir bütün olarak ölçmenin zorluğu bir yana, çok genel trendler olarak ele alırsak, elbette kâr haddinin azaldığı dönemler, bunalıma girdiği süreçler vardır. Bu süreçlerden çıkışta kâr haddinin yeniden yükselme trendleri vardır. Şimdi bir bütün olarak 1850'lerden bu güne bakarsak, o zamanlar kâr haddi ortalama %10'du, bugün %5'e düşmüştür, yarın %1'e düşecektir, böyle bir trendin varlığını ben görmüyorum. Burada istediğimiz kadar tartışalım, rakamlarla konuşmak lazım, ama hiçbir kabul edilebilir araştırmada, tarihi bir istatistik araştırmasında görmedim böyle bir iddianın kanıtını, ama yanılmış olabilirim. Bir gösteren olursa yanıldığımı kabul etmeye hazırım. Kâr haddi sürekli düşüyor, bu da bence doğru değil. Sınıf mücadelesinin kaçınılmazlığı bu, iktisadi bir konu değil. Ben zaten sınıf mücadelesiyle ilgili olarak Marks'ın kuramında 19. yüzyılı ve 20. yüzyılı önemli ölçüde açıkladığı konusunda Kürşat'a katılmıyorum, ama sınıf mücadelesinin kaçınılmazlığı şu açıdan doğrudur: Sınıflar varsa, Marks'ın tanımladığı anlamda, klasik anlamda sınıflar varsa, sınıf mücadelesi de kaçınılmazdır. Doğrudur, bunu da teslim ettik. Benim söylemeye çalıştığım, 21. yüzyıla girerken gelişmiş Batı toplumlarında, o klasik anlamıyla sınıflar yavaş yavaş yok oluyorlar. Biz; sadece ücretliler çoğaldı, onun için Marks'ın öngörüsü de doğrulandı, deme hakkına da sahip değiliz. 19. ve 20. yüzyılda ücretli dediğimiz insanla 21. yüzyıla girerken ücretli dediğimiz insanlar arasında çok ciddi farklılaşmalar olmuştur; kaldı ki bu ücretli dediğimiz insanlarda bir başka gelişme söz konusu, Nail onu es geçti, giderek daha fazla sermaye payı sahibi olmaktadırlar. Bugün Amerika'da çalışanların herhalde yarısına yakını az veya çok sermaye, hisse senedi sahibidir. Bu gelişme tabii çok ilginçtir. Nasıl bir manzarayla karşılaşacağız on yıl, yirmi yıl sonra bilmiyorum, ama biraz da paradoksal olarak şu anda eski sosyalist ekonomilerde, yani geniş devlet mülkiyetinden liberal ekonomiye geçmeye çalışan ülkelerde bu hisse sahibi olma oranı çok daha yüksek ve yüksek olma eğilimi gösteriyor. Çünkü özelleştirmenin bir yolu olarak bütün halka veya öncelikli

olarak çalışanlara çok düşük fiyatla devlet mülkiyetindeki sermayeyi dağıtıyorlar. Şimdi bu açıdan da Marx'ın öngörüsünü biraz yumuşatabiliriz diye düşünüyorum.

N.S.- Ben, bunlar bir avuç elde temerküz edecek diyorum, ne dersin sen?

S.G.- Şu anda öyle değil. Bir dönem böyleydi, Ford olayı ya da daha büyük konglomeralar. Ama bugün en gelişmiş ülkelerde; Japonya, Amerika, ama başta Amerika olmak üzere, bir başka trend oluşmaya başladı aksine. Örneğin dünyanın ikinci büyük havayolu şirketi United Airlines'ın çoğunluk hissesi çalışanlara geçti. Bu son günlerin en büyük hisse devri olduğu için söylüyorum. Bu aşırı merkezleşmiş ve her şeyi kendi içinde yapmaya çalışan, bu yapının dağıtılması ve sanayi anlamındaki iş bölümünün daha ilk başlarda olduğu gibi yaygınlaştırılması eğilimiyle de karşı karşıyayız. Bence bugün aslında büyük, mega firma tutkusu veya utkusu neredeyse iflas etmek üzeredir, iflas etmeye başlamıştır. Gene burada tersine bir trendden söz etmek mümkündür. Piyasanın giderek yok olması değil, aksine karşı yönde de eğilimler ve güçler vardır. İktisadi bunalımların kaçınılmazlığı, evet, doğrudur. İktisadi bunalımlar periyodik olarak gelmektedir. Nail teleolojik değildir Marksizm dedi. Bence temel tartışma burada; Marksizm hakikaten teleolojik değilse, o zaman kısmen Nail haklıdır. Bu öngörülerin bir kısmı gerçekleşmemiş olsa bile Marksizm'e belki de daha farklı bir gözle bakmak zorundayız, ama ben teleolojik olduğuna inanıyorum ve teleolojik olması da bana göre iktisadi bunalımların kaçınılmazlığıyla ilgiliydi, çünkü Marx bu bunalımların giderek şiddetleneceği konusunda bir öngörüye sahipti. Ben Nail kadar Marksizm'in uzmanı değilim, ama yanılıyorsam söylesin. Marx bu bunalımların giderek şiddetleneceğini söylüyordu; bu şiddetlenme sonucundadır ki zaten yeni bir düzenin, kapitalizmin biteceğini iddia ediyordu. Belki Komünist Manifesto'yu yazan Marx'la, 1848 yılındaki Marx'la, 1860'larda Kapital'in artık son bölümlerini yazmakta olan Marx arasında bir düşünce farklılığı olmuş olabilir. 1848 yılındaki Komünist Manifesto'nun o teleolojik boyutunu Marx belki terk etmiş olabilir, ama Komünist Manifestonun Marx'ın teleolojik olduğunu hiç kimse yadsıyamaz. Birbirini kaçınılmaz olarak takip eden üretim tarzları teorisini ve dolayısıyla da kapitalizmden sonra kaçınılmaz olarak komünizmin geleceğini ben okuduğumu çok iyi haklıyorum, yanıldığımı da sanmıyorum. Keşke Komünist Manifestoyu da yanımızda getirseydik.

N.S.- Birinin vardır, veya kütüphanedeyiz, ama bu Yapı Kredi'nin kütüphanesinde olmaz ya. Bir atıfta bulundun, Marksizm konusunda uzmanlığı üzerime almak istemiyorum, ama yani, Marksizm'e sahip çıkan, en azından

bu masada ben olduğum için, başkaları var galiba salonda, bilmiyorum.

K.B.- Marksizm'e sahip çıkmak değil, yanlış anlama, ben Marksist değilim dedim. Marx'ın...

N.S.- Aynı şey olmuyor mu?

K.B.- Ben Marx'a değer verirken seninle benim aynı yerden bakmadığımızı söylemek istedim. Sen bir bilim adamı olarak bakmaya çalışıyorsun, ben bir moralist olarak. Sen söyledin, "Fabrika hapishanedir," diyen bir adam bilim adamı olamaz.

N.S.-Olur.

K.B.-Olamaz.

N.S.- Niye olmasın?

K.B.- "Fabrika hapishanedir," diyen bir bilim adamı olamaz, daha doğrusu, bilim adamı "Fabrika hapishanedir," demez; öyle düzeltelim.

S.G.- Manifesto'yu merak ediyorum Nail, hakikaten söylememiş mi Marx?

N.S.- Komünizmin kaçınılmaz olarak gelmesi filan diye bir şey yok. Şimdi Kürşat...

K.B.- Ne var? Yani barbarlık var, biraz önce söylediğim gibi, yani barbarlıkla komünizm, siz seçin ikisinden birini diyorlar.

N.S.- Hayır, barbarlıkla komünizm değil.

K.B.- Barbarlık ya da komünizm, ben doğru anlıyorum.

N.S.- Demek ki kaçınılmaz değilmiş komünizm.

K.B.- Barbarlık seçeneği var, en azından barbarizm...

N.S.- Öyle bir seçenek varmış demek ki. Fabrika hapishanedir, demekten ibaret kalsaydı, bu bir gazetecilik olurdu, bir betimleme olurdu, ama fabrikanın hapishane olmasına yol açan gelişme eğilimlerini nedensellikleri içinde saptamışsa, o bir bilim adamıdır.

K.B.- Fakat bir çocuğu 13 yaşında, 11 yaşında maden ocağında çalıştırmanın hiçbir iktisadi gerekliliği yoktur bilimsel olarak, ancak moralist olarak bakıp hüküm verebilirsiniz. İngiltere'de Manchester'da bir fabrikada çalışan çocukları, iktisadi bir gereklilik olarak açıklayamazsınız, mümkün değil.

N.S.- Açıklarsınız, nasıl açıklayamazsınız?

K.B.- Aynı şekilde Naziler'in konsantrasyon kampına gidin, orayı nasıl anlatır bir bilim adamı?

Devrimci Marksizm

N.S.- Çocukların madenlerde çalıştırılmasına isyan etmeniz için sizin birtakım moral ilkelerden hareket etmeniz gerekir, amenna, ama bunun bilimsel birtakım dayanakları da vardır. Daha doğrusu bilim aracılığıyla ortaya konabilecek dayanakları vardır, o da mümkün olduğu kadar düşük ücretle insan çalıştırmak. Bu da kapitalizmin dinamiğinin ayrılmaz bir parçasıdır. Bunu saptamış olmak, ahlaki bir yargıyı bilimsel dayanaklarla takviye etmektir; bu da iyi bir şeydir.

K.B.- Hayır, ben öyle bakmıyorum. Fransa'da 2. Cumhuriyet'te anayasa tartışmaları yapılırken liberaller insanlara ...

N.S.- Şimdi Kürşat ben diyorum ki, bir buçuk saat konuştuk, dinleyicilere...

K.B.- Ama ben az konuştum. Liberaller işçilere genel oy hakkının verilmesini istemiyorlardı, hatta bunların içinde Tocqueville gibi gayet ...

N.S.- O liberallerin sorunu.

K.B.- Yani şunu demek istiyorum, bu hakkı istemek hiçbir bilimsel temele dayanmaz. İşçilere oy hakkı istemenin -ki 2. Cumhuriyet'te istenmiş ve alınmıştır- hiçbir bilimsel açıklaması olamaz.

N.S.- Marksizm'de vardır.

K.B.- Yani ben şunu söylemek istiyorum; insan hayatı bu şekilde sadece bilimsel bakış açısıyla, bilimsel hakikatlerle çerçevenemeyecek kadar zengin, benim söylemek istediğim bu. Marks'ın zenginliği de bence oradan geliyor.

N.S.- Tabii ki öyle, insan hayatı bilim aracılığıyla tümüyle kavranamayacak kadar zengin, ama insan ...

K.B.- Fabrikadaki çocuk için bilime gerek yok bence, genel oy hakkı tanımayan adama karşı da bilime gerek yok.

N.S.- Fabrikada yasalara rağmen çocukların çalıştırılmayacağı bir düzenin kurulması...

İzleyici- Lütfen susar mısınız biraz, dinleyelim!

K.B.- Kime söylüyorsunuz, bana mı söylüyorsunuz?

İzleyici- Evet, lütfen susar mısınız, dinleyelim!

K.B.- Ben konuşmacıyım efendim burada, misafir değilim, yanlış anladınız herhalde.

İzleyici- Lütfen, onu da dinleyelim, karşılıklı konuşalım.

K.B.- Konuşuyoruz biz burada. Ben konuşmacıyım, siz yanlış anladı-

nız herhalde. Ben kimsenin konuşmasını bozmak istemiyorum. Şimdi Türkiye’de bir adet var, biz biraz önce bunu konuştuk, hepimiz hemfikiriz; sırasıyla herkes onar dakika geçiyor, birinci tur, ikinci tur filan. Ben buna panel demiyorum, bu herkesin küçük bir konferans vermesi. Ben İtalyan usulünü tercih ediyorum! Bu bir kabalık değil.

N.S.- Öyle mi? Bir kakofoni oluyor. Ben kesmeye, laf atmaya, latife yapmaya karşı değilim.

K.B.- Bu gayet adaplı bir durum, kuralsız bir durum değil. Bütün dünyada böyle tartışıyorlar, Türkiye hariç her yerde böyle tartışıyorlar, buna tartışma deniyor. Tamam, istiyorsanız öbür türlü tartışalım, ama bence asıl tartışma bu. Bu bir kabalık değil. Bu kimseye hakaret değil benim gördüğüm kadarıyla. Ben şu sözü çok severim: “Düşünmek hırçınlıktır,” derler. Bu doğru bir sözdür, kabalık değildir, ama düşünmek hırçınlıktır.

İzleyici- Başkalarının düşünmelerine fırsat bırakmıyorsunuz, hep kendiniz düşünmek istiyorsunuz.

K.B.- Biz düşünüp konuşacağız tabii, bizi dinlemeye geldiniz.

N.S.- Peki Kürşat, şöyle yapaalım mı?

İzleyici- Kusura bakmayım, ama başkaları düşünmüyor, bildikleri şeyleri anlatıyor. Kürşat Bey ise düşünmeye çalışıyor gördüğüm kadarıyla.

K.B.- Yani bunun neresi garip, ben anlayamadım. Ben hep böyle yapıyorum.

S.G.- İsterseniz Nail Bey devam etsin.

K.B.- Hayır. Ayrıca Nail çok konuştu.

N.S.- Seyfettin yönetsin.

K.B.- Seyfettin uzun uzun anlattı. Benim araya girmelerim sadece konuyu açmak için. Yeteri kadar konuşmadılar diyemezsiniz, epey de konuştular. Diyalog böyle bir şey. Nail Bey’i dinlemek istiyorsanız, buyrun Nail Bey’i dinleyin. Konuş Nail.

İzleyici- Sizden fırsat kalmıyor ki!

K.B.- Çok fırsat buldunuz. Yarım saat konuştu, yani iyi de konuştu. Ben de zevkle dinledim. Ben susuyorum genel istek üzerine. Buyrun konuşun.

S.G.- İsterseniz gerçekten, biz çok konuştuk.

N.S.- Ama dur, önce iki üç cümle edelim, ondan sonra verelim. Ayrıca sen yönet, daha az tepki olur. Şimdi kaçınılmazlık konusu; benim listemde kaçınılmazlık meselesi teleolojik çağrışımlar uyandırıyor. Şimdi Marx, kapi-

talizmin yerini sosyalizmin ya da komünizmin almasından bir kaçınılmazlık olarak hiçbir yerde söz etmemiştir. İktisadi bunalımların kaçınılmazlığından söz etmiştir, ama bunun ardında, doğru veya yanlış, bilimsel olarak cerh edilebilir, ampirik gerçeklikle karşılaştırılabilir, ampirik gerçekliğin farklı bir şekilde tezahür etmesi halinde yanlışlandığı (Popperci anlamda) söylenebilecek bir argümantasyon yatmaktadır. Şimdi; bilimsel, teorik bir argümantasyonla varılan bir kaçınılmazlık sonucuna siz teleolojik diyemezsiniz. Ben şimdi “Geceyi yaşıyoruz, geceyi sabahın izlemesi kaçınılmazdır” dersen, astronomik anlamda ya da meteorolojik anlamda teleolojik bir önerme sunmuş olmam. Çünkü bunun ardında bir astronomik teori vardır, ampirik gerçeklikle de sınanmıştır bu, doğrulanmıştır. Dolayısıyla astronomik sistem değişmediği sürece, biz geceyi kaçınılmaz olarak sabahın izleyeceğine güvenle bakabiliriz ve hiçbir şekilde teleolojiye sapsmiş olmayız. Şimdi bu öngörüler kataloğunu; Seyfettin bütün öngörülerini doğruladı, bir iki kısmi itiraz ileri sürdü; bir tanesi hizmetlerle ilgili olarak...

S.G.- Ben başlangıçta çok genel geçer dedim, kalan kısmına, önemli bir kısmına itiraz ettim.

N.S.- Zaten Marksizm bir büyük teori alanı olarak başka hiçbir teorinin-kiyle örtüşmez demedim ki. Yani elbette Marx İngiliz ekonomi politikasını, biliyorsunuz, Alman klasik felsefesini sürdürmüştür. Dolayısıyla orada çok önemli örtüşme alanlarının bulunması kaçınılmazdır, ama örtüşme olmayan birtakım alanlar var ki, orada birtakım bilimsel yenilikler vardır. Yani İngiliz klasik ekonomi politikasıyla örtüşse bile, bir tanesi de artık değer kavramı olmadığı için bu bir bilimsel devrimdir düşünce tarihinde ve bu alanda da tektir, biriciktir. Şimdi hizmet toplumu, Marks’ın öngörülerini yanlışlayan bir şey değil, çünkü hizmetler bizatihi sınaileşiyor, dolayısıyla hizmetlere bir bütün olarak baktığımızda, örneğin hizmetler kesimi içinde hiç de istisnai bir alt kesim sayılamayacak olan bankacılığa baktığımızda, imalat sanayii için tespit edilmiş olan gelişme trendlerinin orada da doğrulandığını görüyoruz. Yani ben sonuç şudur diye düşünüyorum; sosyal bilimlerin hepsi değil, ama bir tanesi 20. yüzyılı çok parlak bir şekilde açıklamıştır, 20. yüzyılı çok parlak bir şekilde açıklamış olması elbette bizi sevindirmesi gereken bir şey değildir, sevindirmemesi gereken bir şeydir, çünkü bizim burada soyut gelişme trendleri düzleminde ele alırken, doğrulama dediğimiz şeyler; dünya savaşları, kanlı mücadeleler, milyonlarca insanın açlıktan ölmesi pahasına gerçekleşen şeylerdir. Nitekim o yüzdendir ki, ben Marksizm’in 21. yüzyılı açıklamaya devam etmesini temenni etmiyorum. Bir buçuk saati buluyor, arkadaşlarımıza da söz verelim ve mümkün olduğu kadar müdahale etme-

yelim.

İzleyici- Sorumu Nail Bey’le Kürşat Bey’e aynı anda yöneltiyorum; ilk olarak Kürşat Bey’in cevaplamasını istiyorum. Marx 1844 Elyazmalarında doğa bilimleri ile insan bilimlerinin bir noktada birleşeceğini söylüyor, sözü aynen şu şekildedir: “Doğa, insan ile uğraşan bilimlerin ilk öznesidir; doğal bilimlerin ilk öznesi ise insan doğasıdır. Bu nedenden dolayı, bir noktada bir yere gelindiğinde insan bilimleri doğal bilimleri kapsayacağı gibi, doğal bilimler de insan bilimlerini kapsayacaktır. Böylece ortaya tek bir bilim çıkacaktır.” Doğal bilimlerin kendisine temel olarak değil, dil olarak aldığı bilim matematiktir. Yani kendisini matematikle ifade eder. Buna rağmen sosyal bilimlerin kendisine dil olarak aldığı, bilim denirse tabii, tarihtir. Marx aynı zamanda teorisini temellendirirken matematiksel elyazmalarından gördüğümüz gibi matematikten yola çıkar. Yalnız Marks’ın temel kaygısı doğanın tarihi değil, .kültür ve ekonomi tarihidir daha çok. Bu bağlamda panelin başında, toplumbilimlerin doğal bilimler gibi kesinlik taşıma iddiasında oldukları zaman veya buna çalıştıkları zaman çeşitli zararları olacaktır dediniz. Bu zararları öğrenmek istiyorum ben. İkinci Nail Bey’e; böyle bir şey mümkün müdür, yani doğal bilimler ve sosyal bilimlerin ortak bir bilim adı altında toplanması mümkün müdür?

K.B.- Evet, ben Marx’ta bu yönün olduğunu kimi düşünürleri hatırlayarak söyledim, Nail buna katılmadı. “Marx’ta böyle bir yön yoktur,” dedi, doğru hatırlıyorsam. Ben yine benim tanıdığım bu yorumlara büyük ölçüde hak veriyorum. Marx’ta iki yön olduğu söylenir; bu hem bilimci yan, bilimci demek belki pek doğru değil ama bilimi öne çıkaran bir yan, daha doğrusu kuramını bilimsel temele oturtmaya çalışan yan, öte tarafta dediğim gibi moralin ön plana çıkmış olduğu yan. Bu bilimler böyle birleşirse iyi midir? Toplumsal bilimlerin de, sadece fizik bilimlerde olduğu gibi olgulardan hareket etmesini takip eden bir anlayış bugün çok eleştirilmektedir. Onun için bu bilimlere “politik ve moral bilimler” denmesinin daha doğru olduğunu bazı yazarlar söylüyorlar, ben de söyledim. Benim de gönlüm onlardan yanadır, çünkü ideolojiden kaçmak pahasına sosyal bilimler denmiştir, aman ideolojiden uzak duralım, bütün değer yargılarından sıyrılmış olarak, diğer bilimler gibi. Bu sosyal bilimler için mümkün değildir bence. Yoksa sonuç olarak, alan araştırmasına sıkışıp kalınır. Bugün maalesef, bir bilim olan iktisat gerilemiş, onun yerine işletme gibi bir disiplin ön plana çıkmıştır. Mesela siyaset biliminde de öyledir; siyaset bilimi uzun zaman -halen de öyle- kendisini felsefeden mümkün olduğu kadar uzak tutmaya çalışmış ve kendisinin aynı doğa bilimlerinde olduğu gibi bir objektiflik, nesnellik peşinde olduğu-

nu iddia etmiştir.

Marx'ın kuramının bilimsel bir yanı var -arkadaşlarım anlattılar özellikle iktisat bahsinde- fakat toplumsal projesi göz önüne alındığı zaman, bilimsel değil, hatta çok dinsel öğeler var. Çünkü sonuç olarak bir Kurtuluşu vaaz etmektedir. Kurtuluşu vaaz edenlerin dinsel -din demiyorum- bir yanı her zaman vardır. Marksizm'de de bu vardır, ben o yorumlara katılıyorum. Ayrıca, bunlar benim yakıştırmam değil. Mesela Kolakowski'nin bu yöndeki yorumlarına katılıyorum. Milenalizmin mesihi beklemesi gibi -tabii ki bu sefer gökten değil, ama yerden, proleterya- Marksizm'de de benzer bir şekilde kurtuluşçu bir yan vardır. Bunları çok iyi düşünmek lazım. Liberalizm -tarihini unutmadan söylüyorum- şimdiki durumda daha iyi idare ediyorsa, en azından kurtuluşu dışladığı içindir, çatışmayı hiçbir zaman inkâr etmediği içindir; çatışmayı dışlayanlar Kurtuluş'a koşarlar, ama dışlamayanlar hep sağ kalırlar hayatta. Toplumsal olsun, iktisadi olsun, siyasi hayat çatışmanın dışlanmadığı mekânlar arıyor. Çatışmanın ortadan kalkacağını Marx söylemiştir. Çünkü sonuç olarak devrim çatışmanın ortadan kalkmasıdır. Ütopist sosyalistler eleştirmiştir, ama sonuç olarak ...

N.S.- Hadi, bitir de bana da sıra gelsin.

K.B.- Dinleyicilerin tahammülü iyi, ama senin tahammülünün olmamasını anlayamıyorum!

N.S.- Demin kızdıracağım dedin de, kızgınlıktan.

K.B.- Kurtuluş'u vaaz edenler çatışmayı dışlarlar. Oysa çatışma dışlanarak da toplumu anlamak mümkün değildir. Onun için dinsel bir yan da var. Evet buyurun, bu kadar.

N.S.- Toplumsal bilimlerle doğa bilimlerinin tek bir bilim içinde mas-sedilmesi, kaynaştırılması mümkün değildir, bu iyi bir şey değildir. Marksizm'in tarihinde maalesef böyle bir evre vardır. Lissenko'nun adıyla anılan, ama Stalin'in himayesi ve güdümü altında oluşan Marksizm'in utanılacak bir sayfasıdır. Marksizm uygulanarak ortaya çıkan bir yozlaşma değil, Marksizm çiğnenerek ortaya çıkmış bir görüngüdür bu. Utanılacak bir evre dememin anlamı şudur: Marksistler kendi doktrinlerinin bu şekilde tah-rif edilmesini önleyememişlerdir. Bir de Allaha şükür ben dindar değilim, ama Marksizm de bir din değildir. Marksizm, bir kurtuluştan, bir emansipasyondan, bir özgürleşmeden söz eder, ama ne der? İşçi sınıfının kurtuluşu, emansipasyonu, özgürleşmesi kendi eseri olacaktır, eğer kurtuluş, selamet, özgürleşme insanların bilinçli çabalarıyla gerçekleşecekse bu din değil, anti-dindir. Din selameti ve kurtuluşu gayri insani, dünya ötesi, metafizik güçler-

den bekler. O bakımdan din değil...

K.B.- Ben din demedim, dinsel bir yan vardır dedim; mesih proletaryadır dedim, dinsel kurtuluşu hatırlatan bir yön vardır dedim.

N.S.- Proletarya somut, canlı bir varlıktır, yani ne Muhammed'dir, ne Mesih'tir, ne İsa'dır, ne de başka bir şeydir. Şimdi ben şunu öneriyorum Seyfettin, istersen sorulan şöyle bir toparlayalım toplu olarak cevap verelim.

İzleyici- Kürşat Bey'in, Marksizm'in bir din olduğu ya da dinsel bir şey olduğu iddiasını, Nail Bey sözle yalanlamasına rağmen, baştan beri tavırlarıyla doğrulamaktadır. Bırakın da 21. yüzyılda bir de Marksizm müridi kalsın memlekette.

İzleyici- Seyfettin Bey'e bir soru yöneltmek istiyorum. Bu tartışma çok derin bir konuda yoğunlaştı, Marksizm ve liberalizm Konularında. Daha genel olması lazım, ister istemez politik bir alana geldi ve ister istemez ben de Seyfettin Bey'e politik bir soru yöneltmek istiyorum. Kendisi liberalizmin daha üstün olduğunun kanıtlandığını dünyadaki olgularla ispatlamaya çalıştı, ama ben olayı genelleştirerek almak istiyorum. Batı bloğu ülkelerinde yahut Doğu'yu da alırsak ileri endüstrilemiş ülkelerde proletaryanın ortadan kalktığı savunuluyor. Ancak bu gibi ülkelerde, mesela Almanya'da Türklerin yahut Amerika'da diğer insanların alt ücret konumunda ve zor koşullarda çalıştırıldığını, daha ileri götürürsek, o ülkelerin insanların oraya getirilmediğini görüyoruz. Dahası fabrikalar artık ucuz işgücünün olduğu ülkelere kayıyor, oralarda yatırım yapıyor ve çok düşük ücretlerle insanlar çalıştırılıyor. Yani artık olayı sade o ülkenin özelinde olmayıp, dünya genelinde alırsak aynı sömürünün belki daha keskin ve şiddetle sürmekte olduğunu görmekteyiz. Yani mesela bir Amerikalı kliması çalışsın diye Orta Doğuya asker gönderiyor. Burada spesifik bir örnek vereyim; ben turizmciyim. Beylerbeyi Sarayı sultanların yazlık sarayı olarak ayrılmıştır. Oysa Amerikalılar Sarayı gezerken klima yok diye fenalık geçirmekte. Adam klimaya o kadar alışkın ki bizim sultanın yazlık diye geldiği yer ona çok sıcak geliyor. Tabii bu yüzden bazı savaşlar olmakta, yani çelişkileri artık eski zamandaki gibi madenlerde 13 yaşında insanların çalıştırılması olarak almayıp, güncel koşullarda da bu çelişkilerin devam ettiğini görmek lazım. Sade, Amerika'da işçiler tatil yapabiliyor diye değil, yani bunu güncelleştirirsek herhalde bu da liberalizmin o kadar parlak bir cevabı olmaz gibi geliyor bana. Teşekkür ederim.

İzleyici- Çok kısa bir eleştiri olacak belki ama doğrusu Nail Bey de işaret etti konuşurken, gazete ilanında ben de bir belden aşağı vurma sezdim.

Çünkü gerçekten bir yandan yüzyıl biterken sosyal bilimlerde büyük yönde hükümler tartışılacağını yazıyor, bir yandan da makro teoriler bu yüzyılı açıklayabilir mi diye soruyor. Burada birazcık konuyla ilgili herkes tartışılacak konunun Marksizm olduğunu anlayabilir. Gerçi ben bu panelde yer alan insanların akademik kişiliklerine duyduğum saygıyla bunun olmayacağını düşünerek geldim, girer girmez de doğrulandığını düşündüm. Çünkü Kürşat Bumin diyordu ki, sosyal bilimlerde durum içler acısı, common sense varabileceğimiz sonuçlara biz saha araştırmasıyla bakma noktasına geliyoruz, sosyologlar için içler acısı gerçekten. Ben bu düzlemde devam edeceğini düşünüyordum, ama konu tamamen değişti; Marksizm bu yüzyılı yeterince açıklayamadı ya da yanlış açıkladı, geleceği de hiç açıklamayacak, oldu. Bu şekle biraz belden aşağı vurmak oldu, çünkü böyle bir tartışmaya kimsenin ihtiyacı yok, bu tartışmada taraf da yok. Nail Bey de orada hak etmediği bir şekilde bu tartışmanın tarafı oluyor. Biz de hasbelkader sosyal bilimlerdeki gelişmeler nasıl olacak, ne yönde olacak, Kürşat Bumin'in işaret ettiği zavallı yanını aşmak için sosyal bilimciler ne yapmayı düşünüyorlar, neler öneriyorlar, bunları dinlemeye gelmişken; bir şekilde aşağı yukarı 14 yıldan beri dinlediğimiz Marksizm ve yanlışları ile karşı karşıya kalıyoruz. Basitlik ve ilkelik şurada, bunu hem Seyfettin Gürsel, hem de Kürşat Bumin yaptı. Marksizm için simsiyah bir tanımlama yapılıyor, ondan sonra hayatın bütün gerçekleri gri tonlarda. Bunun böyle olmadığını biliyoruz, bu konu tartışılacaksa, belli noktalara takılmadan tartışmak lazım. Bu tartışmayı tahrifata girmeden yapmanın önemi şurada bence, Marksizm'in o en geniş ele alınışındaki ortak değerler insani değerler, ekonomik değerler; çok önemli bugün insanlık için. O nedenle de Nail Bey'in böyle bir tartışmaya bu şekilde taraf olmak istemediğini sanıyorum. Umarım 21. yüzyılı açıklamaya devam etmez Marksizm'in gücü, çünkü gerçekten dünyanın ve insanların birbirlerine karşı tutumlarından pek hoşnut olmak mümkün değil böyle bir durumda. Ben şu sonuca vardım: Doğrusu bütün kitaplarını büyük saygıyla, en azından ciddi biçimde okumasam da, göz attığımı söyleyebilirim, Kürşat Bumin de Seyfettin Gürsel de bir yandan saha araştırması, boş vakitlerinde de Marksizm eleştirisi yapıyorlar. Neden bu kadar zavallı hale düşmüş, bunu düşünmekte yarar var diye düşünüyorum. Kusura bakmayın bu eleştirim için, çünkü buraya farklı duygularla geldim ve burada tamamen hayal kırıklığına uğradım. Onun için eleştirimi mazur görün.

S.G.- Ben cevap vereyim. Hayal kırıklığına uğrattığımız için önce özür diliyorum, sonra da kendisinin çok haksız bir eleştiri yaptığını söylemek istiyorum.

İzleyici- Ama ben tartışmalara girmedim, siz etnik çatışmalarla ilgili olarak, bunların sadece bir kültür sorunu olduğunu söylediniz, yani Alman sermayesi Yugoslavya’da önemini kaybetti...

S.G.- Yok, kaybediyor tabii. Kusura bakmayın ama, Alman sermayesi ile Boşnaklarla Sırpların birbirini boğazlamasını nasıl izah edersiniz?

İzleyici- Belden aşağı vurmamak istemiyorum.

S.G.- Eğer izah etmeye kalkışırsanız, oradaki sorunlara da çözüm bulamazsınız. Çünkü teşhisleriniz yanlış olur. Şimdi bir kere ben ne söylediğimi iyi biliyorum, burada başka dinleyenler de herhalde buna şahitlik ederler. Bir; Marksizm 19. ve 20. yüzyılları önemli ölçüde açıklayabilmiştir. İki; Liberalizmden daha mı iyi açıklamıştır, son derece kuşkuluyum. Üç; 21. yüzyılı da açıklamaya devam mı edecektir? Hayır, etmeyecektir. Şimdi bunun ne Yugoslavya’daki katliamı haklı göstermekle bir ilgisi vardır, ne Marksizmi kapkara göstermekle bir ilgisi vardır. Dünyadaki özgürlük, eşitlik, demokrasi vs. gibi ideallerin tapusu Marksizm’de değildir. Başka pek çok Marksist olmayan insan vardır ki, liberal alanda da yer alabilirler, bu ülküleri paylaşmışlardır. Bunun için de böyle bir tekel yoktur. Türkiye’de maalesef böyle bir tekel olduğunu uzun yıllar düşündük, bu tekelin bugün yıkılmış olması da çok yerindedir. Nail’i bunun dışında tutuyorum, hiç belden aşağı vurmuyor. Burada belden aşağı vurulacak çok şey var, ama Nail zaten başta kendini onların dışında tuttu ve çok da iyi yaptı. Yoksa, Marksizm adına neler yapıldı bu dünyada geçmiş yüzyılda, onlara hiç girmiyoruz, belden aşağı vurmamak budur. Söylenmeye çalışılan şu ki, elbette klasik Marx, Marks’ın adına ondan sonra yapılan pek çok cürümden ve kuramsal cinayetten azade tutulmalıdır. Marks’ı onun için burada ciddiye alıp tartışıyoruz.

K.B.- Ben bir şey söylemek istiyorum; bu “belden aşağı vurmamı” hiç anlamadım. İyi bir şey mi bu, kötü bir şey mi onu da anlamadım. Gerçekten, samimi olarak anlamadım!

İzleyici- Belden aşağı vurmamak bir boks deyimidir, çok yaygın kullanılır. Siz ne yaptınız, örneğin kaçınılmazlık konusuna takıldınız, böyle bir mevzu yok.

S.G.- Bana göre var, peki tamam, var yok.

K.B.- Efendim, benim düşüncemi isterseniz ...

S.G.- Kürşat bir dakika, ben bitirmedim, izin verir misin?

K.B.- Bu konu için ben başka şeyler düşünerek geldim. Fakat hemen konuşmamın başında da belirttim ki bu toplantıda siz politika ve Marksizm

dinleyeceksiniz! Bu bakımdan sizin hakkımız var, yani sosyal bilimlerdeki krizi konuşmak -çok başka alanlarda ve Marksizm'deki haliyle- daha yerinde olurdu. Fakat toplantının konusu aşağı yukarı Marksizm üzerine oldu, gerçekten ben de bunu dilemiyordum. İnsanlar konu Marksizm ilan edilmediği için, başka şeyler dinlemek için gelmiş olabilirler, ama böyle oldu. Yoksa mutlaka o alanda da konuşulacak çok şey var. Baştan ben de birkaç problemi açmaya çalıştım, ama sonuç olarak böyle oldu. Onda haklısınız, ben size hak veriyorum.

S.G.- İzin verirseniz bitirmeye çalışayım. Ahmet Tonak'ın söylediklerine kısaca değineceğim, çünkü bu bizi çok teknik tartışmalara götürecektir. 1960'la 1982 arasında birtakım hesaplamalar sonucu Amerika'da kâr hadininin % 2.1'e düşmesi, kapitalizm boyunca bu öngörünün geçerli olduğunu göstermez. 1960'la 1982 arasında 22 yıldır ne oldu, ondan önceki 20 yılda ne oldu, ondan önceki 20 yılda ne oldu. Bundan sonraki 20 yılda 1.5'e düşmeyeceğinin ispatını hiçbir Marksist veya iktisadi kuramda göremiyorum. Kusura bakmayın ama, bu başka bir teorik tartışma, zaten iş geliyor orada düğümleniyor. Burada herkes okuma yazma biliyor, belki okumuşlardır, okumayanlar eğer vakit ayırmak istiyorlarsa Marks'a dönerler, kimin iddiasının doğru olduğuna kendileri karar verirler. Burada elbette bir sonuca varmayı düşünmüyoruz, yani hakikaten Marx teorisinde bir kaçınılmazlık öngörmüş müdür, görmemiş midir? Bunu arkadaşların değerlendirmesi lazım ve bence işin püf noktası buradadır. Nail, "Hayır, böyle bir şey yoktur," diyor. Ben olduğu kanaatindeyim. Böyle bir kaçınılmazlık iddiası vardır Marks'ta.

N.S.- Bunalımlar konusunda var da, sosyalizmin kapitalizmi izleyeceği konusunda yok.

S.G.- O konuda da var, çünkü bunalımlar konusundaki iddiası oraya götürüyor onu. Benim kanaatim bu, ama yoruma açıktır. Ben son olarak şunu söylemek istiyorum: 21. yüzyıla girerken büyük teoriziz giriyoruz. Bunu da iyi bir şey olarak görüyorum. Nail bir şey söyledi, "Mikro teorilere elbette ihtiyaç vardır, büyük teori bunları yadsımaz," dedi. Bence 21. yüzyıl mikro teorilerin yüzyılı olacaktır, büyük teoriler 20. yüzyılla birlikte son bulacaktır. Kürşat'a bir yerde katılıyorum, 21. yüzyılın sosyal bilimlerde mikro teorilerin yüzyılı olurken, siyasette de moral bir yüzyıl olmasını umut ediyorum ve bekliyorum, yani her şeyi açıklayan, siyasi değerleri de moral değerleri de önüne alan bir bilimsel büyük teori yerine, moralizmin 21. yüzyıla damgasını vurmasını tercih ediyorum.

N.S.- Şimdi bir arkadaş bana yönelik olarak, 21. yüzyılda bir tane de

Marksizm müridi kalsın dedi, dinazor filan deseydiniz çok memnun olurdum, ama mürit lafından hoşlanmıyorum. Çünkü dinlerin müritlere ihtiyacı vardır; mürit bir inanç sistemini, bir imanı sorgulamadan kabul eden ve onun emirlerini yerine getiren insana denir. Ben Marksizmi sorguluyorum, ben Marksizm'in önermelerini ortaya koyuyorum ve diyorum ki; ampirik somut gerçeklik bunları yanlışlamamıştır. Bu arada bir metodolojik parantez içinde şunu söyleyeyim: Mesela Popper'in Marx'a yönelttiği metodolojik eleştiri, Marks'ın yanlışlaşabilir önermeler ileri sürmediği yolundadır. Ben diyorum ki; benim öne sürdüğüm, formüle ettiğim bütün önermeler yanlışlaşabilir önermelerdir. Pekâlâ kapitalizmin gelişmesi, sermayenin merkezileşmesi ve yoğunlaşması, dolayısıyla rekabetin kısıtlanması, dar bir alana hapsolmesi eğilimi nakzedebilirdi, yanlışlanabilirdi. Ama ne yapalım ki yanlışlanamamıştır.

S.G.- Doğru, yanlışlanamamıştır. Buna karşılık liberalizm rekabeti ayakta tutmak için bir dizi kurum geliştirmiştir.

N.S.- Bu teori mi yoksa kurum kuruculuğu mu?

S.G.- Yani şunu demek istiyorum: Kapitalizm ille de Marx'ın öngördüğü şekilde son bulacak anlamına gelmemeli.

N.S.- Liberal ilkelerden esinlenen hükümetlerin, sermayenin merkezileşmesi ve yoğunlaşması yönündeki reel eğilimleri frenlemek için birtakım kurumlar ihdas etmek zorunda kalmaları, anti- tröst yasaları gibi, somutta pratik yarar getirmediği gibi genel gelişme eğilimleri açısından bizatihi piyasanın kendi dinamizminin kendini inkâr yönünde geliştiğinin tescili ve itirafından ibarettir. Mürit meselesine gelince: Ben mürit olmak istemem, yani dinazor olmayı seve seve kabullenirim, ama Marksizm'in müritlere ihtiyacı yoktur. Kızları Marx'a bir anket yapmışlar, sormuşlar en sevdiğin renk nedir, en sevdiğin yemek nedir? Renk, tahmin edeceğiniz gibi, kırmızı, yemek (dish), balık (fish). "Peki en sevdiğin maksim, yani slogan yahut motto nedir?" "De omnibus dubitandum est," -yani her şeyden şüphe et-, Marks'ın kendisine yol göstermesini istediği ilke bu. Marksizm için de farklı değil, her şeyden, o arada elbette ki Marksizm'den de şüphe etmek mürit kavramıyla bağdaştırılamaz. Şimdi bir şey daha var ki, Marksizm tartışmalarında genel olarak, bilinçli olarak veya bilinçsiz olarak şöyle bir yöntem izleniyordu. Bu arada eskiden Marksist olmuş arkadaşlar buna daha sık başvuruyorlar onu da söyleyeyim. Şimdi Marksizm'in bir karikatürü çiziyor, buna İngilizler korkuluk filan derler ve bu karikatüre hücum ediliyor. Şimdi Marksizm'e hücum edilmesi çok iyi bir şey, çünkü Marksistlerin teorik konularını pekiştiriyor,

eleştirilere cevap veriyorlar. Yalnız karikatürlere hücum etmemek ve bazı ince ayrımlara dikkat etmek lazım. Bu kaçınılmazlık konusunda ben biraz kavramsal temizlik yapmaya çalıştım. Şimdi çatışma konusunda...

K.B.- Şimdi bir örnek verirsen, bilimsel olur bu konuşma.

N.S.- Hemen vereyim bir örnek. Dedin ki; Marksizm bir kurtuluşu, öz-gürleşmeyi vaaz ettiği ölçüde, çatışmanın ortadan kalkacağını öngörmüştür.

K.B.- Bu karikatür değil, bu çok ciddi filozofların, toplum bilimcilerin üzerinde ciltler yazmış olduğu bir konu!

N.S.- Bu bir karikatür, çünkü ...

K.B.- Değil, karikatür olur mu?

N.S.- Çünkü Marx sadece sınıfsal çatışmanın ortadan kalkacağını öngörmüştür, o da ne zaman? Eğer kapitalizmin yerini sosyalizm alırsa. Almazsa o çatışma da ortadan kalkmayacaktır. Peki, bizim hayatımızı bazen renkli, bazen acıklı kılan çatışmalar sınıfsal ve toplumsal çatışmalardan ibaret midir? Yani insanın yeryüzündeki büyük dramının önemli bir parçası, mesela karşılıksız aşklardır. Şimdi karşılıksız aşk sorununa Marksizm'in getirdiği, Marksist sosyalizmin getireceği hiçbir çare yoktur.

K.B.- Bu karikatür işte!

N.S.- Daha bir sürü moral, kültür, ideoloji, ahlak alanında, bireysel zevkler, tercihler anlamında...

K.B.- Politikadan bahsediyoruz.

N.S.- Bir sürü çatışma olacaktır ve hayatın yaşanmaya değer olmasını sağlayacak olan da bu çatışmalardır. Yalnız toplumsal çatışmalar...

K.B.- Marks'ın kuramında en önemli noktalardan birisi politikayı tanımamasıdır. Yani politikanın ortadan kalkacağını öngörmesidir. Bu karikatür değil, yıllardır herkesin üzerinde hemfikir olduğu bir konu.

N.S.- Ben karikatür olduğu kanısındayım.

K.B.- Hukuku da tanımamaktadır, politikayı da tanımamaktadır.

N.S.- Sen natüralist bir resim çizdiğini iddia ediyorsun, hâlbuki karikatür çiziyorsun.

K.B.- Bu, benim uydurduğum bir şey değil, yıllardır üzerinde konuşulan gayet ciddi bir konu.

N.S.- Sen gene yanılıyorsun. Sınıflı bir toplumda politika elbette ki bir sınıf çatışması alanıdır. Ama sınıfların ortadan kalktığı bir dünyada politika...

K.B.- Öyle bir toplum olmaz, o zaman politika olmaz.

N.S.- Farklı toplumsal alternatifler arasındaki tartışma ve tercih sorunu haline gelecektir; buna politika adını ister ver ister verme, ben vermekten yanayım.

K.B.- Politikanın ortadan kalkacağını öngören bir politik teori olmaz, ben onu söylemek istiyorum.

N.S.- Şimdi karşılıksız aşklara gelelim; karşılıksız aşk sorununa Marksizm'in önerdiği bir reçete, bir çözüm yoktur. Fakat şöyle bir şey vardır: Bugün karşılıksız aşkların önemli bir bölümü maalesef insanlar arasındaki toplumsal statü farklılıklarından kaynaklanmaktadır, ama önemli bir kısmı, hepsi değil, mesela ben bir kadını beğenirim, o kadın beni itici bulur.

S.G.- Benim başımdan geçen karşılıksız aşk tecrübeleri bunu doğrulamıyor, kusura bakma.

N.S.- Şimdi, toplumsal statü farklılıkları ortadan kalktığı ölçüde ...

İzleyici- Yaş farkı başlar.

N.S.- İnsanlar arasındaki toplumsal eşitsizlikler, ezme ezilme ilişkisi ortadan kalktığı zaman, karşılıksız aşkların hepsine birden çözüm bulunmayacak tabii, ama karşılıksız aşkların bazılarının hiç olmazsa ardındaki bir neden ortadan kalkmış olacaktır. Bu da bence az şey değildir.

S.G.- Buraya kadar çok iyi savundun, ama sonunda karikatürize ettin.

N.S.- “Neden bu zavallı hâle düştük?” dedi Umur Coşkun. Bunun nedeni gayet açık, çünkü Marksizm dışındaki sosyal bilimler alanı kompartımanlaşmış bir alandır, birbirinden bağımsızlaşmış bir alandır, yani siyaset bilimi su geçirmez bir kompartımandır, iktisada karşı, sosyolojiye karşı, antropolojiye vs. karşı. Sosyal bilimlerin bütün araştırma programı ve pratiği, bu kompartımanlaşmanın daha da derinleşmesine dönüktür. Çünkü akademik toplumsal bilimlerin, Marksist olmayan toplumsal bilimlerin, zaten toplumsal bilimlerin sentezleştirilmesi diye bir hedefi ve amacı yoktur, hedef ve amaç tam tersine var olan bölünmeyi artırmaktır. Dolayısıyla' birtakım saçma şeyler olabilir, ama ben bu büyük teoriyi ve bir büyük teori yapma gereğini savunurken ve bunu Marksizm'de bulunurken, mikro teorilerden veya küçük teorilerden vazgeçme yanlısı değilim. Ben kendi payıma, örneğin saha araştırmalarını yadsıyacak ve küçümseyecek de değilim. Bu, Kürşat'ın söylediği kadar otomatik bir ilişki olmayabilir. Yani Kürşat dedi ki “Köyden şehre gelmiş aile dayanışması artar mı, artmaz mı, alan araştırmasına ne gerek var? Bunun cevabını biz sağduyumuzla bulabiliriz.” Bulamayabiliriz. Bir Milli Selamet Partisi olayı filan vardı 1973'te, Marksistler de dâhil olmak üzere, ama yalnız Marksistler değil, toplumsal bilimciler...

K.B.- Bu bir latifedir, ben de saha araştırmasına...

N.S.- Toplumsal bilimciler...

K.B.- Ama hiç beni konuşurmuyorsun, arkadaşlar da hiç sus demiyor sana!

N.S.- Ama ben konuşuyorum zaten, ben senin sözünü kesmedim ki!

K.B.- Ben saha araştırmasına hayır diyen birisi miyim? Ben böyle bir şey söylemedim ki! Benim yapmaya çalıştığım -biraz karikatürize ederek-Türkiye’de sosyal bilimlerin ne hale düştüğünü hatırlatmaktı.

S.G.- Son bir iki şey söyleyeyim ve isterseniz hiç söz vermediğimiz arkadaşlara söz verelim. Bugün bir ekonomiden diğerine, bir ülkeden diğerine sermaye hareketlerinin %70’i, 80’i gelişmiş ülkeler arasındadır. Dolayısıyla sermaye, gelişmiş ülkelere az gelişmiş, düşük ücretli ülkelere akmamaktadır. Az gelişmiş ülkelerin sorunlarından bir tanesi de budur. Kaldı ki Marks’ta Hindistan’ı hatırlattı Kürşat. Çok doğrudur; Marx da bunun çok iyi bir şey olacağını düşünüyordu. Keşke öyle olsaydı, ama bu doğru değildir, farklı nedenleri vardır. Ampirik olarak doğru değildir, bu çok açıktır. Amerika’dan Avrupa’ya ve Avrupa’dan Amerika’ya giden sermaye, Amerika’dan üçüncü dünya ülkelerine giden sermaye ile karşılaştırılamayacak kadar fazladır. Bunun nedenleri vardır, kendine özgü bir konudur.

N.S.- Ama işte bu Lenin’in emperyalizm teorisinin öngörmüş olduğu, onu doğrulayan bir gelişmedir.

S.G.- Neyse, onu bırakalım şimdi. Bir de Lenin’e başlarsak hiç çıkamayız içinden. Şimdi son iki sözü veriyorum.

İzleyici- Ben Marksizm konusunun tartışılmasından çok memnun kaldım. Seyfettin Gürsel’in özellikle bu konuda fikrini merak ediyorum, çünkü Nail Satlığan’ın konumu belli, o büyük teorinin var olduğunu zaten Marksizmi savunarak ortaya koymuş oldu. Fakat Seyfettin Gürsel, Marksizm’in bir büyük teori olduğunu kabul ettikten sonra doğrulanmadığını da söyleyerek büyük teorilere gerek kalmadığını, bunun da aslında iyi bir şey olduğunu söyledi. Aslında hakikaten bu konuşmanın esas konusu buydu. Yalnız şu var; bu büyük teori bir kere kurulmuş, 19. yüzyılın, 20. yüzyılın ortaya çıkarıldığı bütün bu büyük teori birikimini mikrolaşarak yaşatmak nasıl mümkün olacak, -yani bir geriye dönüş nasıl mümkün olacak- ve bunu moral idealerle, -çünkü moralden de bahsetti Seyfettin Gürsel- nasıl bağdaştırıyor? Gördüğüm kadarıyla, artık mikro teoriler zamanı geldi diyenler var, mesele ekoloji düşünce- rinde çok belirgin olarak görüyorum bunu. Amerika’da özellikle bazı akımlar var, bunların da çıkış noktası aslında tamamen liberal.

Aslında bunlar, bütün büyük teorilerin zamanın geçtiğini ve bunun iyi bir şey olduğunu, sadece küçük *issue* 'lara dayanarak yargılarda bulunmanın en insancıl yöntem olduğunu falan savunarak ortaya çıktılar aşağı yukarı 20 sene önce. Fakat bugün geldikleri noktaya bakıyorum da sonuçta kısmen biraz Marksizm'in bazı anahtarlarını, yöntemlerini, sonuçlarını da alarak kendileri pekâlâ büyük teori yapmaktalar. Şunu demek istiyorum: Büyük teoriden vazgeçmek ne kadar mümkün, ve vazgeçildiği zaman bunun moral sonuçları da dahil olmak üzere politik sonuçları gerçekten iyi mi? Bunu tartışmakta yarar var. Bazen, mesela küçük teorilerin yerini, büyük teorinin bıraktığı yeni bir din doldurabiliyor, bu din ne kadar iyi bir şey olabilir, onu tartışmakta yarar var.

İzleyici- Nail Satlıhan'a şunu sormak istiyorum, Marksizm'in politik yönlerinden az bahsedildi burada, iktisatçı olduğunuzdan mı, yoksa politik yönlerde Marks'ın başarısız olduğunun kabulünden mi kaynaklanıyor bu? Marx, kendi zamanına kadar olan felsefecilerin dünyayı tanımlamakla, yorumlamakla uğraştıklarını, kendisinin dünyayı değiştireceğini söylüyordu. Ama Nail Bey'in anlatımı Marks'ın dünyayı tanımlama düzeyindeki kanıtlarıdır, yani politik düzeyine girilmeden. Ayrıca diğer konuşmacı on tane maddelerin üç dört tanesi için "liberaller de zaten bunu kabul ediyor" dedi. Demek ki Marks'ın kanıtlandığı dediğimiz yönleri, sadece Marks'a dair değil. Hayatın kendisi, başka düşüncelerde de bunları ortaya koymuş. Şunu sormak istiyorum; Marx uygarlığın malı mıdır? Bundan sonra Marksizm'in savunucuları yalnızca komünist partiler mi olacaktır? Liberal hareketler de Marks'tan yararlanabilir mi?

S.G.- Tabii yararlanabilir.

İzleyici- Sosyal demokrat parti de Marksizmi savunabilir mi? Marksizm hâlâ tekel midir?

S.G.- Düşüm teleoloji meselesinde. Bence büyük teoriler esas olarak, öngörülerini doğrulandı- doğrulanmadı bir tarafa, toplumun tümünü açıklama iddiasında olan teorilerdir ki, bunu hepimiz kabul ediyoruz tanım olarak. Toplumun dinamiğinin bütünü açıklamaya kalkışmak demek, o dinamiğe müdahale etmek demek, yani o toplumu değiştirme iddiasında olmak demek ve o toplumun yerine geçecek toplumu da bir ölçüde öngörmek demektir. Bilimsel olarak da kanıtlanabilir mi bilmiyorum, ama bu iddiaların 20. yüzyılda yaşanan toplumsal facialarda, insanlık trajedilerinde bir payı olduğunu düşünüyorum. Dolayısıyla, insiyaki olarak büyük teorilerden ürküyorum ve 21. yüzyıla büyük teorilerin bitmiş olacağı umuduyla girilmesinden yana-

yım. Yerine ne konacak derken moralizmden bahsettim, arkadaşımız bu din mi olacak acaba, dedi. Şimdi ben laik bir kişi olarak ve ateist birisi olarak büyük teori bitti dediğime ve moralden bahsettiğime göre, ister istemez dine gidiyor insanın aklı. Bunun yerine dinin dışında, dünyevi bir moral koymakta büyük yarar görüyorum. Ben konuşmanın en başında dedim ki: Biz çeşitli teorileri inceledikten sonra Marks'a karar vermedik, önce moral olarak Marks'a karar verdik. Yaşadığımız toplumdaki adaletsizliklere, çelişkilere vs. karşı duyduğumuz duygusal tepkilerle, moral tepkilerle böyle bir tercihte bulunduk. Ama aynı tepkilerle başka insanlar başka tercihlerde de bulunmuş olabilirler, bu da gayet saygındır. Şimdi 21. yüzyılda adaletsizlik devam ettiğine göre, insanlığın trajedisi devam ettiğine göre buradan kaynaklanacak tepkileri bir başka moralde, politik bir moralde bulmamız mümkündür gibime geliyor. Dolayısıyla, Marks'ı ben hiçbir zaman küçümsemedim, tam aksine ömrümüzün önemli bir bölümü onu okumak, savunmak ve yorumlamakla geçti. Bugün ne kaldı elimizde diye bakıyoruz ve ben hâlâ Marks'ta açıklayıcı pek çok yön buluyorum geçmişle ilgili. Ama 21. yüzyıla ilgili açıklama gücünü giderek kaybettiği inancını taşıyorum. Bugün dünyada insanlığın karşı karşıya olduğu sorunlara "en adaletçi, en özgürlükçü çözüm nedir" tartışması daha önemlidir. Karşılıksız aşkları çözümleyecek bir teori olduğuna inanmıyorum, ama en azından öbür sorunlarımızı çözmeye yönelik pek çok teori gelişmektedir. Bu mikro teorilerden ve ampirik gözlemlerden, politika düzeyinde de birtakım çözümler üretmeye çalışıyoruz. Demokrasinin kuralları bu. Toplumlar bazen yanlış kararlar veriyorlar, yanlış seçimler yapıyorlar, yanlış anladıkları zaman belki yarın doğru seçimler yaparlar. Dünya böyle ilerliyor, söyleyeceğim bundan ibaret.

K.B.- Ben, Nail konuşmadan önce ayrılmak durumundayım, uçağa yetişmem gerekiyor. Teşekkürler, arkamdan konuşmayın!

N.S.- Ben Seyfettin'i dinledikten sonra, onun liberal olduğunu zannediyordum, meğerse sosyal demokratmış, bir etkileşim olabilir mi?

S.G.- Çelişki var mı Nail?

N.S.- Var, çünkü sosyal demokrasi işçi hareketinin bir kolu, ama liberalizm "bırakınız yapsınlar, bırakınız geçsinler" dediği ölçüde...

S.G.- Şimdi sen polemik yapma da cevap ver.

N.S.- Liberalizmin temel maksimi "Bırakınız yapsınlar, bırakınız geçsinler" değil midir? Şimdi on önermeli bir katalogda çürüterek pek az şey bulduğu için kendince bazı örtüşmelerden bahsetti. Ben şunu dedim: Marksizm'in başka teorilerle örtüştüğü alanlar vardır. Dolayısıyla, başka te-

orilerin söylediği şeyleri Marksizm de söylemiş olabilir. Bu genel olarak, ilke olarak doğrudur, ama benim sıraladığım maddeler açısından, aslında liberalizmle Marksizm aynı şeyleri söylemiyorlar, yani ben o ayrıntıya girmedim Seyfettin konuşurken. Rekabet örneğin, liberalizmin ve liberalizmin etkisindeki neoklasik iktisat teorisinin öngördüğü, kavramlaştırdığı rekabetle Marksizm'in rekabeti bambaşka bir şey. Neoklasik iktisatta, firmalar fiyatı kabullenirler. Marksizm'de öyle değildir; rekabet beraberinde, firmaların büyümesi, küçüklerin iflası, piyasayı ve rekabeti terk etmesi sonucunu doğurduğu için rekabet, bir fiyat saptama rekabetidir, fiyatı kabullenme değil. Liberalizmin kavramlaştırdığı, bize mümkün olan dünyaların en iyisini getiren rekabet ile Marksizm'deki yıkıcı, vahşi ve sonuçları açısından yalnız rekabetin taşıyıcıları olan sermayeciler için değil, geniş halk kitleleri için de şizlik, bunalım vs. getiren rekabet bambaşka şeyler. Şimdi Seyfettin'in söylediği bir şeye katılıyorum; biz hepimiz ahlaki bir tercih yaptık önce, sonra Marksist olduk, çünkü Marksizm sosyalizm içindir, sosyalizm Marksizm için değildir. Yani biz önce sosyalist olduk, sonra bizim sosyalist pratik faaliyetimize daha iyi ışık tutacağını düşündüğümüz için Marksist olduk. Şimdi Marksizm'den vazgeçebiliriz, örneğin anarşist olabiliriz. O zaman bizim başlangıçtaki ahlaki tercihimiz, etik tercihimiz değişmemiş olur; biz gene sınıfsız, sömürsüz, devletsiz, baskısız bir toplum özlüyoruz demektir, ama Marksistlerden farklı olarak devleti hemen ortadan kaldırmayı öneriyoruzdur. Marksistler ise bildiğiniz gibi, devletin bir toplumsal kurum olarak yıkılamayacağını, körelmesini beklemek gerektiğini, ancak körelebileceğini söylerler ve önünde sonunda nihai olarak devletten kurtulmanın yolunun da bu olduğunu söylerler. Şimdi ahlaki tercih aynı, fakat devletten kurtulmaya götürecek yol için farklı öneriler. Ama biz liberalizmi benimserseniz, başlangıçta bizi Marksizm'e götüren ahlaki tercihimizi değiştirmiş oluruz. Bunu da iyice saptamak gerekir, çünkü liberalizm, “bırakınız yapsınlar, bırakınız geçsinler,” değilse nedir? “Ölen ölür, kalan sağlar bizimdir,” değilse nedir?

S.G.- Eee, tabii bunlar değildir. Adam Smith'e, 18. yüzyıla gittin, kusura bakma. 21. yüzyıla girmekten bahsediyoruz, sen 18. yüzyıl düsturuyla bana cevap vermeye çalışıyorsun.

N.S.- Bence bugün de bu düstur geçerlidir, yani “bırakınız yapsınlar, bırakınız geçsinler.” Özel mülkiyet nedir? Private; etimolojik olarak zaten yoksun bırakılmaktan gelir. O bakımdan ben Marksizm'in liberalizmden alacağı bir şey görmüyorum açıkçası. Teşekkür ederim.

S.G.- Ama bu dünyayı değiştirme var mıdır?

Devrimci Marksizm

N. S.- Öyle bir tekel yok.

S.G.- Marks'ta var.

N.S.- Vardır tabii, ahlaki bir tercih vardır en başta.

S.G.- Ama bu dünyayı değiştirme meselesi, ahlaktan mı ibaret, yoksa bilimsel kaynaklı mı?

N.S.- Buna bir bilimsel temel oluşturmuş adam, iyi yapmış bence.

S.G.- Ben kötü yapmış demiyorum. Dünyayı bilimsel teorilerle değiştirmeye kalkmanın bilimsel trajedileri de var. Peki, çok teşekkür ederiz. Sizleri uzun süre burada tuttuk. Teşekkürler.

Murat Belge'de devlet, hegemonya ve cebir*

Nail Satlıgan

Murat Belge,
Sosyalizm, Türkiye ve Gelecek,
İstanbul: Birikim Yayınları, 1989.

“1968”in yirminci yıl dönümünü daha yeni geride bıraktık. Geçen yıl dünyada ve bizde, “1968” ile başlayan aşağı yukarı on yıllık dönemde devrim umutlarının ne denli canlı olduğunu hatırlatan birçok yazı çıktı. O günleri bu günlerle üstünkörü kıyaslamak, kapitalizmi sömürsüz ve sınıfsız bir toplum doğrultusunda aşma tasarısı, yani sosyalist düşünce ve mücadele bakımından durumun günümüzde ne kadar elverişsiz olduğunu göstermeye yeter. 1970’li yılların sonlarından başlayarak sağ, bütün dünyada sola karşı genel bir taarruz başlattı ve bütün solu önemli kayıplara uğrattı. Bundan yalnız sosyal demokrasi değil, genel olarak Marksizm de nasibini aldı. Kuşkusuz günümüzde Marksizmin tek varyantından söz etmek olanaklı değil. Aslında Marksizmin geçmişte de tek varyantından söz edilemezdi. Hiçbir zaman eksik olmayan iç tartışmaların ve bölünmelerin yanı sıra Marksizm

* Bu yazı ilk kez *Marksizm ve Gelecek* dergisinin Haziran 1989 tarihli 1. sayısında yayınlanmıştır.

dünya çapında iki tarihi kopuş yaşamıştı: Birincisi, İkinci Enternasyonal'in çöküşü ve Üçüncü Enternasyonal'in kuruluşu; ikincisi ise, 1920'lerin sonunda o zamanın tek işçi devletinde Stalin hizbinin "sol muhalefet"i tasfiye ederek Marksizmi bir devlet ideolojisi haline dönüştürmesi. Ama günümüzde, *glasnost*'un bir sonucu olarak, resmi komünist partilerinin en etkilisinin (ve onu izleyerek başkalarının da) "mutlak hakikat tekeli"nden vazgeçtiğini açıkça ilân etmesi, daha önce bu olgunun pek farkına varmayan ya da varmamış görünmeyi yeğleyenlerin de, ayrılaşmamış tek (ve doğru) bir Marksizmden söz etmelerini olanaksız kıldı. Tabii Marksizmin bu "çoğul" varoluş tarzı, Marksizmin değişik varyantlarının aşağı yukarı dengeli bir biçimde dağılmış olduğu anlamına gelmiyor. Genel olarak Marksizm alanına baktığımızda, ana akımlardan oluşan geniş bir alt alanla birbirinden ayrılmış ve birbirinin teorik ve pratik olumsuzlaması saymamız gereken iki kutbu ayırt ediyoruz. Bir yanda Marx, Engels, Rosa Luxemburg, Lenin ve Trotskiy'in geleneğini sürdüren bir klâsik (ya da devrimci) Marksizm var; öbür yanda ise, günümüzde *glasnost* çerçevesinde eni konu Stalincilik aleyhtarı bir söylemi gidererek koyulaştıran, ama Stalincilik altında biçimlendirilmiş teorik bir yaklaşımla siyasî kurumları temelli olarak sorgulamaktan hiç değilse şimdiye dek kaçınan bir resmî Marksizm. Resmî, çünkü bu Marksizm, sözünü ettiğim Stalinci kopuştan sonra, Doğu Bloku'nda "fiilen var olan (reel) sosyalizmler" in haklı ve mazur gösterilmesine memur edilmiş bir devlet ideolojisi haline getirildi. Şimdi, dünyada sosyalizmin gerilemesinde, bugüne kadar sosyalizmin gerçekleşmiş ve parlak (!) örnekleri olarak tanıtılan düzenlerin dünya emekçi sınıfları için her türlü çekicilikten uzak oluşlarının da bir payı olduğunu düşünüyorsak sosyalizmin gerilemesindeki sorumluluk paylarının da Marksizm yelpazesinin çeşitli kanatları arasında eşit olarak dağılmadığı sonucuna varmamız gerekir.

Biri yozlaşmış, öbürü sahiciliğini korumuş iki ayrı Marksizmin (ve bunlar arasındaki akımların) varlığını saptamak, elbette bizi, bütün sorumluluğu resmî Marksizmin sırtına yüklediğimizde, kendimizi taze ve umutlu bir başlangıcın eşiğinde bulvereceğimiz gibi bir zehaba sürüklememeli. Çünkü sosyalizmin bütün dünyada yaygın bir biçimde Doğu Bloku'ndaki cisimlenişiyle özdeşlenmesinin sorumluluğu kısmen (sözünü ettiğimiz yozlaşmayı önleyememiş) olması anlamında devrimci Marksizme de ait olduğu gibi, sosyalizmin ve Marksizmin bu yüzden uğradığı itibar kaybından devrimci Marksizm de fazlasıyla etkilenmekte. O nedenle, Murat Belge gibi resmî Marksizme muhalif bir sosyalistin, *Sosyalizm, Türkiye ve Gelecek* kitabında yaptığı gibi, "genel olarak Marksizm" in sorunlarını yeniden düşünmeye yö-

nelmesi yerindedir. Gelgelelim M. Belge'nin çabası bir paradoksla başlıyor. Kitabın başlığı, Belge'nin temel güdülenmesini, “*Türkiye için sosyalist bir gelecek düşünmenin gerekliliği*”ni¹ özetliyor. İşte tam da burada, yani kitapta sunulan düşünsel çabanın ekseninde Belge'nin, eleştirdiği resmî Marksizmle önemli anlayışları paylaştığını görüyoruz. “Türkiye için bir sosyalizm” tasarlamak, “dünyada kurulan çeşitli sosyalist rejimler”den söz etmek, sosyalizmi gene Belge'nin deyişiyle, “üretim araçları üzerindeki özel mülkiyetin kaldırılması ve toplumsal mülkiyetin yaratılması”na indirgemeyi içerir. Tek tek ulusal devletlerin, o arada Türkiye'nin sınırları içerisinde ulaşılabilecek bir sosyalizm gerçekten bundan ibarettir. Oysa Marx ile Engels'in, Lenin'in geleneğinde özel mülkiyetin kaldırılması sosyalizmin kendisi değil, kapitalizmden sosyalizme geçiş sürecinin ancak başlangıç adımıdır. Lenin, sosyalizmi, Marx'ın *Gotha Programı'nın Eleştirisi*'nde tanımladığı “sınıfsız toplumun alt evresi” ile özdeşler. Bu evre, sınıfların (yalnız burjuvazinin değil, bütün sınıfların) yanı sıra piyasa ilişkilerinin toplum üzerindeki tahakkümünün de ortadan kalktığı bir rejimdir. Bunun salt bir tanım sorunu olduğunu düşünmemek gerekir. Asıl önemli olan, sosyalizmin şu ya da bu tanımının sosyalizmin toplumsal hedefiyle, Belge'nin yerinde deyişiyle “sömürü ile birlikte tahakküm ve hegemonyanın ortadan kalktığı, insanların eşit ve özgür olduğu bir toplum”² tasarımıyla, ne ölçüde bağdaştığıdır. Önce soruna “eşitlik” açısından bakalım. Bugün bütün kapitalist toplumlarda yaşanan (Türkiye gibi az gelişmiş kapitalist ülkelerde ise büsbütün katlanılmaz boyutlara varan) servet ve gelir eşitsizliğinin temelinde üretim araçlarının özel mülkiyetinin yattığını, mülk sahibi sınıfların bu mülkiyet sayesinde, çalışan kitlelerin karşılığı ödenmemiş artı emeğine el koyduklarını biliyoruz. Üretim araçları devletleştirilerek burjuvazinin mülksüzleştirilmesi, küçük bir azınlığın elindeki kaynakların büyük çoğunluğa paylaştırılması yoluyla, emekçi kitlelerin biraz daha “eşit” bir konuma yükselmelerini sağlayabilir belki. Ama “yoksulluk sınırı”nı aşmaya yetmeyecek bu görece eşitlik, geniş yığınlarla, uğrunda mücadele etmeye gerçekten değer bir hedef sunmuş olur mu? Bu sorunun cevabı, bence hem gelişmiş, hem de az gelişmiş ülkeler açısından olumsuzdur. Ne ki eşitliği elbette yalnız dar iktisadî anlamda değil, asıl daha geniş toplumsal boyutlarıyla ele almak gerekir, yani sınıflar arasındaki, onlarla birlikte üretenler ile yönetenler arasındaki eşitsizlik ve işbölümünün kaldırılması, insanlığın özgürleşmesi, her türlü yabancılaştırmadan kurtulması anlamında sosyalizme giden sürecin bir uğrağı olarak.

1 Murat Belge, *Sosyalizm, Türkiye ve Gelecek*, İstanbul: Birikim Yayınları, 1999, s. 59.

2 a.g.e., s. 11.

O halde, piyasa mekanizmalarıyla birlikte var olan bir “sosyalizm”in, özgürleşmiş bir insanlık idealiyle ne ölçüde bağdaşacağını düşünelim bir de. Piyasanın derinde yatan anlamı, özerk üretim birimleri halinde parçalanmış olan toplumsal emeğin sentezinin ancak üreticilerin “arkasından”, üreticiler için saydam olmayan ve onların ortaklaşa denetimine tabi olmayan süreçler aracılığıyla kurulmakta olmasıdır. İnsanların kullanım değerlerinin üretilme ve bölüşülme süreçlerini denetleyemedikleri bir toplumun özgür bir toplum sayılamayacağını ayrıca vurgulamak herhalde gerekmiyor. Öte yandan, piyasanın aşılmasının tek başına iradeci zorlamalarla gerçekleştiremeyeceğini; bunun için, kullanım değerleri üretimi alanında, görelî kıtlık ortamından görelî bolluk ortamına geçmenin gerekli olduğunu hem teoriden, hem de yaşanmış sınırlı kimi tecrübelerden (Rusya’da “savaş komünizmi” dönemi, en son olarak da Kampuçya) biliyoruz. Öyleyse sosyalizm, bir “özgür üreticiler” toplumu olacaksa ya kapitalizminkinden daha üstün bir maddi uygarlık ve üretici güçler temelinde kurulacaktır ya da kurulamayacaktır. “Fiilen var olan sosyalizm” formülünün ardında yatan, bu ikilemin tanınması, ama itiraf edilmek istenmemesinden başka birşey değildir.

Sosyalizmi tek tek ülkelere özgü değil de, dünya çapında cisimlenen bir düzen olarak tasarlamamızın gerekliliği, işte bu noktada karşımıza çıkıyor. Kapitalizmin bugün ulaştığı ve var olan işçi devletlerinin çok geride bırakan üretici güçler düzeyinin, kapitalist üretim ve dolanım süreçlerinin globalleştiği bir bağlam içinde gerçekleştiğini göz önünde tutarsak sosyalizmin, “maddi zaruret” çemberini kırarak piyasa yasalarının zorbalığını aşabilmesi için, en azından, ileri kapitalist ülkelerin başlıcalarını içine alan bir uluslararası kapsamda kendini gerçekleştirmeye yönelmesinin kaçınılmaz olduğu sonucuna kendiliğinden varırız.

Kapitalizmi maddi refah (ve bunu sağlayan emek üretkenliği) düzeyinde geride bırakmış bir sosyalizm hedefini “kalkınmacılık” diye küçümseyenler var ve bunlar arasında Belge’nin de yer aldığını söylemek herhalde yanlış olmaz. Bunların hatası, yüksek bir emek üretkenliği ile insanların özgürleşmesi arasındaki kopmaz ilişkiyi göz ardı etmeleridir. Üretenler ile yönetenlerin birbirinden yapısal olarak ayrılmasına son vermek isteniyorsa insanlara, yönetim işlevlerini devir almalarına elverecek bir kültürel gelişkinlik düzeyine ulaşmalarını ve bu işlevleri fiilen yerine getirmelerini mümkün kılacak geniş boş zaman olanaklarını sağlamak zorunludur. Bunu -hem de çalışan yığınların bugünkü yetersiz yaşam standartlarının bir hayli üzerindeki bir düzeyde- gerçekleştirmenin ise, teknolojik kalkınmışlık düzeyinin dünya çapında artırılmasından başka yolu olamaz.

Böylece döngü kapanıyor: Sosyalizmi, tek tek ülkelerde gerçekleştirebilecek bir düzen olarak tasarlamak, onun, üretim araçlarının kamulaştırılmasıyla eşitlenmesine yol açıyor; tek tek ülkelerin ulusal üretici güçleri piyasanın aşılmasını mümkün kılacak bir üretkenlik, yönetim işlevlerini küçük bir azınlığın (bürokrasinin) ayrıcalığı olmaktan çıkaracak bir boş zaman düzeyine elvermeyince, bu kez eşitlikçi ve özgürlükçü bir toplum hedefi, ya gerçekten özgürleştirici bir içerikten yoksun bırakılıp alabildiğine güdüleştiriliyor ya da kelimenin olumsuz anlamında ütopikleşiyor.

Sözü buraya getirmişken iki noktayı açıklığa kavuşturmakta yarar var: Sosyalizmi uluslararası ölçekte maddeleştirebilecek bir düzen olarak düşünme gereği, ulusal özgüllükler üzerinde titizlikle ve uzun uzadıya durma zorunluğunu kesinlikle ortadan kaldırmaz. Birincisi, sosyalizmin bir “dünya federasyonu” ya da “uluslar topluluğu” biçiminde örgütleneceğini tasarlasak bile bu uluslararası örgütlenişin bileşenleri arasındaki ulusal farklılıklar, uzun süre varlıklarını duyuracaktır. Dahası, ne de olsa bir dizi bütünleşme sürecini harekete geçirecek olan böyle bir oluşumdan önce gelen sosyalist devrim mücadelesinin ister istemez tek tek ulusal devletler çapında yürütüleceği, dolayısıyla ulusal özgüllüklerin bu mücadeleye çok daha güçlü bir biçimde damgasını vuracağı açıktır. İkincisi, sosyalizm ve Türkiye üzerine düşünmeye yanlış öncüllerden kalkılarak başlanması, sosyalist mücadelenin ve o mücadeleyle etkileşim içinde bulunması gereken Marksizmin Türkiye’ye özgü sorunları konusunda anlamlı şeyler söyleme fırsatının daha baştan kaçırıldığı anlamına gelmez. Dolayısıyla, Belge’nin çerçevesinin başlangıç öncüllerine itiraz edenlerin, o çerçeve içerisinde dile getirilen önerme ve önerilerle hesaplaşmaktan kaçınmaları yerinde olmaz. Ben, bu kısa notta bunların yalnız birisi üzerinde durabileceğim: Proletarya diktatörlüğü-hegemonya karşıtlığı.

Belge, muhakemesine, kendisinin Marksizm karşısındaki konumunu belirlemeye yarayan elverişli bir düşünsel kurguyla başlıyor. Marksizmin belli başlı önermelerini basamaklandıran bir kavramsal aşama sırası bu. En üst basamakta, sömürünün ortadan kalktığı bir eşitlik ve özgürlük toplumu olarak sosyalizm hedefi yer alıyor, ikinci ve üçüncü basamaklar ise, Belge’ye göre, “bunu yapacak tek güç proletarya” ve “bunun tek yöntemi proletarya diktatörlüğü” önermelerinden oluşuyor. Kuşkusuz bu formülleştirmelerin

rahatsız edici bir yönü var. Proletarya diktatörlüğünün bir “yöntem” olarak nitelendirilmesi ya da işçi devletinin yoksul köylülerin, hatta geniş küçük burjuva yığınlarının desteğiyle kurulması son derece olağanken, proletaryanın “tek güç” olarak anılması gibi. Gene de önermelerin kendilerinin ve aşama sırasındaki yerlerinin isabetli olduğu ve söz gelimi Marx’ın kendisinin, Weydemeyer’e yazdığı ünlü mektupta, öğretisinin ayırt edici yanı olarak saydığı özelliklere uygun düştüğü kabul edilmeli. Ancak Belge, bunun hemen ardından, proletarya diktatörlüğünü ve sosyalizm tasarısında proletaryanın öncelikli rolünü reddederek de Marksist kalılabileceğini savunmaya girişiyor ve bunlarla ilgili önermelerin “Marksizmin ikincil, üçüncül basamakları” olduğunu ileri sürüyor. Belge’nin verdiği başka örnekler, söz gelimi “işçi sınıfına bilinç getirmenin yolları, sendikal örgütlenmede sosyalistlerin yapabilecekleri vb. “Marksizmin kavramsal yapısının ikincil, üçüncül basamaklarında yer alabilir. Ama proletaryanın rolüne, geçiş döneminde devletin niteliğine ilişkin önermeler, ikinci, üçüncü sırada yer alsalar da kesinlikle ikincil, üçüncül önermeler değildir. İkinci olan her şey aynı zamanda ikincil değildir. Bu önermelerin ikincil, üçüncül statüye itilmesi, Marksizme bütün özgünlüğünü (ve özgüllüğünü) kaybettirir. Çünkü Belge de pekâlâ bilir ki, ne eşitlikçi ve özgürlükçü bir toplum ideali sosyalizmin tekelindedir (örneğin anarşizm de bu ideali taşır), ne de sosyalizm alanı, tek başına Marksizmden ibarettir. “Marx’ın çizdiği eşitlikçi ve özgürlükçü komünist toplum biçimini”³ savunmak, teorik düzeyde “Marx’a yakın” olmak anlamına gelmez; ahlâkî-felsefî düzeyde Marx ile aynı ideali paylaşmak demektir. Proletarya diktatörlüğünün reddinin ise tek bir anlamı olabilir: Marxist devlet teorisinin revizyonu.

Kuşku yok ki, sosyalizm Marksizm için değil, Marksizm, sosyalizm için vardır. Gene hiç kuşku yok ki, herhangi bir revizyonu sırf revizyon olduğu için reddetmek Marksistlik değil, softalık olur. Yapılması gereken; önerilen revizyonu gerekçeleri ve dayanaklarıyla birlikte irdelemek, yerinde olup olmadığına karar vermek, yerinde bir revizyon söz konusuysa bu kez teorik sistemin bütünü içinde yer bulup bulamayacağına bakmak, teorik sistemin bütünü iç tutarlılığını zedeleyen bir revizyonla karşı karşıya olunması halinde teorik sistemin kendisini baştan aşağı gözden geçirmek ya da sistemden vazgeçmektir. Belge’nin revizyonuna uygulanması gereken işlem de bu olmakla birlikte ben, bu yazı çerçevesinde yalnızca, Gramscici hegemonya kavramının proletarya diktatörlüğü yerine ikame edilip edilemeyeceğine değinebileceğim.

3 a.g.e.

Belge, proletarya diktatörlüğünün karşısına “hegemonya”yı çıkarırken bunun “diktatörlük yapısına alternatif bir iç sistematiği”⁴ olduğunu ileri sürüyor. Diktatörlük ile hegemonyanın “iç sistematikler”inin farklı olduğu elbette doğrudur. Ama bunun nedeni bu ikisinin farklı sıradan kategoriler olmasıdır, yoksa aynı sıradan ama birbirinin alternatifi kategoriler olmaları değil.

Gramsci düşünsel evriminin hiçbir aşamasında burjuva devletinin yıkılmasının ve yerine yeni bir devletin, bir işçi devletinin kurulmasının gerektiğini savunmaktan vazgeçmemiştir ki, onun hegemonya kavramının proletarya diktatörlüğünün karşısına çıkarılmasına cevaz olsun! Gerçi, Gramsci'nin hegemonya kavramını geliştirmesi, hayli karmaşık, hatta çapraşık bir seyir izlemiştir; ama bu gelişme seyrinin hiçbir noktasında hegemonya kavramına, proletarya diktatörlüğünün yerini tutacak bir anlam yüklediğine tanık olmayız. Gramsci, bir ilk aşamada (*Güney Sorunu*, 1926) hegemonya terimini proletaryanın ittifaklar sistemine ilişkin bir kavram olarak kullanır. Burada dahi proletarya hegemonyası proletarya diktatörlüğünün alternatifi değildir. (Örneğin: “Torinolu komünistler, ‘proletaryanın hegemonyası’ sorununu, yani proletarya diktatörlüğünün ve işçi devletinin toplumsal tabanı sorununu somut olarak koymuşlardı.”)⁵ *Hapishane Defterleri*'nde ise işçi sınıfı hareketinin bir mücadele stratejisi olarak (yoksa işçi devletinin biçimi olarak değil) hegemonya kavramı istikrar ve süreklilik kazanır. Gramsci'nin hegemonya stratejisini “mevzi (siper) savaşı” mecazıyla ifade edip “hareket (manevra) savaşı”ndan ayırdığı aşama budur. Ama Gramsci, bu iki mücadele tarzı arasında karşılıklı dışlayıcı bir ilişki kurmaz. “Mevzi savaşı”, eski siyasal düzenden kopuş anından önce gelen bir hazırlık ve güç biriktirme döneminin stratejisidir. Bu dönem kural olarak uzun sürer. Fakat aynı zamanda devrimci güçleri, hegemonya stratejisinde başarılı oldukları, yani yeni yeni mevziler ele geçirdikleri ölçüde devletin baskı aygıtlarıyla nihai bir karşılaşmaya, bir “karar anı”na yaklaştırır. “Mevzi savaşı” döneminde, toplumun yanı sıra bizatihi devletin içerisinde de mevziler kazanılmış olabilir. Ne var ki, devletin sınıf doğasını tedricî bir dönüşüme uğratmak mümkün olmaz; siyasî kopuşun gerçekleşmesi, son bir “cepheden taarruz”u, yani “hareket savaşı”nı gerektirir. Gramsci'nin Marksist devlet teorisine yaptığı olumlu katkı, her sınıf iktidarının çıplak zor ile ideolojik hegemonyanın bir bileşi-

4 a.g.e. s.12.

5 Bu alıntı ve Gramsci'de hegemonya kavramının gelişimi için Christine Buci-Glucksmann'ın *Dictionnaire critique du marxisme*'e yazdığı “Hegemonya” maddesine bakılabilir.

mine dayandığını vurgulamasıdır. Gramsci bunu bir formülle de dile getirir:

Devlet = Diktatörlük + hegemonya

Bu elbette bir cebir formülü değil, deyim yerindeyse bir kimya formülüdür. Yani diktatörlük ile hegemonya, aritmetik (ve mekanik) bir toplam değil, kimyasal bir bileşim yoluyla devleti meydana getirir.

Belge ise, Marksizmin yapısından proletarya diktatörlüğünü, işçi devletin yapısından da diktatörlük boyutunu çıkarmaya çalışırken, Gramsci'nin formülünü işçi devleti için şu şekilde sokuyor:

Hegemonya = Devlet – diktatörlük

Ne var ki bu, kimya formülüne cebir işlemi uygulanarak elde edilmiş bir denklemdir ve yönetsel bir sakatlıkla malüldür.

Sonuç olarak ne Gramsci'nin hegemonya kavramı proletarya diktatörlüğünün alternatifidir, ne de hegemonya stratejisi, kapitalizmden kopmanın gündeme getirdiği siyasî (ve fiziksel) boy ölçüşmeyi sürekli olarak gündemden çıkaracak bir barışçı çözümdür. Belge, kendine ille Marksizm tarihinde bir dayanak arayacaksa Gramsci'nin “mevzi savaşı”na değil, Kautsky'nin “yıpratma savaşı”na başvurmalıdır.

İki kısa notla yazımı noktalayayım: Birincisi, proletarya diktatörlüğünün yerini tutacak bir kavramın ve pratiğin Gramsci'nin hegemonya kavramından türetilmeyeceğini göstermemiz, proletarya diktatörlüğünün zorunluluğunun da kendiliğinden kanıtlanmış olduğu anlamına gelmez. Ancak, kapitalist toplumlarda siyasî mücadelenin gelişme dinamiklerini, bu mücadelenin değişik alt evrelerini, bunların birbirine dönüşme eğilimlerini işin içine katan bir tartışma çerçevesinde çözüme bağlanabilecek olan bu konu, bu yazı için kendime koyduğum sınırları aştı.

İkinci olarak, yazının Belge'nin kitabının yalnızca iki noktası üzerinde yoğunlaşmış olması, kitapta eleştirilecek başka bir şey bulamadığım biçiminde anlaşılmalı. Tam tersine, kitabın daha birçok teziyle kıyasıya hesaplaşılması gerektiğini düşünüyorum. Öte yandan, kitabın değişik yerlerine serpiştirilmiş ve Türkiye'deki sol mücadele geleneğinin çeşitli yönlerine yöneltilmiş birçok eleştiri ve uyarıyı büyük ölçüde benimsiyorum. Özellikle, silahlı mücadeleyi fetişleştiren, mutlaklaştıran, bunu “mevzi savaşı” evresinin de ağırlıklı yöntemi haline getiren, şiddete dayalı yöntemlere nahoş bir “zorunluk” değil de, bir “erdem” gözüyle bakan hareketlere yönelttiği eleştirileri kastediyorum bunlarla. Endişem Belge'nin yerinde

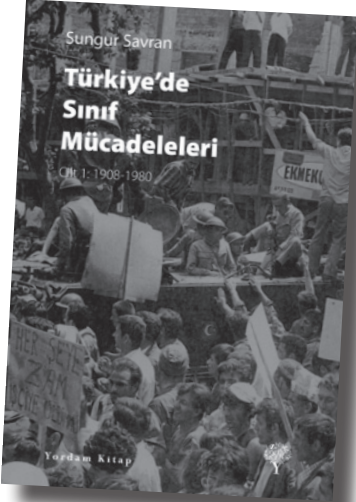
uyarılarının, kitabının bütününe egemen olan reformculuk ve revizyonculuk yüzünden muhatapları nezdinde etkisizleşebilecek, hatta psikolojik bir tepkiyle, eleştiri konusu tutum ve davranışları kemikleştirebilecek olmasında. Çare ise, Belge'nin isabetli öngörülerinin yok sayılmasında değil, bunların hem demokratik, hem de devrimci bir Marksizm anlayışına özümlemesinde aranmalı.

Kitap Tanıtımı

*İkinci basım
çıktı!*

*Kod Adı Küreselleşme
21. Yüzyılda Emperyalizm
Sungur Savran
Yordam Yayınları*

*Üçüncü basım
çıktı!*

*Türkiye'de Sınıf Mücadeleleri Cilt 1
Sungur Savran
Yordam Kitap*

Siyonizmin gizli kalmaması gereken tarihi*

Nail Satlıgan

Siyonizmin Gizli Tarihi,
Ralph Schoenman,
çev. Aydın Pesen,
İstanbul, Kardelen Yayınları, 1992.

Oslo “barış” sürecinin ikinci Filistin İntifada’sıyla kesintiye uğrayışı, ardından İsrail’in “işgal altındaki topraklar”ı yeniden işgal edişi, nihayet Cenin’in enkazının üzerini örtemediği “katliam” ve insanlık suçu gerçeği, geniş kesimlerin Filistin-İsrail sorununa anlaşılır bir ilgi duymasına yol açtı. Elbette bu zıtlığın özellikle İsrail tarafı, yeni yeni ilgi alanları da açıyor. 1948’den önce İsrail diye bir devlet yoktu; ama Siyonizm, bunun doğurduğu etki ve tepkiler, hele Yahudi sorunu fazlasıyla vardı. Bugün Ortadoğu’da onca Arap devletine -onların kendisinininkinden kat kat kalabalık nüfuslarına- karşın hükmünü geçiren İsrail devletinin kurucu ve mutlak egemen unsuru olan Yahudiler, bu devletin kuruluşundan birkaç yıl önce, modern çağın ta- nık olduğu en geniş ve korkunç soykırımının (holocaust, Şoah) kurbanları

* Bu yazı, *Virgül, Aylık Kitap ve Eleştiri Dergisi*’nin Mayıs 2002 tarihli 51. sayısında yayınlanmıştır.

olmuşlardı. Kendisi bu mezalimden bunca acı çekmiş bir halk, komşusuna bu denli acımasızca nasıl zulmedebiliyordu?

Görünüşteki -ve gerçeklikteki- bu sürekliliğin yanlış soruları ve onların kaçınılmaz olarak beraberinde getireceği yanlış cevapları kışkırtmaması çok zor. Sözgelimi şu günlerde neo -ve sol- liberal çevrelerde çok duyulan “Bugünün mazlumları geleceğin potansiyel zalimleridir” tekerlemesi olsun, “Filistinliler güçlü olsaydı durum daha mı farklı olurdu?” retorik sorusu olsun, kadim Yahudi sorununun günümüzdeki başlıca somutlaştırma biçimlerinden olan İsrail olgusuna, değişmez bir insan doğası sorunsalından hareketle yaklaşmanın yol açtığı çaresizliğin banal birer örneğidir yalnızca. Bu bakış açısını eleştirmek, antropoloji ve toplumsal psikoloji tartışmalarını işin içine katar ki, burada tanıtılan kitabın, dolayısıyla bu yazının konusu onlar değil.

Sabitelerden hareket edip çıkmaza saplanmanın bir başka örneği, Yahudi sorunu Yahudi ile birlikte vücut bulduğuna ve Yahudi’yi Yahudi yapan da onun dini olduğuna göre, bu sorunu Yahudi dininden hareketle anlama tutumudur. Ülkemizde sosyalist solun yanı sıra Filistin-İsrail çatışmasına geleneksel olarak en büyük duyarlılığı göstermekte olan siyasal İslamcı hareketin yaklaşımı budur. Bereket, bugünkü Filistin-İsrail çatışmasına, onun kökenine ve evrimine en aydınlatıcı ışığı tutan bir düşünce akımı, Marksizm, daha oluşumunun başında genç kurucusunun, Karl Marx’ın, *Yahudi Sorunu* adlı dâhiyane gençlik yapıtında bu eğilime erken bir set çekmiştir. Şöyle: “Yahudinin gizini onun dininde değil, dininin gizini gerçek Yahudide arayalım.”¹ Bir başka deyişle, Yahudi halkının sözüm ona özgünlüğünün, gerek Siyonistler gerek anti-Siyonistler tarafından vazedildiğinin tersine, Yehova ile ya da değişmez bir ırki sözde “öz”le ilişkisi kurulamayacak maddi ve tarihi nedenleri vardı. Çoğu kez yapıldığı gibi sorunun üzerinde dini açıdan odaklaşmak Yahudi sorununu açıklayamazdı. *Yahudi Sorunu*’nda ancak ipuçlarını bulabildiğimiz tarihi ve maddeci bir bakış, Yahudiyi, çağın toplumunda yerine getirdiği iktisadi ve toplumsal rol içinde ele almayı gerektirirdi.

Bu araştırma programına II. Dünya Savaşı yıllarının Nazi işgali arifesindeki Belçika’ında teorik bir tutkuyla sarılan, Abra(ha)m Léon oldu. O sırada henüz yirmili yaşlarında olan Léon, Yahudi sorunu üzerine o zamana dek geliştirilmiş Marksist tahlillerin geniş kapsamlı bir tarihi sentezini yapmaya girişti. Alman işgalinin dayattığı elverişsiz yeraltı koşullarında hazırlanan bu

1 Karl Marx, *Yahudi Sorunu*, Sol Yayınları, 1997, s. 44. Bu yapıtın, değerli sosyoloğumuz Niyazi Berkes tarafından yapılmış ilk Türkçe çevirisi, *Yahudi Meselesi* adıyla gene Sol Yayınları arasında çıkmıştı (Ankara, 1968). Ne yazık ki bu ilk yayında yukarıdaki çığır açıcı formül, 45. sayfada yer alması gerekirken atlanmıştır.

çalışma, ancak Léon'un, 1944'te tutuklanıp gönderildiği Auschwitz toplama kampının gaz odalarında katledilmesinden sonra yayımlanabildi.² Léon'un yapıtının Türkçesi henüz yok.³

Yahudi sorununun tarihi maddeci kavranışının, Léon'un öncülük ettiği bir süreç içinde teorik bir formüle kavuşturulmasını, salt Marxologie ve tarih yazıcılığını ilgilendiren bir zihin alıştırmaları olarak küçümsemek gerekir. Norman Geras'a göre:

1938 Aralık ayında Amerikalı Yahudilere bir hitabında Lev Troçki bir şekilde Yahudilerin yaklaşan felaketini haber verdi. Şöyle yazıyordu: "Gelecek dünya savaşının patlak vermesiyle birlikte, Yahudileri neyin beklediğini hiç güçlük çekmeden hayal etmek mümkündür. Ama savaş olmasa dahi dünya gericiğinin gelecekteki gelişmesi açık bir biçimde Yahudilerin fiziksel imhası anlamına geliyor."⁴

Geras, "Troçki'nin bu konudaki öngörüsünü (...) tesadüfî, meşum bir sezgi" kadar "zamanının gerçeklerini anlamaya çalışırken oluşturduğu bilgi biçimlerine dayalı bir hipotez"⁵ saymak gerektiğini söylüyor. Bu bilgi biçimlerinin temelinde ise, hiç kuşku yok, Leon'da olduğu gibi Marksizm yatıyordu.

Ancak, Yahudi sorununun Marksist yorumunun, "kâhince" bir kestirimi olanaklı kılmasının ötesinde asıl önemli yanı, yukarıda sözünü ettiğimiz sürekliliğin ve o süreklilik içindeki iniş çıkışların, yer değiştirmelerin maddi temelini göstermesidir: Kapitalizm. Kapitalizmin erken döneminde ve Avrupa'nın batısında görece yumuşak ve asimilasyoncu biçimlere bürünen Yahudi sorununun, XIX. yüzyıldan XX. yüzyıla geçilirken Avrupa'nın doğusunda pogromları, 1940'lı yıllarda önce Avrupa'nın merkezinde "Şoah"ı ("yıkım"ın İbrancası), sonra Ortadoğu'da "Al-Nakba"yı (nekbet, "yıkım"ın Arapçası) doğurması, ne insan doğasıyla ne mazlumlar ile zalimlerin yer değiştirmeleriyle, ne de değişmez bir Ya-

2 Abraham Léon, *La Conception Matérialiste de la Question Juive*. İngilizcesi: *The Jewish Question: A Marxist Interpretation*, Paris, 1946. Web adresi için bkz: www.marxists.de/religion/leon/index.htm.

3 Léon'un görüşlerinin yanı sıra, burada değinemediğimiz çok sayıda Marksist Yahudi sorunu tartışması üzerine derli toplu bir değerlendirme için, bkz. Enzo Traverso, *Yahudi Sorunu ve Marksistler: Bir Tartışmanın Tarihi* [1843-1943], çev. Ayşe Tekin, Yazın Yayıncılık, 2001 ve bu kitabın eleştirisi: Ernest Mandel, *Virgöl*, No. 48, Şubat 2002, s. 46-7.

4 Leon Trotsky, *On the Jewish Question*, New York, s. 29, aktaran: Norman Geras, "Holocaust'tan Önce Marksistler: Troçki, Deutscher, Mandel", *Ernest Mandel'in Marksizmi* (der. Gilbert Achcar), çev. Bülent Tanatar, İstanbul: Yazın Yayıncılık, 1998, s. 209.

5 a.g.e., s. 211.

hudi ilahiyatıyla açıklanabilir. Yahudilerin, İsrail'i kurarlarken Filistinli Araplara kan kusturmaları, soykırım kurbanlarının, hedef şaşırılmış bir intikam güdüsüyle zalimler haline gelmelerinden değil, Siyonist projede ısrarın, geç kapitalizm çağında emperyalizmin Ortadoğu'daki saldırgan ve vurucu gücü olunmasıyla sonuçlanmasının kaçınılmazlığındandır. Schoenman'ın kitabının en değerli yanı, İsrail devletinin kuruluş mitolojisini, bugün dünya kamuoyunun gözünde, İsrail'in bölgede ırkçı ve teokratik bir devlet olarak varlığını sürdürmesine hatırı sayılır bir meşruluk kazandıran efsaneleri, teker teker ve son derece etkili, veciz, Siyonist ya da Siyonizme yakınlık duyan kaynaklara dayanan değinmelerle çürütmesi. Örneğin Schoenman'ın hatırlattığı gibi Siyonist mitoloji, ortada elli yılı aşkın bir yağma ve etnik temizlik diye bir şey olmadığını, Yahudilerin özveri ruhu, feragati, çalışkanlığı ve becerisiyle, eski sahiplerinin, yani göçebe ve ilkel Arapların elinde ihmale uğramış bir çölün mamur bir toprağa dönüştürüldüğünü iddia eder.

Schoenman'ın kitabının “Trajik Sonuçlar” bölümü,⁶ başta Deir Yasin katliamı olmak üzere İsrail devletinin kuruluşu sırasında yürütülen etnik temizlik kampanyasının başlıca uğraklarını, esas olarak görgü tanıklıklarına başvurarak teşhir ediyor. Okudukça, bugünlerde Cenin'de, Ramallah'ta, Beytüllahim'de, Nablus'ta... neler yaşanmış olabileceğini daha iyi göz önüne getirebiliyorsunuz.

Yazar, bir sonraki bölüm olan “Ülkenin Ele Geçirilmesi”nde⁷ İsrail devletinin “başlangıç sermayesi”nin kana susanmış bir “fethin” ardından Filistin çiftliklerinin, sanayiinin, kerestelik ağaçlarının, fabrikalarının, tarımsal aile işletmelerinin talan edilmesiyle meydana getirildiğini sergiliyor. “Bu işgalin fatihi,” diyor Schoenman, “tayfasını korsanların oluşturduğu Devlet Gemisi'ydi, direğinde de kurukafalı bayrak dalgalanıyordu.”⁸

Schoenman'ın ışık tuttuğu bir başka olgu da, İsrail'in bütün sıradan ifadeleri ırkçı bir biçimde kullanması:

“Halk” demek sadece Yahudiler demektir. “Göçmen” veya “yeni yerleşen” bir kişi ancak Yahudi olabilir. Bir yerleşim yeri sadece Yahudiler için yerleşim yeridir. Ulusal toprak ise İsrail toprağı değil, Yahudi toprağıdır.

Böylece yasalar, haklar, koruyucu hükümler, çalışma ve mülk edinme yetkisi hep Yahudiler içindir. “İsrail” vatandaşlığı veya milliyeti, bu sözcüklerin an-

6 Schoenman, s. 33-42.

7 a.g.e., s. 42-48.

8 a.g.e., s. 45.

lamlarının gerektirdiği tüm uygulamalarda sadece Yahudiler için geçerlidir. Yahudinin tanımı tümüyle dini ortodoks ilkelere dayandığı için, “ana tarafından Yahudi soyundan” olmak, mülkiyet, çalışma ve yasal korunma hakkına sahip olmak için ön koşuldur. (...)

Bugün İsrail Devleti olarak tanımlanan alanın yüzde 93’ü aşağıdaki kurallar doğrultusunda Yahudi Ulusal Fonu tarafından yönetilir: Toprakten geçinmek, toprak kiralamak ya da toprakta çalışmak için ana soyundan en az üç kuşak Yahudi kamı taşıdığını kanıtlamak gerekir.⁹

Gelelim *Siyonizmin Gizli Tarihi*’nde yer alan daha çarpıcı ve şaşırtıcı sıklardan bazılarına... Bir ulusun faşistlerinin bir başka ulusun faşistleriyle, şovenleriyle özel ve sıcak ilişkiler geliştirmesi az bulunur paradokslardan değildir. Bu bağlamda, Türk faşizminin önderi Türkeş’in, (Batı) Almanya’da yabancı düşmanlığı akımının ilk körükleyicilerinden Hıristiyan Demokrat siyasetçi Strauss ile, Le Pen’in Erbakan ile kurduğu yakınlıklar hatırlatılabilir. Schoenman, Siyonistlerin de bu tür ilişkilerden uzak durmadığını gösteriyor: “Siyonizmin kurucuları anti-Semitizmle çatışmayı istemiyorlar, tersine. Yahudileri yaşadıkları ülkelerden ayırmak gibi ortak bir arzuyu paylaştıkları için anti Semitleri müttefik olarak görüyorlardı. Adım adım, Yahudi nefreti ve anti-Semitizmin değerlerini özümleyen, Siyonist hareket anti-Semitleri en güvenilir destekçi ve koruyucu olarak görmeye başladı.”¹⁰

Yazar, Siyonizmin “baba”sı Theodor Herzl’in Rusya’daki en berbat pogromların sorumlusu Kont Von Plehve’ye gönderdiği bir mektupta yer alan şu ibret verici öneriyi zikrediyor: “Bir an önce ülkeye [Filistin] ulaşmada bana yardımcı olun, o zaman [Çar yönetimine karşı] ayaklanma hemen bitecektir.” Kitaptan, Von Plehve’nin, öneriyi kabul ederek Siyonist harekete parasal destek sağlamaya başladığını öğreniyoruz.

Yazarın verdiği örnekler faşizm ve Nazizm öncesiyle sınırlı değil. Siyonist hareketin önderlerinin, Avrupa’daki Yahudilerden gelen yardım çağrılarını cevapsız bırakması, Nazilerle yapılan işbirlikleri, o arada eski İsrail başbakanı İzak Şamir tarafından Nazi hükümetine iletilen resmi bir askeri antlaşma önerisi, kitabın “Siyonizm ve Yahudiler”¹¹ başlıklı altıncı bölümünde sergilenen olgular arasında yer alıyor.

Ralph Schoenman, kitabının “Devrim Stratejisi”ne ayrılmış son bölümünde önce, Filistin-İsrail sorununa şimdiki koşullarda bulunabilecek biri-

9 a.g.e., s. 47-48.

10 a.g.e., s. 49.

11 a.g.e., s. 48-60.

cik çözüm gibi görünen formülü eleştiriyor.

Gerçekte, Filistinlilerin insani haklarının sözde savunuculuğunu yapıp bir yandan da İsrail devletinin kabulü ve tanınmasında ısrar edenler, gizliden gizliye de olsa Filistin’de bir sömürge devletinin bayraktarlığını yapmak-tadırlar. Taraftarlıkları “her iki” halk için de kendi kaderini tayin hakkı gibi sahte-sol bir kisveye bürünmüştür. Ne var ki, kendi geleceğini belirleme hak-kının bu aldatıcı yorumunun tercümesi İsrail’in affi yolunda üstü kapalı bir çağrıdır.¹²

Bekleneceği üzere, yazarın savunduğu çözüm “demokratik, laik bir Filistin”dir¹³ - hem Filistinli Arapların hemde Yahudilerin eşit haklara sahip olacakları, ırkçı olmayan, demokratik, laik bir Filistin emekçi devleti. Barış için tek perspektifin, yan yana var olacak bir Filistin, bir de İsrail devleti gibi görüldüğü günümüzde, bu çözümü gerçekçilikten uzak sayanlar çok olacaktır. Gene de bu konuda karar verirken acele etmemek, iki devletli “gerçekçi” bir çözümü öngören Oslo sürecinin bugün bölgeyi ve insanlarını hangi noktaya getirdiğine bakmak gerekir. Unutulmasın ki sözüm ona iki devletli çözüm fiiliyatta gerçek bir İsrail devleti ile “uydurma” bir Filistin “devletçisi”ne dayalı bir çözüm olacaktır. Her halükârda, halkların eşitlik ve kardeşliğine dayalı bir çözümü savunanların, uluslararası sosyalizmin, bölgesel bir federasyona açılan bu geleneksel çözümünün unutturulmasına katkıda bulunmaktan kaçınmaları yerinde olur.

Schoenman’ın kitabı birinci *İntifada* sırasında yazılmış. İngilizcesinin yayımlanma tarihi 1988, Türkçesi ise 1992’de çıkmış. Aradan geçen sürede ortaya çıkmış yeni olguların eksikliğine karşın, içermekte olduğu malzeme şimdiki feci olaylar açısından o denli belirleyici ki, günümüzde okunması, ikinci *İntifada*’yı ve İsrail’in katliamlarını kavramak için neredeyse on yıl önceki kadar güncel olacaktır.

12 a.g.e., s. 118.

13 a.g.e., s. 122.

Avrupa Komünizmi ile klasik Marksizm arasında Mehmet Ali Aybar*

Nail Satlıgan

1965 yılında ben, Ali Sami Yen Stadı'nda bir maç seyretmekten çıktığımda Mecidiyeköy'de bir kahvede bir propaganda konuşması yapılıyordu. Kemal Nebioğlu konuşmacıydı, o sırada milletvekili seçilmemişti, adaydı. O konuşma benim Türkiye İşçi Partisi'ne girmemde ve sosyalist olmamda belirleyici bir etki yaptı. Başlıktaki kavramlar, yeterince açık. Klasik Marksizmden ne anladığımı söyleyeyim: Marx, Engels, Lenin, Rosa Luxemburg ve Troçki çizgisi. Bunlardan çoğuna, yani Lenin ve Troçki hariç, Mehmet Ali Aybar'ın herhangi bir itirazı olmazdı. Son ikisi karşısındaki durumu, bence, bazılarının sandığı kadar belirli değildir. Bu konu üzerinde durmaya çalışacağım. Avrupa komünizmi konusunda, muhtemelen bilinen bir girişle başlayayım, hatırlatma kabilinden. Dünya sosyalist hareketinin çok küçük

*Kaynak: *Özgürleşmenin Sorunları, Mehmet Ali Aybar Sempozyumları 1997-2002, Tarih Vakfı Yurt Yayınları*, İstanbul, Ekim 2003.

muhafiz hareketler dışında Sovyetler Birliği ve Çin yanlısı görüşler arasında kutuplaştığı 1970'li yıllarda, Avrupa'da, özellikle resmî komünist partilerinin en küresel boyutlara ulaşmış olanlarının merkezinde yeni bir akım belirdi. Bu partiler İtalyan Komünist Partisi, Fransız Komünist Partisi ve İspanyol Komünist Partisi idi. Enrico Berlinguer İtalyan Komünist Partisi'nin, Georges Marchais Fransız Komünist Partisi'nin, geçenlerde ÖDP'yi ziyarette gelmiş olan Santiago Carillo ise İspanyol Komünist Partisi'nin lideriydi.

Avrupa komünizmi, gerek sosyalizm içinde ortaya attığı ve birçoklarının o sırada yeni sandığı teorik ve politik görüşlerle, gerekse temsil ettiği genişleme ve büyüme potansiyeliyle, hem sosyalizm içi tartışmalarda hem de uluslararası siyaset arenasında önemli bir yer işgal etti. Nedenleri, Marcuse'vari bir tabir kullanacak olursak, Sovyet Marksizminin başlıca tezlerine karşı bir hücumu içermesiydi. İkinci olarak, İtalyan Komünist Partisi İtalya'nın ikinci büyük partisiydi ve Hristiyan Demokratlar ile arasındaki mesafeyi kapatabileceği düşünülüyordu. Fransız Komünist Partisi de önemli bir oy potansiyelini temsil ediyordu. Fransız Komünist Partisi, her an Sosyalistlerle birlikte bir koalisyona girebilirdi. Ayrıca İtalyan Komünist Partisi'nin İtalya'nın en büyük partisi haline gelme ihtimali de vardı. Bunlar NATO ülkelerinin partileriydi ve dünya ve özellikle Avrupa, bir soğuk savaş yaşıyordu. Sonuç olarak Avrupa komünizmi, ister istemez yalnız sosyalizm açısından önemli bir yeni akım olmakla kalmadı, onun ötesinde dünya siyasetinin belirleyici, önemli aktörlerinden ya da öğelerinden biri hâline geldi. Avrupa komünizminin temel görüşleri, Sovyetler Birliği'ndeki kurumsal kalıpların, özellikle proletarya diktatörlüğünün reddini ve Sovyet modelinin başka biçimlenişlerinin de reddini içermekteydi. Sosyalizme giden yol barışçı olacaktı, yani parlamenter demokrasinin kurallarına uygun olacaktı, ait olduğu toplumun ulusal özelliklerini ya da karakteristiklerini yansıtacaktı. Partilerin iç hayatı Stalin'sizleştirilecekti, yani de-Stalinize edilecekti, demokratikleştirilecekti. Bu, dünya siyaseti açısından baktığımızda, Sovyetler Birliği'nin dünya politikasındaki ağırlığında bir azalışı temsil etmekteydi. Çünkü sözgelimi İtalyan Komünist Partisi, ta başından beri, yani Avrupa komünizminin ortaya çıktığı ilk günden başlayarak NATO'yu kabul ediyordu. Yani "Biz iktidara geleceğiz - o iktidara gelme stratejisinin ne olduğuna şimdi değineceğim - ve İtalya, NATO üyesi olarak kalmaya devam edecek. Biz NATO'nun sadık bir üyesi olacağız" diyordu. Bu, soğuk savaş güç dengesi açısından elbette Sovyetler Birliği'nin aleyhine bir faktördü. İtalyan Komünist Partisi'nin, İspanyollardan ve Fransızlardan farklı olarak kendine özgü bir iktidar stratejisi de vardı. Enrico Berlinguer'in adına bağlanan bu stratejinin adı "tarihî uzlaş-

ma” idi. Bunun anlamı, Hristiyan Demokratlar ile, yani İtalya’nın en büyük sağ partisiyle, ki bu aynı zamanda en Amerikancı partiydi, bir koalisyon halinde iktidara gelmek ve İtalyan kapitalizminin yapısal birtakım zaafalarını Hristiyan Demokratlar ile birlikte gidermeye yönelik bir stratejydi. Yani İtalya’yı modernleştireceklerdi.

Bu strateji başarısızlığa uğradı. Fransız ve İspanyol partileri, bu Sovyet olmayan ya da anti-Sovyet tavırda çok istikrarlı ve kararlı değillerdi. Birtakım zikzaklar çizdiler (özellikle Fransız partisi). Ama İtalyan partisi de Hristiyan Demokratlar ile olan farkı hiçbir zaman kapatamadı, tek bir seçim hariç. O da, tarihi uzlaşma stratejisinden vazgeçtikten sonra, Enrico Berlinguer’in ölümü üzerine. Sanıyorum, ölümün yarattığı bir sempati, duygudaşlık dalgasının sonucudur; üstelik bu bir Avrupa seçiminde oldu, ulusal seçimde de değil. Onun dışında, şu anda CHP’nin durumuna ya da daha önceki hükümetler sırasında SHP’nin ya da DSP’nin durumuna benzer şekilde iktidar bloğu içinde yer aldı. Bu arada devletin bazı fonksiyonlarının da taşıyıcısı hâline geldi. Sözgelimi Kızıl Tugaylar terör örgütünün bastırılmasında. Bologna’da bir hâkimle konuşmuştum. Bologna kızıl bir kent; iş uyuşmazlıklarına bakan, konuştuğum hâkim Komünist Partisi üyesiydi. Bunun yargıç tarafsızlığıyla bağdaşıp bağdaşmadığını sordum; kendisi, “bunu yadırgamadığını” söyledi. Avrupa komünizminin serencamı bu.

Şimdi 1968’de Türkiye’ye ve Aybar’a bakalım: 1968’e, yani Avrupa komünizminin ortaya çıkışından epey önceye. Avrupa komünizminin yıldızının parladığı dönem 1970’lerin ortasıdır. Dönemin TİP Genel Başkanı Mehmet Ali Aybar, partinin altı yıldır izlemekte olduğu (Kemal Nebioğlu katılır mı, bilmiyorum; Türkiye İşçi Partisi’nin gerçek kuruluş tarihi 1962’dir, ‘61 değildir) siyasal çizginin bir sentezini yaptı. Bu sentez, bizzat Aybar’ın yaptığı vurgulara uygun olarak “güler yüzlü sosyalizm” ya da “Türkiye sosyalizmi” olarak anılır oldu. Güler yüzlü sosyalizm, dünya Marksist literatüründe çok sık geçen “socialism with a human face”in - bunu kelimesi kelimesine çevirirseniz “insanî yüzlü sosyalizm” olur, yani Türkçede kulağa hoş gelmez - Türkçesidir. İnsan yüzüne de gerçekten gülmek yakışır, Yaşar Kemal’in söylediği gibi. Aybar’a göre Türkiye’ye özgü güler yüzlü sosyalizmin belli başlı ilkeleri şunlardır: demokrasi ile sosyalizmin madalyonun iki yüzü gibi olduğu, bu iki ilkenin ancak yatay örgütlenmeyle gerçekleşeceği ve emekçilerin yönetimde fiilen söz ve karar sahibi oldukları, ulusal bağımsızlığın sosyalizmin vazgeçilmez ilkeleri arasında bulunduğu. Bu ilkeler, dünya sosyalizmi bakımından da bir yenilik, bir ileri adımdı sanıyorum. Aradaki

benzerlik açık olduğu için Aybar'ın güler yüzlü sosyalizmini Avrupa komünizminin bir erken biçimlenişi olarak görenler çok oldu. Örneğin ben de Aybar'ın en önemli teorik eseri olan, fakat Uğur Mumcu'nun imzasını taşıyan söyleşi kitabında - burada felsefe var, diyalektikle pozitif bilimler arasındaki ilişkiler var, sosyalizm tarihi var; bu işin arkeolojisini yapanlar çıkarsa bu notlar belki bulunur, yayımlanır-Uğur Mumcu da, kitabın girişinde Avrupa komünizmiyle Aybar'ın görüşleri arasında bir paralellik kurar. Bu görüşte bir gerçek payı olsa da Aybar'ın düşüncesi üzerine Marksist düşünce tarihi açısından yapılacak bir tahlilin çok daha ayrıntılandırılması gerekir. Sosyalist hareketin stratejisi açısından kilit önem taşıyan bir dizi noktada Aybar ile Avrupa komünizmi arasında can alıcı farklar vardır. Özünde Aybar'ın sosyalizmi Avrupa komünizminden önemli bakımlardan farklıydı ve - kendi açımdan söylüyorum - daha ilerideydi. Birinci olarak, Avrupa komünizminin bütün stratejik yönelişi, tekelci burjuvazinin dışındaki burjuva kesimleriyle ittifak yaparak çalışan "ileri" bir demokrasiye geçmekti. Türkiye Komünist Partisi aracılığıyla Türkiye'ye de yansımaları oldu bunun. Aybar ise Türkiye'de millî burjuvazi ya da tarihî nedenlerle ilerici bir rol oynayabilecek bir bürokrasi olmadığında ısrarlı olmuştur, ta millî demokratik devrim-sosyalist devrim tartışmaları sırasında. Türkiye'de millî bir burjuvazi var mıdır? Aybar'ın cevabı: "Yoktur". Türkiye'de ilerici bir burjuvazi var mıdır? Aybar'ın cevabı: "Yoktur". Burjuvazi dışındaki toplumsal kategoriler açısından bakacak olursak, meselâ millî demokratik devrimcilerin iddia ettiği gibi ya da Hikmet Kıvılcımlı'nın iddia ettiği gibi, ilerici bir işlev yerine getirebilecek, devrimci bir rol oynayabilecek, emekçiler dışında bir kesim var mıdır? Örneğin bürokrasi, asker ve/ya da sivil aydınlar ya da gençlik? Aybar'ın cevabı "hayır"dır. Avrupa komünizmiyle bu çok önemli ve derin bir ayrımdır diye düşünüyorum.

İkinci nokta, Avrupa komünizminin, burjuvazinin bütünü ya da bir kesimiyle ittifak stratejisinin doğal bir uzantısı olarak yalnız kısa dönemli değil, uzun dönemli hedefi de, kapitalizmin aşılması değil, kapitalizmin yönetilmesinde solun ağırlığını artırmak olmuştur. Aybar ise kapitalizmin aşılması perspektifini hiçbir zaman terk etmemiştir. Yani her zaman sosyalizmi savundu, her zaman toplumun bütün sorunlarına tek çözümün sosyalizm olduğunda ısrarlı oldu. İşte son yapıtlarından bir tanesi de şu anlamlı başlığı taşıyor: *Neden Sosyalizm?* Bu 1989'da yayımlandı sanırım, yani Sovyetler Birliği'nin çökmekte olduğu bir dönemde. Sosyalizmin itibarının son derece düşük olduğu, Türkiye'de de sosyalizmin esamesinin okunmadığı bir dönemde koca bir kitabı, dünyanın ve Türkiye'nin gelişiminin sosyalizmi

eskisinden de daha gerekli hâle getirdiğini kanıtlamaya ayırdı.

Üçüncü nokta: bu da Avrupa komünizminin kapitalizmi sol bir perspektifle yönetme, Aybar'ın ise kapitalizmi aşma, sosyalizm yönünde aşma tercihinde olmalarının bir mantikî uzantısı. Avrupa komünizminin piyasa ekonomisine bir itirazı yoktur. Yani piyasa kategorilerinin aşılması, piyasanın yerini planlamanın alması gibi unsurları meselâ İtalyan Komünist Partisi'nin söyleminde, İtalyan Komünist Partili iktisatçıların önerilerinde görmüyoruz. Kapitalizmi ve piyasa ekonomisini modernleştirmektir esas perspektif. Aybar'ın ise bu konudaki görüşü açıktır: Piyasa kapitalizmin kaynak dağıtım mekanizmasıdır; sosyalist bir ekonomi planla yönetilecektir. Yani planla piyasa arasında bir çelişki olduğunu ve sosyalizmi kurmanın yolunun, piyanının alanını planlama lehine daraltmaktan geçtiğini yazar, yani bu konuda tereddütü yoktur Aybar'ın.

Son bir nokta: Avrupa komünizmi, Avrupa içi ve ötesi emperyalist bütünleşme kurumlarına karşı değildir. NATO örneğini verdim; İtalyan Komünist Partisi'nin Avrupa bütünleşmesi konusundaki tavrı da aynıdır. Aybar ise bütün siyasî kariyeri boyunca NATO'ya ve Avrupa Birliği'ne karşı çıkmıştır. Bunun örnekleri Kenan Somer'in yazısında yeterince var. Başından sonuna kadar, bir yurtsever olarak, bir antiemperyalist olarak NATO'ya karşı çıkmıştır. Bir sosyalist parti kurulması için yapılan toplantıyı hatırlıyorum. '80'li yılların ortasıydı. Konuşmasının çok büyük bir bölümünde, daha sosyalizm ve parti sorunlarına gelemeden, NATO'ya bağlı gemilerin Boğaz'ı nasıl kirlettiğinden son derece patetik, romantik bir şekilde bahsetti. Türkiye solunun son zamanlarda söyleminden fazlasıyla eksik ettiği NATO aleyhtarlığı Aybar'ın düşünce ve eyleminin daima ayrılmaz bir parçası olmuştur. Aybar'ın Sovyetler Birliği'ndeki Stalinci yozlaşmaya karşı yönelttiği eleştiriler ile bu ülkedeki "sol muhalefet" in, daha sonraki adıyla "uluslararası sol muhalefet" in eleştirileri arasında önemli paralellikler vardır. Yani ben, kendimi bu geleneğe bağlı sayan birisi olarak Aybar'ı okuduğumda bir ruh hâli örtüşmesi içinde hissediyorum kendimi. Aralarındaki temel ayrım proletaryaya diktatörlüğü karşısındaki tutumdur. Aybar'ın proletaryaya diktatörlüğüne, ilkesel olarak karşı olduğu yolunda yaygın bir kanı varsa da, Aybar'ın bu konudaki teorik görüşlerinden hareketle bu kanının doğru olmadığı gösterilebilir. Bunu, sanıyorum, yanlış anlamadıysam Kenan Somer'in yazısı da imâ eder. Ben burada açıklıkla söylüyorum. Neden? Proletaryaya diktatörlüğü nedir? Marx demiştir ki: "Paris Komünü" ne bakın, işte proletaryaya diktatörlüğü." Paris Komünü tipinde bir proletaryaya diktatörlüğünü Aybar reddetmez;

kendi sosyalist demokrasi anlayışının biçimlenişi olarak selamlar. Peki ama yaygın kanının temellerine gelelim. Aybar, “Kesinlikle biz seçimle iktidara geleceğiz, seçimleri kaybettiğimizde iktidardan ayrılacağız” demişti, yani demokratik bir sosyalizmi savunmuştu. Bu söylediklerinden, onun tasarladığı sosyalist siyasî sistemin aynı zamanda çok partili olduğu sonucu da çıkar, öyle değil mi? Peki, çok partili bir sosyalist demokrasi tasavvuru Aybar’ın, benim iddia ettiğim proletarya diktatörlüğü yandaşlığıyla bağdaşır mı? Bağdaşır; çünkü klâsiklere, teorik kaynaklara bakacak olursak ne demişler? “Bakın, Paris Komünü, işte proletarya diktatörlüğü”. Paris Komünü çok partili bir yapıydı. Eskilerden Troçki’yi, daha yakın geçmişten Mandel’in adlarını vereyim. Onlar da, Stalinizm eleştirisiyle demokratik, çok partili, burjuva partilerini, yani kapitalizmi savunan partileri de kapsayan bir proletarya diktatörlüğü teorisinin sentezini yapmışlardı. Aybar, sanıyorum bu sentezden haberdar değildi. Ben, aradaki bu mesafeyi bununla açıklamaya yatkınım. Peki, bunun nedeni neydi? Sonuç olarak Aybar’ın Marksist düşünce tarihi içindeki yeri Avrupa komünizmiyle ilişkilendirilecekse başlı başına Avrupa komünizminin değil, onun sol kanadının - birkaç isim vereyim: Nicos Poulantzas’ın, Fernando Claudin’in- öncüsüdür, yani Avrupa komünizminin sol kanadının bir öncüsüdür. Klasik Marksizm ve Leninizmle Aybar arasındaki mesafe, Aybar’ın içinde yetiştiği ve olgunlaştığı, Türkiye sosyalizminin oluşumunu belirleyen tarihî koşullarda TKP’nin yaratmış olduğu boşluğu, sansürcü gelenekte aranmalıdır. Bu görüşümün kanıtı Aybar’ın kaynakçalarındaki, en önemli teorik yapıtlarının kaynakçalarındaki semptomatik boşluklardır. Klâsik kaynaklar var burada, birtakım muhalif kaynaklar var; ama demin sözünü ettiğim özgürlükçü, demokratik, öz yönetimci, çoğulcu, çok partili, militarist olmayan, hem Marksist hem Leninist, ama anti-Stalinist bir Marksizm sentezinin en önemli teorik kaynakları yok.

Sol iktisat politikaları üzerine*

Nail Satlıgan

Söyleşi: Aziz Çelik

Aziz Çelik: *Son yıllarda “komuta ekonomisi” olarak adlandırılan “reel sosyalist” ekonomilerin çöküşünü yaşadık. Öte yandan, 1950’li yıllardan 70’lerin ortasına kadar Batı’da geçerli olan sosyal devletçi, Keynesçi yaklaşımlar güç kaybetti. Neoliberal yaklaşımlarda bir yükselme yaşandı. Sol iktisat politikalarında genel bir durgunluk gözleniyor.*

Komuta ekonomilerinin başarısızlığını hangi noktalarda topluyorsunuz? Batı’da neoklasik iktisadi yaklaşımların refah devleti yaklaşımı karşısında yükselişini neye bağlıyorsunuz? Sol iktisat politikaları sizce krizde mi?

Nail Satlıgan: Ben sizin kullandığımız bir kelimeye itiraz etmekle başlamak istiyorum. Bu benim çok hassas olduğum bir konu; reel sosyalist ekonomilerin veya reel sosyalist toplumların çöküşü. Reel sosyalizm bu toplumları adlandırmak için kullanılacak deyimlerin bence en sakıncalı. Şu basit sebepten ötürü; sosyalizmin ne olduğu konusunda kavramsal bir vuzuha kavuşmak lazım. Thatcher üçüncü kere seçilirken seçim vaadi “İngiltere’de

* Bu yazı ilk kez *Birlik Aylık Siyasi Dergi*’nin Nisan 1992 tarihli 16. sayısında yayınlanmıştır.

sosyalizmin tasfiyesi” idi. Thatcher’a göre kendisi iki dönem muhafazakâr iktidarın başında İngiltere’yi yönettikten sonra İngiltere’de hâlâ sosyalizm vardı ve yeniden seçilmek için -sosyalizmi tasfiye etmek için- seçmenlerden destek istiyordu. Kastettiği refah devleti uygulamaları, genel sağlık sigortası, sendikaların güçlü olması vs. idi. Bunlar Thatcher’ın İngiltere’yi sosyalist olarak nitelenmesine yetiyordu. Öte yandan, bir zamanlar Afrika sosyalizmi, Arap sosyalizmi gibi deyimler vardı. Dolayısıyla, biz Marksistler olarak tartışırken sosyalizmin anlamı üzerinde hassas olmak durumundayız ve Marksizmin özgün kaynaklarından sosyalizmin nasıl nitelenmiş olduğuna bakmak durumundayız. Sosyalizm, Marksist literatürün hiç bir yerinde üretim araçlarının mülkiyetinin devletleştirilmesiyle özdeşleştirilmez. Lenin’e göre sınıfların ortadan kalkmasıdır. Marx’ın Gotha Programı’nın Eleştirisi’ne göre sosyalizm devletçi olamaz, meta ve piyasa ilişkilerinin varlığını sürdürmesiyle bağdaşmaz. Bunlar sosyalizm olarak nitelendirilen komünizmin alt evresi için geçerli olan özellikler. Bu durumda biz bu toplumların hiçbirinin, hiçbir zaman sosyalist olmadığı sonucuna ulaşmak durumundayız, eğer Marksist tanımlara bağlı kalacaksak. Zaten “reel sosyalizm” deyimini de bu toplumların gerçek anlamda sosyalist olmadığını ima eden bir deyim. Buradaki “reel” fiilen var olan anlamında değil aktüel olarak var olan sosyalizm anlamında bir deyim. Şimdi sosyalist olmayan bir reel sosyalizm sosyalizm de değildir. O bakımdan ortada bir çöküşün olduğu kuşku götürmez ama bu çöken sosyalizm değildi. Reel sosyalizm deyimini de kendi içinde çelişik bir terim. Çöken, kapitalizmi aşmış ama sosyalizme henüz ulaşmamış toplumlardı. Şimdi bu birinci nokta. Bizim partinin programında gerçi reel sosyalizm deyimini ya hiç kullanılmıyor ya da çok geri planda, devletçi sosyalizm deniyor. Bu deyim de bence aynı zaafı maluldür. Demin söylediğim klasik Marksist sosyalizm tanımı açısından devletle sosyalizm bağdaşmaz. Sosyalizm devletin ortadan kalkması demektir, sınıfların ortadan kalkması demektir. Devletin var olması henüz sosyalizme ulaşılmadığını gösterir. Dolayısıyla devletçi sosyalizm de terimler arası bir çelişkidir. Bu toplumları devletçi sosyalizm olarak da nitelendirmemek gerekir. Bir kere dünyanın herhangi bir ülkesinde bundan sonra da herhangi bir sosyalizm projesinin başarılı olması çok zor. Çok büyük engellerle karşı karşıya. Şimdi biz istediğimiz kadar bu toplumlar sosyalist değildir desek gene de geniş halk kitleleri önünde fazla inandırıcı olamayız. Sonuçta 70 yılı bulan bir deney var ve bu deney bu ülkelerin kendilerini resmen sosyalist olarak adlandırırken yaşandı. İnandırıcılığımız son derece zayıf bunu kabul ediyorum. Ama bir de biz bu toplumları sosyalist olarak kabul edecek olursak bu inandırıcılık zaa-

fını daha da güçlendirmiş oluruz. Bu toplumlar ne reel sosyalistti, ne de devletçi sosyalistti; bunlar sosyalist olmayan geçiş toplumlarıydı ve bürokratik deformasyonlarla malûldü. Şimdi komuta ekonomisi deyimini üzerinde de durmak istiyorum. Ama bir tanımsal vuzuh açısından değil. İçeriksel bir şeyler söylemek istiyorum. Şimdi bu tür toplumlarda merkezi planlama vardı. Bu merkezi planlama aşırı merkezileştirilmiş bir planlama idi. Ve dolayısıyla bu toplumların bu ekonomilerin birer komuta ekonomisi olarak adlandırmaları çok yanlış değil. Yalnız merkezi planlamanın bugüne kadar bu bürokratik deformasyonla malûl toplumlarda aşırı merkezi biçimler altında komuta ekonomisi biçiminde yürütülmüş olması merkezi planlamanın mümkün tek biçiminin komuta ekonomisi olduğu anlamına gelmez. Bence bu toplumlar bürokratik bir deformasyona uğramış oldukları için bunlarda merkezi planlama bürokratik biçimlere büründü, komuta ekonomisi biçimine büründü. Eğer bürokratik deformasyonlara uğramamış olsalardı bu toplumlarda merkezi planlamanın mantığından ileri gelen aşırı merkezîyetçilik, bir komuta ekonomisi kaçınılmaz değildir. Bunu iddia etmenin ne teorik ne de ampirik gerekçeleri vardır. Kronolojik olarak da bu böyledir. Mantıki olarak da. Bilirsiniz Sovyetler Birliği'nde planlama 1917'de değil 1928'de başladı. Arada 11 yıllık bir süre var. Bu 11 yıllık süre içinde Sovyetler Birliği'nde bürokratik deformasyon başlamış ve kronikleşmiştir. Dolayısıyla iktidarı işçi sınıfının elinden gasp etmiş bir bürokratik tabaka kendi iktidarını sürdürmenin bir yolu olarak bu merkezi planlamayı bürokratik bir biçim altında kurdu, geliştirdi ve genişletti. Toplum üzerindeki tahakkümünü sağlamanın önemli bir aracı olarak gördü. Sovyetler Birliği deneyinde ve başka ülkeler deneyinde merkezi planlama bürokratlaşmaya bürokratik deformasyona götürmedi; esasen varolan bürokratik deformasyon planlamanın bürokratik biçimlerde demokratik olmayan biçimlerde yürütülmesine yol açtı.

A. Çelik: *Ekonomik politikanın, iktisat politikalarının kendisinden bağımsız olarak siyasal süreçler sonucunda mı oldu bu?*

N. Satlıgan: Evet. Tastamam öyle. Sovyetler Birliği'ne bakalım. Sovyetler Birliği'nde bir komuta ekonomisi mantığı altında yürütülen faaliyetle, gerçekleştirilen eylem arasında sonuçları bugüne kadar hissedilen belki en felaketli uygulama tarımın zorla kolektifleştirilmesi olmuştur. Sanayinin gene zorlamalı ve aşırı hızlı bir tempoyla yürütülmesi olmuştur. Başka sayısız çarpıklıklar kesimler arasındaki çarpıklıklar, tüketim malları aleyhine, üretim mallarının aşırı vurgulanması vs. Bunların hiçbirisi merkezi planlamanın mantığının organik bir sonucu, ürünü değildir. Planlama demek sonuç

olarak toplumun tasarruf ettiği kaynakların piyasadaki dalgalanmalara bırakılmaması, önceden bilinçli olarak dağıtılması, kaynak tahsisi kararlarının apriori ve bilinçli bir biçimde verilmesi demektir. Şimdi apriori ve bilinçli bir kaynak tahsisi kararları dizisi planlama demektir. Ama böyle bir planlama sayısız biçimlere bürünecektir. Apriori-bilinçli kaynak tahsisi kararlarını bir diktatör tek başına verebilir, küçük bir bürokratlar zümresi halkın tercihlerini hiçe sayarak verebilir. Yahut da diyelim ki üretici konseyleri, tüketici konseyleri, yurttaş konseyleri, köylü konseyleri ve bunların demokratik bir biçimde merkezileşerek oluşturdukları bir primidal yapı verebilir. Birinci durumda, yani bu kararların küçük bir azınlık tarafından hiçbir demokratik danışmaya başvurulmadan verilmesi durumunda planlama, totaliter, otoriter, keyfi olur. İkinci durumda merkezi planlama demokratik, özyönetimci, katılımcı olur. Şimdi bunun gerçekten demokratik, gerçekten özyönetimci, gerçekten katılımcı olabilmesi için geçmiş deneyimlere bakarak çıkardığımız bir sonuç, bir kere politik rejimin çok partili olmasıdır. Çok partililik burjuva partilerini de kapsamalıdır. Burjuva partileri derken kapitalizme geri dönüşü özel mülkiyetin ihyasını savunan partileri de kapsamalıdır. Çünkü sonuç olarak dediğim gibi kaynak tahsisinin piyasanın anarşisine bırakılmaması bilinçli olarak yapılması demek bu kaynak tahsisi kararları verilirken sayısız seçenekler arasında tercih yapmak olanağını ortadan kaldırmaz. Demokratik olabilmesi için çok çeşitli seçeneklerin toplumun önüne sunulması gerekir. Kendi içinde tutarlı seçenekler olması gerekir. Bunlar programlar demektir. Programları savunan toplumsal siyasal güçler adı öyle olsun veya olmasın partidir. Çok partili demokrasi olmalıdır mutlaka. Sözelimi, diyelim ki belli bir dönem için sanayileşmeye olanak veren bir tercih toplumun önüne sunulabilmelidir. Öte yandan, diyelim ki halkın refahına ağırlık veren, tüketim mallarına ağırlık verilmesini, kaynakların daha çok o yöne tahsis edilmesini savunan alternatifler de toplumun önüne sunulabilmelidir. Mesela büyüme-ye ağırlık veren bir programla, mesela boş zamanların artırılmasına, daha az çalışılmasına öncelik veren bir program yine toplumun önüne sunulabilmelidir.

A. Çelik: *Mülkiyet biçimlerinde de bir çoğulculuğun, bir çeşitliliğin varlığı ya da mülkiyet biçimlerinin yarıştırılması da bu siyasal çoğulculuğa bağlı olarak gündeme geliyor mu?*

N. Satlıgan: Siyasal çoğulculuk merkezi planlamanın yürütülmesi için, üretim araçlarının mülkiyetinin kamulaştırıldığı bir ekonomi için kaçınılmazdır. Mülkiyet biçimlerinin çoğulculuğu konusunda şunu demek istiyoy-

rum. Elbette mülkiyet biçimleri çoğul olmalıdır: kooperatif mülkiyeti devlet mülkiyeti, kolektif mülkiyet vb. Ama özel mülkiyet mutlaka ilga edilmelidir. Özel mülkiyet toplumsal mülkiyetin hiçbir biçimiyle kalıcı bir biçimde, uzun süreli olarak yan yana var olamaz. Ama ben özel mülkiyetin varlığının politik demokrasinin varlığının önkoşulu olduğuna kesinlikle inanmıyorum. Tam tersinin geçerli olduğunu düşünüyorum. Yani gerçek bir politik demokrasi, demokratik özgürlüklerin sınırsız olarak varolması (tabii bir toplum içinde yaşamının gerektirdiği asgari bir disiplin ihtiyacını dışarıda tutarak) özel mülkiyetin ortadan kaldırılmasına bağlıdır.

A. Çelik: *Şunu sormak istiyorum; özel mülkiyetin ilgası bir ekonomik gelişim sürecinin sonucu mu olacak yoksa siyasal bir karar mı? Ya da geçmiş deneyimlerle karşılaştıracak olursak özel mülkiyetin zorla ortadan kaldırılması, kolektivizasyon gibi uygulamaların sağlıksızlığını düşündüğümüzde özel mülkiyetin ortadan kaldırılışı bir kendiliğinden gelişim süreci içinde mi olmalı yoksa siyasal çoğulculuğa rağmen özel mülkiyet yasaklanmalı mı?*

N. Satlıgan: Özel mülkiyetin kaldırılması derken iki alan arasında çok titiz bir ayırım yapmak gerekir diye düşünüyorum; sınai özel mülkiyet ve tarımsal mülkiyet. Sovyetler Birliği'nde tarımda yapılan zorla kolektifleştirme açıklıkla ortaya koymak gerekiyor ki Marksizmin bir gereği olarak yapılmış bir uygulama değil. Marksizmin o konuda söylemiş olduğu şeylerin inkâr edilmesi pahasına yapılmış bir uygulamaydı. Bir yüz yıl önce Engels köylülerin zorla kolektifleştirilemeyeceğini, bunun ancak gönüllü olarak gerçekleştirilebileceğini, yani örnek kolektif işletmeler yaratılarak köylülerin buna ancak gönüllü olarak katılmalarının söz konusu olabileceğini söylemişti. Stalin dönemindeki bürokrasi bunu kan dökerek, zorbalıkla yapmayı tercih etti. Fakat sanayide özel mülkiyetin kaldırılması başka bir şey. Kaldı ki, tarımda büyük sermaye söz konusu değil. Türkiye'de özellikle. Burada daha çok özel mülkiyet sahibi ama aynı zamanda kendisine emekçi olarak çalışan küçük ücretliler söz konusu. Tarımda, hizmetlerin önemli bir kesiminde özel mülkiyetin hemen ortadan kaldırılması tabii söz konusu olmamalıdır. Bu yönde bir toplumsal talep de olmayacaktır. Fakat sınai özel mülkiyet başka bir şey. Sınai özel mülkiyetin ortadan kaldırılması yolunda bir siyasal irade tecelli etmelidir. Bunun demokrasiye aykırı hiçbir tarafı yoktur. Unutmayalım ki 1982 anayasası bile kabul edildiği koşulların bütün anti-demokratikliğine karşın özel mülkiyetin toplum yararına aykırı olamayacağını savunur. Özel mülkiyet dediğimiz şey aslında emek gücünün sömürülmesiyle elde

edilen birikmiş artık değerdir. Dolayısıyla, buna toplumun el koymasının politik demokrasiyi zedeleyen hiçbir tarafı yoktur. Çünkü bir işçi devletin politik demokrasisi mutlaka kapitalizme geri dönmeyi savunan partilere açık olmalıdır, yani kapitalizme dönüş savunulabilmelidir ama özel mülkiyet ortadan kaldırıldıktan sonra. Çünkü özel mülkiyet eşitsizlik demektir. Toplumdaki çeşitli sınıfların iktisadi güçleri arasında muazzam uçurumlar demektir. Bunun politik güce de yansması kaçınılmazdır. Önce mülkiyet ve gelir dağılımındaki eşitsizlik ortadan kaldırılmalı, herkes eşit olsun. O zaman fikirler çarpışsın, politik platformlar ve programlar çarpışsın. Ama bugün sadece politik fikirler ve güçler çarpışmıyor, burjuvazi özel mülkiyetin verdiği güçten yararlanarak işçi hareketinin karşısına çıkıyor.

A. Çelik: *Sovyet deneyinin veya geçmiş sosyalizm deneyinin gösterdiği, mülkiyetle çalışanların ilişkilendirilmesi gibi bir problem var. Yani mülkiyete yabancılaşma gibi bir problem var. Şimdiye kadar yaşanan sosyalizm bunu çözemedi. Sanıyorum, bu problem hem kapitalizmde hem de uygulanan sosyalizmde en temel problemlerden biri. Bu problemin mülkiyetin Koç'tan devlete geçmesiyle de ortadan kalkabileceğini sanmıyorum. Bir yerde mülkiyetin kapitalist bir tekelden sonuçta bürokratik bir organa geçmesi söz konusu. Yani ekonomik kararları alanlar onların sorumluluğunu paylaşmıyor. Bu konuda ne düşünüyorsunuz? Kamulaştırma ya da devlet mülkiyeti de bu sorunu gidermiyor.*

N. Sathgan: Ben mülkiyete yabancılaşma deyimini yerine emek sürecinin yabancılaştırıcı niteliğinin ortadan kaldırılması deyimini tercih ederim. Ama sizin ne demek istediğinizi anlıyor ve kaygılarınıza tamamen katılıyorum. Bunun çaresi bir kere üretim birimlerinin işçi denetimi, giderek özyönetim kurumlarının elinde olması. Ama bu üreticilerin ekonomiye yabancılaşmasını ortadan kaldırmaya tek başına yetmez. Yugoslavya bunun çok açık bir örneğidir. Bu işletme düzeyindeki denetim veya özyönetim organlarının mutlaka merkezileştirilmesi de gerekir, işletme çapında karar verdiğiniz zaman sizin dışınızda alınmış kararlarının büyük tahditleri, belirleyiciliği altında kalıyorsunuz ve size kalan karar serbestisi, hareket alanı son derece sınırlı oluyor, iradeniz dışında belirlenmiş bir ekonomik gidiş içinde size ayrılan manevra alanı son derece dar oluyor. Bu üretim birimleri düzeyindeki özyönetim organlarının mutlaka makro ekonomi düzeyindeki kararların verilmesini de sağlayacak bir merkezi yapıya -tabii burada bir delegasyon, temsil, bir yetki devri kaçınılmazdır- kavuşturulması gerekir. Emek sürecinin yabancılaştırıcılığının ortadan kaldırılmasının çaresi bu. Üretim temelinde

demokrasi ve bu temel üzerinde yükselen ve ekonominin makro düzeyde de yönetimini içeren bir özyönetim, demokratik katılımcılık.

A. Çelik: *Bu söylediğiniz devlet mülkiyetini de özel kapitalist mülkiyeti de dışlayan bir mülkiyet biçimi herhalde. Mülkiyetin devlette ya da devletin organlarında, siyasal karar süreçlerinin etkisinde bulunduğu koşullarda sanıyorum yabancılaşma sorunu çözülemez bir sorun.*

N. Satlıgan: Bu bir devlet mülkiyetidir. Yani her bir üretim aracı o üretim aracıyla çalışan emekçilerin mülkiyetinde değildir. Toplum üretim araçları stokunun tasarrufunu ve yönetimini kolektif olarak elinde tutar. Ama bu boş bir laf değildir. Bunun belli bir demokratik kurumlaşmaya kavuşturulması gerekir. Bu bir devlet mülkiyetidir ama işçi sınıfına yabancılaşmamış, ondan kopmamış bir geçiş dönemi devletidir.

A. Çelik: *Burada da bir yetki devri, mülkiyetle dolaylı bir ilişki söz konusu. Ne dersiniz?*

N. Satlıgan: Herkesin bütün kararların alınmasına katılması, mümkün değil; karmaşık bir ekonomide büyük bir toplumda kabile demokrasisi, aşiret demokrasisi uygulamayacaksak. Ama önemli olan herkesin bir takım kararlara katılması bir yerlerde özyönetim sürecinin bir parçası olması. Bunun gerçekleştirilmesi için elbette münavebe lazım, iş gününün radikal olarak kısaltılması lazım. Tüm kararların milyonlarca, milyarlarca insanın katılımıyla alınması mümkün değil ama önemli olan bu özyönetimin münavebeli olması, herkesin hem üretime katılması hem yönetime katılması. Bütün kararlara herkesin katılması mümkün değil. Bu durumda asgari düzeyde bir yabancılaşma kaçınılmaz olacaktır. Ama bu da modern toplumda yaşamının kaçınılmaz bir gereğidir. Dediğim gibi çok partili, çoğulcu, öz-yönetimli, katılımcı bir demokratik merkezi planlama bugün kapitalizmin yarattığı yabancılaşmayı da bürokratik geçiş toplumlarının yaratmış olduğu yabancılaşmayı da büyük ölçüde ortadan kaldıracaktır.

A. Çelik: *Bu konuyla ilgili son bir soru; verimlilikle ilişkilendirilmiş bir ücret ya da üretimin sonuçlarından, katma değerden pay alma sistemi yabancılaşma sorununu çözmede ve etkin bir sol-sosyalist ekonomi politikasında nasıl bir rol oynar? Bu ilişki sanıyorum Sovyetler Birliği'nde oldukça kopmuş bir ilişkiydi.*

N. Satlıgan: Ben tersi kanıdayım. Sovyetler Birliği ve diğer geçiş toplumlarında gelirlerle verimlilik arasında sosyalizme yönelen bir geçiş ekonomisinin gerektirdiğinden çok daha fazla bir bağın kurulduğunu düşünüyorum.

Ücretlerin verimlilikle ilişkilendirilmesi bence başlı başına bir yabancılaşma faktörüdür. İşletmeler arasındaki veya üretim birimleri arasındaki üretkenlik farkları büyük ölçüde doğrudan üreticilerin kontrolünde olmayan ve onların sorumluluğuna ait olmayan faktörlerden kaynaklanır. Eğitim farkları, bölgesel farklar, içinde çalışmaya başladıkları işletmelerin başlangıçtaki teknolojik düzeyleri vs. Bunlar orada çalışan insanların sorumluluğunda ve kontrolünde olan faktörler değildir; ileri bölgelerdeki işletmelerin geri bölgelerdeki işletmelere oranla daha üretken olmaları son derece doğaldır. Bu yüzden ileri bölgelerdeki işletmelerde çalışan işçilerin ya da yöneticilerin ödüllendirilmesi toplumsal eşitsizliği arttırıcı bir faktördür. Öte yandan emek üretkenliğinin görece bolluk yaratacak kadar gelişmediği toplumlarda da maddi özendircilerin de kaçınılmaz olduğunu görüyoruz. Diyelim ki bir Maocu Kültür Devrimi zihniyeti maddeci olmayan, yanlış, ütöpik bir zihniyettir. Ama bu bağın mutlaka çok dikkatli kurulması ve bunun zaman içinde zayıflatılmasına gidilmesi gerekir.

A. Çelik: *Sol ekonomik politikalar açısından yine çok tartışmalı bir alana gelmek istiyorum; piyasa-sosyalizm ilişkisi ya da sol bir ekonomik politika-kada piyasanın yeri nedir? Piyasayı bir alet olarak sosyalist bir ekonomide de kullanabilir miyiz? Piyasaya kategorik bir “evet” ya da “hayır” demek yerine teknik bir araç olarak bakmak mümkün müdür? Piyasadan tümüyle arındırılmış bir ekonomi mümkün mü?*

N. Satlıgan: İki şeyi birbirinden ayırt etmek gerekir. Şimdiye kadar şöyle bir teorik yanlış yapıyor. Mesela kapitalist bir toplumda yaşıyoruz. Orada bir sosyalist devrim oluyor. Diyelim ki Ekim Devrimi. Biliyorsunuz, Ekim Devrimi yapıldığı sırada Bolşevik Partisi'nin programatik hedefi sinai üretimin kolektifleştirilmesi değildi. Bu onların tercihlerine, beklentilerine rağmen işçi sınıfının dinamizmi, burjuvazinin sabotajı yüzünden oldu. Ama bir sosyalist devrimden sonra üretim araçları kolektifleştirilir kolektifleştirilmez ekonominin bir sosyalist nitelik kazandığı gibi bir yanlış anlayış var. Oysa Marksist klasiklerde sosyalizmin tanımı devletin ve sınıfların, piyasa ve meta ilişkilerinin ortadan kalkması demektir. Bu hedefe ulaşıncaya kadar uzun bir geçiş dönemi yaşanacaktır. Bu geçiş toplumunda proleterya diktatörlüğü söz konusudur. Proleterya diktatörlüğü olması için, bürokrasinin diktatörlüğü olmaması için burjuva partileri dahil çok partili olmalıdır. Tam bir politik çoğulculuğa dayanmalıdır. Aksi halde proleterya diktatörlüğü olmaz, proleteryanın üzerinde de diktatörlük olur. Bu geçiş toplumunun ekonomisi de henüz sosyalist bir ekonomi değil geçiş ekonomisidir. Bu yüzden piya-

sadan ve meta ilişkilerinden yararlanmak kaçınılmazdır. Çünkü Marksizm bu işlere maddeci açıdan bakar, piyasanın ve meta ilişkilerinin görece kısıtlılığın bir kaçınılmaz ürünü olduğu kabulünden yola çıkar. Sözelimi Yalçın Küçük'ün "biz iktidara geldiğimizde değer yasasını ve meta ilişkilerini ilga edeceğiz" yaklaşımı iradeci ve saçmadır. Piyasa ilişkilerinden uzunca bir süre yararlanmak gerekecektir. Planlı bir biçimde, planlamanın bir parçası olarak yararlanmak gerekir. Şunu da gözden kaçırmadan; sosyalizm hedefi insanların kendi kaderlerine hükmetmeleri demektir. Kendi emeklerini hangi alanda, ne kadar harcayacaklarına, ne kadar boş zamandan yararlanacaklarına kendilerinin karar vermesi demektir. Piyasa, bu kararlar insanların kendileri tarafından verilmiyorsa devreye giren bir tarihi kurumdur. Sonuç olarak bir yerde piyasa varsa orada emekçiler kendi emeklerine hakim olamıyorlar demektir. Kaynak dağılımı, insanların nerede ne kadar çalışacakları piyasanın dalgalanmalarına tabi demektir. İnsanların kendi kararlarının bu alanlarda etkili olamaması demektir. Sosyalizm bir hedef olarak piyasa ile meta ilişkileri ile bağdaşmaz. Bu perspektifi hiçbir zaman yitirmemek gerekir; uzunca bir süre piyasa ilişkileriyle yaşayacağımızı bilerek. Şöyle bir formülasyon yapılabilir. Biliyorsunuz sosyal demokrasi uzun süre işçi hareketinin bir kanadı olarak yaşadı ve kapitalizmi aşmanın Bolşeviklere alternatif bir yoluydu. Sosyal demokrasinin kapitalizmle bütünleşmesi İkinci Dünya Savaşı sonrasında *Godesberg Programı*'yla başladı. Alman sosyal demokratları şöyle dediler: "mümkün olduğu kadar rekabet, gerekli olduğu kadar planlama." Bence Marksist formülasyon bunun tam tersi olabilir: "mümkün olduğu kadar planlama, gerekli olduğu kadar piyasa." Sonuç olarak, piyasa ile katlanılması gereken bir kötülük olduğunun bilincinde olarak uzunca bir süre daha yaşayacağımızı bilmek durumundayız.

A. Çelik: *Komünist ve sosyal demokrat ekolün birbirine yakınlaşması ve dünya ekonomisindeki gelişmelerle birlikte kapitalizm ile sosyalizmin birbirine yaklaştığını savunan bir görüş var. Siz bunu nasıl değerlendiriyorsunuz. Kapitalizmin sosyal devlete evrilmesi ve vahşi kapitalizmin yerini bir tür sınırlandırılmış bir kapitalizmin alması, en azından kimi olumsuzluklarından arındırılmış bir kapitalizm var bu yaklaşımda. Öte yandan komünist ekolün de başta, koymuş olduğu hedeflere varamaması gibi bir sonuç var ortada. Bundan iki sistemin iki ekonomik yaklaşımın giderek birbirine yakınlaştığı, birbirinden etkilendiği gibi bir sonuç çıkarılabilir mi?*

N. Satlıgan: Yakınsama teorisi teorik olarak yanlıştı. Çok yakın tarih bu yanlışlığın ampirik olarak da ortaya çıkmasıdır. Bu iki sistem birbi-

rine yakınlaşmadı, kapitalizmi aşmış geçiş toplumları kapitalizme geri döndüler. Demek ki bu iki sistemin kapitalizm ile kapitalizmi aşmış sistemlerin birbirine yaklaşamayacağı böylece ortaya çıkmış oldu. Piyasa sosyalizmi deneyleri; eğer Polonya'daki, Macaristan'daki süreçleri bu şekilde nitelendirmek doğruysa, Gorbaçov ekibinin kısa süreli deneme ve arayışlarını bu şekilde nitelendirmek doğruysa, bunlar başarılı olmadı, çöktü. Şimdi doğrudan doğruya genelleşmiş bir piyasa ekonomisine, kapitalizme geri dönüşün yollarını arıyorlar.

A. Çelik: *Bunu şundan da soruyorum; gerek sosyalist düşünce, gerekse sosyalist pratikler kapitalizmin evrimleşmesi ve sınırlandırılması yönünde olumlu etkiler yaratıp kapitalizm içerisinde sosyal dönüşümleri beraberinde gerçekleştirdiler.*

N. Satlıgan: Bu doğru buna katılıyorum.

A. Çelik: *Bu bir etkileşim, bir dönüşüm olarak değerlendirilemez mi? İktisatta bugünden yarına yönelik kestirimlerde bulunamıyoruz. Bugün Bağımsız Devletler Topluluğunun (BDT) tümüyle kapitalizme mi döneceği yoksa yeni bir yol mu deneyeceği konusunda da sanıyorum elimizde henüz yeterli ipuçları yok. Yani sosyalist pratikten tam bir kopuş gerçekleştirebilirler mi?*

N. Satlıgan: İkinci Dünya Savaşı sonrası kapitalizmi elbette 19. yüzyıl kapitalizminden çok farklı. Bunda haklısınız. Savaş sonrasında kapitalizmin önceki yüzyıldaki vahşi çehresini bırakıp bir sosyal devlet, bir refah devleti anlayışına yönelmesinde sosyalist devrimlerin, savaş sonrası kurulan rejimlerin önemli bir etkisi olmuştur. Buna da katılıyorum ama kapitalizmin temel işleyiş özellikleri, temel hareket yasaları aynen devam ediyor. O bakımdan, kapitalizmde kalıcı yapısal bir değişiklik olmamıştır. BDT'deki gelişmelerin nereye varacağı ise ayrı bir mesele. Ben şundan eminim, bu toplumlara hakim olan güçler eğer sert bir muhalefetle karşılaşmazlarsa bu toplumların varacağı yer kapitalizmdir. Ama bu mukadder bir akıbet değildir. Yani işçi sınıfı tepki gösterirse ve bu ülkelerdeki devrimlerin kazanımlarını korumak için kararlı bir direniş gösterirse kapitalizme geri dönüş rotasının başarısız olması mümkündür. Ama bu, bugünkü önderliklerin başarısız olması sayesinde olabilir ancak.

A. Çelik: *Biliyorsunuz, Sosyalist Birlik Partisi'nin (SBP) bir ekonomik programı yok. Bu sanıyorum sol iktisat politikalarındaki tartışmalı noktalardan ve kuruluş sürecindeki farklı yaklaşımlardan kaynaklandı, ertelendi. Bu-*

gün sosyalist bir partinin ekonomik yaklaşımındaki temel çerçeve ne olmalıdır ya da ne olmamalıdır?

N. Sathgan: Birincisi, SBP içinde şöyle yanlış bir eğilim olduğunu düşünüyorum. Çöken rejimler merkezi planlamayla idare ediliyordu dolaşısıyla merkezi planlamadan vazgeçmek gerekir. Ben diyorum ki bu merkezi planlamanın bürokratik bir biçimiydi. Bürokratik biçiminin çökmüş olması etkin, demokratik bir merkezi planlamanın gerçekleştirilemeyeceği anlamına gelmez. Henüz var olmayan, var olamayacak olan demek değildir. Yani “rasyonel olan gerçektir, gerçek olan rasyoneldir” düşüncesi Hegel’in düşüncesi, bizim reddetmemiz gereken bir şey. Sonuç olarak, Ekim Devrimi’nden önce özel mülkiyetin ortadan kaldırıldığı hiçbir rejim yoktu. Bu, bunun mümkün olmadığı anlamına gelmiyordu.

İkinci olarak, özel mülkiyete dokunmama ve kapitalizmi dönüştürerek aşma gibi bir anlayışın egemen olduğunu sanıyorum. Bu da yanlış bir anlayış. Kapitalizm dönüştürülemez. Kapitalizm ancak ortadan kaldırılabilir. Kapitalizm yavaş yavaş kapitalist olmayan mülkiyet biçimleri kurularak ve genişletilerek dönüştürülemez. Kapitalizmi aşmanın yolu onu radikal bir biçimde ortadan kaldırmaktır. Bunun ilk adımı kilit sektörlerin kamu mülkiyeti altına alınmasıdır. SBP eğer bir ekonomik program oluşturacaksa özel mülkiyete dokunulmayacağı yolunda bir taahhülle kendini kesinlikle bağlamamalıdır, merkezi planlamadan vazgeçmemelidir. Bunlar bence sosyalist bir projenin ayrılmaz koşullarıdır. Ama merkezi planlamanın fiilen nasıl yürütüleceği bütün dünyada Marksistler, sosyalistler arasında bir tartışma konusu. Masabaşı kararlarla çözülecek bir şey de değil. Sonuç olarak, kolektifleştirme mutlaka bürokratik olmayan yollarla yapılmalıdır ve kitle inisiyatifine dayandırılmalıdır. Yukarıdan iradi ve idari önlemlerle mülkiyet ilişkilerini dönüştürmeye kalkarsak Stalin’in Sovyetler Birliği’nde yaptığı zorla kolektifleştirme hatasını o vahşi ölçülerde olmasa bile tekrarlamış oluruz. Sonuç olarak biliyorsunuz Marksizmin klasiklerinde geleceğin toplumunun ekonomik işleyişine ilişkin ayrıntılı reçeteler formüle edilmemiştir. Bizim yapmamız gereken bütün iktisadi konularda toplumsal çıkar çatışmaları söz konusu olduğunda emekçilerin yanında tavır almak, emekçilerin sorunlarının çözümünün kapitalizm içinde bulunamayacağından hareketle her seferinde o sorunlara emekçi sınıfların çıkarlarını sonuna kadar gözeten çözümler önermektir. Bu çözümler her seferinde kapitalizmin işleyiş mantığıyla çelişkili olacaktır. Bize karşı bunların kapitalizm çerçevesinde yapılamaz olduğu yolunda eleştiriler gelecektir. Bu durumda bizim yapmamız

gereken kapitalizmin işleyiş mantığını reddettiğimizi ortaya koymaktır. Bunun dışında ben ayrıntılı bir iktisadi programa gerek olmadığı kanısındayım. Brezilya İşçi Partisi (PT) bugün sosyalizmin her yerde gerilemekte olduğu bir dönemde umut verici bir örnek. Brezilya kapitalist dünyanın en önemli ülkelerinden biri ve PT'nin başkanı cumhurbaşkanı adayı idi. Yüzde birkaç puan farkla seçimi kaybetti. Bu önemli bir sınıf dinamiğinin Brezilya gibi çok önemli bir ülkede ve Latin Amerika gibi çok önemli bir kıtada harekete geçirilmesi demektir. PT'nin programında da ekonomik bölüm son derece ayrıntısız. Şu söyleniyor; biz kapitalizmi reddediyoruz. Biz otoriter, devletçi bir planlamayı reddediyoruz ama Brezilya'nın demokratikleşmesinin önkoşulunun kapitalizmin aşılması olduğuna inanıyoruz. Topluma verilen bu mesaj bence yeterlidir. Zaten partiler kitleler nezdindeki kimliklerini programlarında yazılı maddelerle oluşturmazlar. Bolşevik Partisi de kitleleri programında yazılı maddelerle kazanmadı. Hiçbir dönemde hiçbir parti programıyla kitleleri kazanmadı. Mevcut devletin otoritesinin sorguya çekildiği konjonktürlerde -ki buna devrim durumu diyoruz- ortaya atılan şiarlarla kitleler kazanılır. Bu konjonktüre göre değişir. Belli bir seçime katıldığınız zaman ön plana çıkan temalarla diyelim ki işsizlik sorunu, işten çıkarmalar yakıcılık kazanmış olabilir veya Türkiye döviz bunalımına girebilir, hammadde yokluğu, enerji yokluğu nedeniyle fabrikalar çalışmıyor durumda olabilir ya da toprak işgalleri olabilir. Böyle bir dinamik harekete geçmiş olabilir, içinde bulunulan somut konjonktürde kapitalizmin işleyiş mantığıyla çelişen ve emekçilerin çıkarlarını gözeten formüller üretmemiz gerekir. Sözgelimi işten çıkarmaların yoğun olduğu bir dönemde işten çıkarmaların fabrika konseylerinin onayına bağlanması gibi bir talep öne sürülebilir. Döviz bunalımının yoğunlaştığı koşullarda dış borçların silinmesi, ödenmemesi gibi bir talep ileri sürülebilir.

Vazgeçilmemesi gereken noktalardan bir tanesi merkezi planlamadır. Benim elime geçen SBP ekonomi taslaklarından bir tanesinde “biz merkezi planlama yapmayacağız, ayrıntılı planlama yapmayacağız” deniyor. Merkezi olmayan planlama, planlama değildir.

A. Çelik: *Politika yaparken şöyle bir sıkıntı yaşıyoruz; genel hedeflerin ayrıntılandırılması ve bugünle ilişkilendirilmesi gibi bir sorun var. Halkın günlük yaşamında karşılaştığı problemlere nasıl yanıt vermeli? Bu konuda sosyalistlerin çoğu kez sıkıntıya düştüğünü düşünüyorum. Ayırt edici bir programatik yaklaşım yanında alternatif bir ekonomi ve sosyal politika paketi olmalı diye düşünüyorum. KİT'lerden işsizliğe kadar, gelir dağılımından, kamu maliyesine kadar. Bunlar halkın her gün karşılaştığı ve çözüm*

beklediği ekonomik problemlerdir. Bu konuda sosyalistlerin durumunu nasıl görüyorsunuz? Alternatif ekonomik politikaların gerekliliği ve aciliyeti konusunda ne düşünüyorsunuz? Örneğin biz KİT'lere ilişkin bir görüş netleştirebilmiş değiliz. Enflasyona çözüm aradığımızda ilk karşımıza çıkan sorun bu... Muhalefettyken de çözümleyici, reformcu politikalar üretmek gerekmiyor mu?

N. Satlıgan: Ben kitlelerin gündelik hayatlarından hareket etmenin mutlaka zorunlu olduğuna inanıyorum. Ama kitlelerin bugünkü ihtiyaçlarına cevap vermenin reformcu politikalar formüle etmeyi gerektirdiğine inanmıyorum. Şöyle olabilir: KİT konusuna biz birtakım çözümler getirebiliriz. Ama bunların reformcu çözümler olması gerekmez. Mesela KİT'lerde özyönetim. Bu bence reformcu değil devrimci bir taleptir.

A. Çelik: *Reformcu deyimini reformculuk-devrimcilik bağlamında değil daha bugünden değişimler önermek anlamında kullanıyorum.*

N. Satlıgan: Bunu mutlaka yapmalıyız ama bizim önerdiğimiz çözümlerin içinde yaşadığımız toplumun ekonomik işleyiş kurallarına uygun olmasını gözetmek durumunda değiliz. Türkiye'de sosyalizm son derece zayıf bir noktada. Bugünden yarına çok önemli bir toplumsal güç haline gelebileceğimizi ummayalım. Dünya konjonktürü de buna uygun değil. Ama bakın Erbakan'ın partisi sürekli eşitsizlik, adaletsizlik yaratan bir toplumdaki memnuniyetsizliği, toplumsal tepkiyi kanalize edebiliyor, %17 gibi bir oy alıyor. Burjuva partilerinin en büyüklerinin de %20'nin biraz üzerinde oy aldığını düşünürsek RP çok önemli bir siyasi güç haline gelmiş durumda. Erbakan topluma mesaj verirken bu mesajların mevcut toplum çerçevesi içinde gerçekçi olmasıyla fazla ilgilenmiyor. "Adil düzen" diye bir referansı var, bu adil düzen gerçekçilikten, yapılabirlikten uzak, içinde demagoji payı çok var. Sonuç olarak, hepsi biraz demagoji taşıyan dinlerden bir tanesinin sosyal politik alana tercümesi. Biz de kendi önerilerimizin içinde yaşadığımız ve değiştirmeye çalıştığımız toplumun işleyiş mekanizmasına uygun olmasına gözetmekle mükellef değiliz. Eğer bunun gerçekçi olmadığı, diyelim ki özel sektörün işlemlerini sabote edeceği bize söylenecek olursa biz zaten bu düzene karşı olduğumuzu, kâr mantığına karşı olduğumuzu söyleyebiliriz. İşsizlik sorununa çözüm olarak herkesin çalışması, herkesin daha az çalışması şiarını öne sürebiliriz. Yani ücretlerde kesinti yapmadan çalışma sürelerinin radikal olarak kısaltılması talebini ileri sürebiliriz. Bu bugünkü toplumun işleyiş kuralları içinde gerçekçi olmayabilir. Bunun işletmelerin iflasıyla sonuçlanacağı ileri sürülebilir. Biz de deriz ki "işletmelerin ortalama kâr haddinden fazla uzaklaşmaları nedeniyle kapatılmaları sonucunu

doğuran bir iktisadi mantığa biz karşıyız.”

A. Çelik: *Kuşkusuz önerilerimizi bugünkü ekonomik sistemle uyuşmaları gibi bir kaygıdan hareketle yapamayız ama insanların daha iyi yaşama ve günlük sorunlarını çözme gibi beklentileriyle karşı karşıyayız ve politika hangi partide olursa olsun bunun üzerine kurulu olarak yürüyor. Daha bugünden insanların beklentilerini giderecek, sorunlarına gözle görülebilir, elle tutulabilir çözümler üretmek gibi bir sorunumuz olmalı. RP'nin %17 oyu köktenci ve toplumun kıyısındaki kesimlerin oyudur. Geniş kitlelere ulaşacak politikalar böyle yapılabilir mi? Sıradan yurttaş enflasyon konusunda, bütçe açıkları konusunda yanıt arıyor. Bunları erteleyebilir miyiz?*

N. Satlıgan: Ben sıradan yurttaşın bütçe açıkları konusunda bizden bir yanıt beklediği kanısında değilim. Enflasyon konusunda da bizatihi enflasyondan rahatsız olmuyor. Enflasyon karşısında eriyen reel gelirlere rahatsız oluyor. Bu durumda biz, kapitalizmin işleyiş mantığını zedelese bile onların maddi çıkarlarını koruyan bir takım çözümler formüle etmeliyiz. Örneğin, enflasyon karşısında reel gelirlerin aşınmasına engel olacak talepleri, eşel-mobil sistemini sendika bürokrasilerinin direnişini de göğüslemeyi göze alarak önermeliyiz. Enflasyon kötü bir şeydir, bundan işverenler de rahatsız. Ama bizim açımızdan önemli olan enflasyonun çalışan sınıfların reel gelirlerinde yarattığı aşınmadır. Bizim bunu ortadan kaldırmaya çalışmamız gerekir.

A. Çelik: *Aktüel bir konuya gelmek istiyorum; KİT'ler. KİT'lerle ilgili tartışma yeni bir boyuta ulaştı. Özelleştirme alternatifi yanında özerkleştirme alternatifi de gündeme geldi. KİT'ler konusunda da sosyalist solun politikasız olduğunu düşünüyorum. Geçmiş yaklaşımların dışında KİT'leri kamu mülkiyeti ve kapitalizm denizinde sosyalist adacılar olarak görme anlayışı dışında yeni politikalar üretilmedi. Bu konuda ne diyorsunuz? KİT'ler Türkiye ekonomisinin kamburu mu? Önemli kriz noktalarından biri mi? KİT'lerden kurtulursa Türkiye ekonomisi ferahlar mı? Yoksa bu, bir yanılsama mı?*

N. Satlıgan: Elbette bir yanılsama. KİT'lerin Türkiye ekonomisinde kambur olduğunu ben kesinlikle düşünmüyorum. Türkiye ekonomisinin kamburu kapitalist sistemdir. SBP'nin hazırladığı taslak ekonomik programlarda tek katıldığım yer KİT'ler konusundaki yaklaşımdır. Bir tek KİT'in bile özelleştirilmesine karşı çıkmak gerekir. Şundan ötürü, SBP olarak, bir sosyalist parti olarak eğer varlığımızı sürdürecekseniz kapitalizmin eninde sonunda aşılabileceğine inanıyoruz demektir. Böyle bir inancımız yoksa

sosyalist kimlikten de, Marksist kimlikten de vazgeçmek gerekir. Kapitalizmi yönetmekle kendimizi sınırlayacaksa bir işçi kimliğe, bir emekçi kimliğe, bir sosyalist kimliğe, bir Marksist kimliğe ihtiyaç yok demektir. Üretim araçları stokunun bir bölümünün özel sermayenin elinde olmaması kapitalizm sonrası geçiş toplumunun başlangıç koşulları açısından bizim için elverişli bir şeydir. Bu genel ve global düzeyde yapmış olduğum bir değerlendirme. Bununla ben, Turban Oteli'nin mülkiyetinin devletin elinde olması gerektiğini kıskançlıkla savunmak gerektiğini düşünmüyorum. Ama büyük KİT'lerin, sınai KİT'lerinin, ulaşım, haberleşme ve taşıma alanındaki KİT'lerin devlet mülkiyetinde kalmaya devam etmesi gerektiğini mutlaka savunmalıyız.

A. Çelik: *KİT'lerin iktisadi etkinlikten yoksun bir yönetim yapısına sahip oldukları konusunda geniş bir kanaat var ve sonuçta KİT'lerin toplumdaki alınan vergilerle sübvansede edildiğini biliyoruz. Böylesi bir durum sosyalist değerlerle de çelişmiyor mu? KİT'ler siyasi iktidarların sorumluluğu paylaşmayan kararları yüzünden büyük zararlar ediyorlar ve yine bizden alınan vergilerle sübvansede ediliyorlar.*

N. Satlıgan: Elbette bu sosyalist değerlerle çelişen bir olgu. Ama biz, kapitalist bir ekonomi içinde KİT'lerin varlığını ilanıhai sürdürmesinden yana değiliz. Biz kapitalist ekonominin aşılması ve sosyalist bir ekonominin kuruluşuna bir an önce başlanmasını savunuyoruz. KİT'ler için de kapitalist sistem içinde savunulacak bir takım talepler vardır. Özyönetim bunlardan bir tanesidir. Özyönetim, KİT'lerde politik nedenlerle aşırı istihdam yaratmaya karşı bir engel olabilir, öte yandan, şunu da göz önünde bulundurmak durumundayız. Özel mülkiyetin bizatihi kendi başına etkinlik, verimlilik faktörü olduğu ideolojisine karşı da mücadele etmemiz gerekir. Şimdiye kadar yapılan bütün ampirik hesaplamalar bizim özellikle Marksistler olarak verimlilik kriterimiz olan emek üretkenliği açısından KİT'lerin özel sektör işletmelerinden geride olmadığını gösteriyor. Bizim verimlilik kriterimiz ancak emek üretkenliği olabilir, kârlılık olamaz. Daha geçenlerde iktisatçılar Haftası'nda Prof. Dr. Ümit Şenesen'in sunduğu araştırmanın sonuçları bunu gösteriyor. Daha önce Prof. Dr. Nuri Karacan'ın yaptığı bir araştırma da aynı sonucu verdi. Emek üretkenliği açısından bakacak olursak KİT'ler özel sektör işletmelerinin gerisinde değil. Kâr etmiyor olabilir, idari problemleri var artı bunların yapısal bir işlev olarak özel sektöre ucuz girdi sağlamaları var vs.

A. Çelik: Teşekkür ederiz.

Kitap Tanıtımı

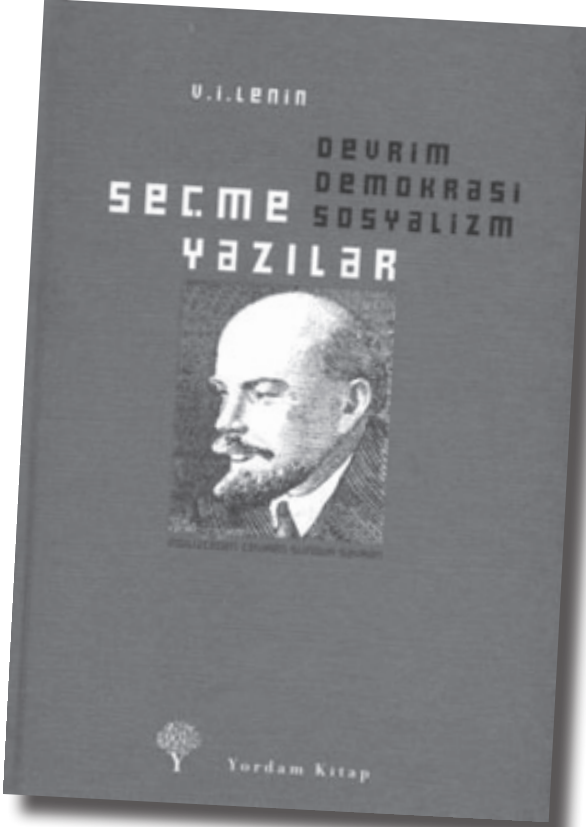

Kapital'in İzinde
Nail Satlıgan, Sungur Savran,
E. Ahmet Tonak
Birinci Basım
Yordam Kitap

Kapital'in İzinde

Bu kitabın yayınlandığı 2012 yılı, Karl Marx'ın Kapital başlığını taşıyan başyapıtının ilk kez yayınlanışının (1867) 145. yılı. Ama aynı zamanda dünya kapitalizminin 2007'de başlayan büyük ekonomik krizinin 5. yılı. Marx'ın Kapital'de sergilediği kapitalizm eleştirisi ve analizi, kapitalist üretim tarzının çelişkili doğasını kavramış olanlar için, 1990'lı ve 2000'li yıllarda bütün dünya "küreselleşme" güzellmeleriyle sarhoş olmuşken bile geçerli idi. Ama içinden geçmekte olduğumuz dev ekonomik kriz Kapital'i bütün dünya için yeniden güncelleştirmiş bulunuyor. Elinizdeki çalışma, entelektüel hayatlarının bütünü boyunca, insan düşüncesinin bu büyük ürününden, Kapital'den hareketle içinde yaşadığımız dünyayı kavramaya çaba göstermiş üç yazarın, Nail Satlıgan, Sungur Savran ve E. Ahmet Tonak'ın, çeşitli tarihlerde yazmış oldukları yazıları bir araya getiriyor. Bu kitaptaki yazılar, kâh Kapital'in insan düşüncesinin tarihsel gelişmesinde nasıl eşsiz bir sıçrama olduğunu ortaya koyuyor, kâh Marx'ın kapitalist üretim tarzına ilişkin analizini eleştiren yaklaşımlara bir dizi cevap getiriyor, kâh Kapital'in kategorilerini somut ve elle tutulur büyüklükler olarak ölçüyor, kâh Marksist tezleri günümüzün dünyasının yenilikleri karşısında sınıyor... Bu toprakların üç insanı, Avrupa'nın bütününün çocuğu Karl Marx'ın düşüncelerini 21. yüzyıla taşımaya çalışıyor. Bu kitap, uluslararası bir sınıf olan proletaryanın bakış açısını ifade eden teorinin kendisinin de enternasyonal karakterini tescil ediyor.

Kitap Tanıtımı

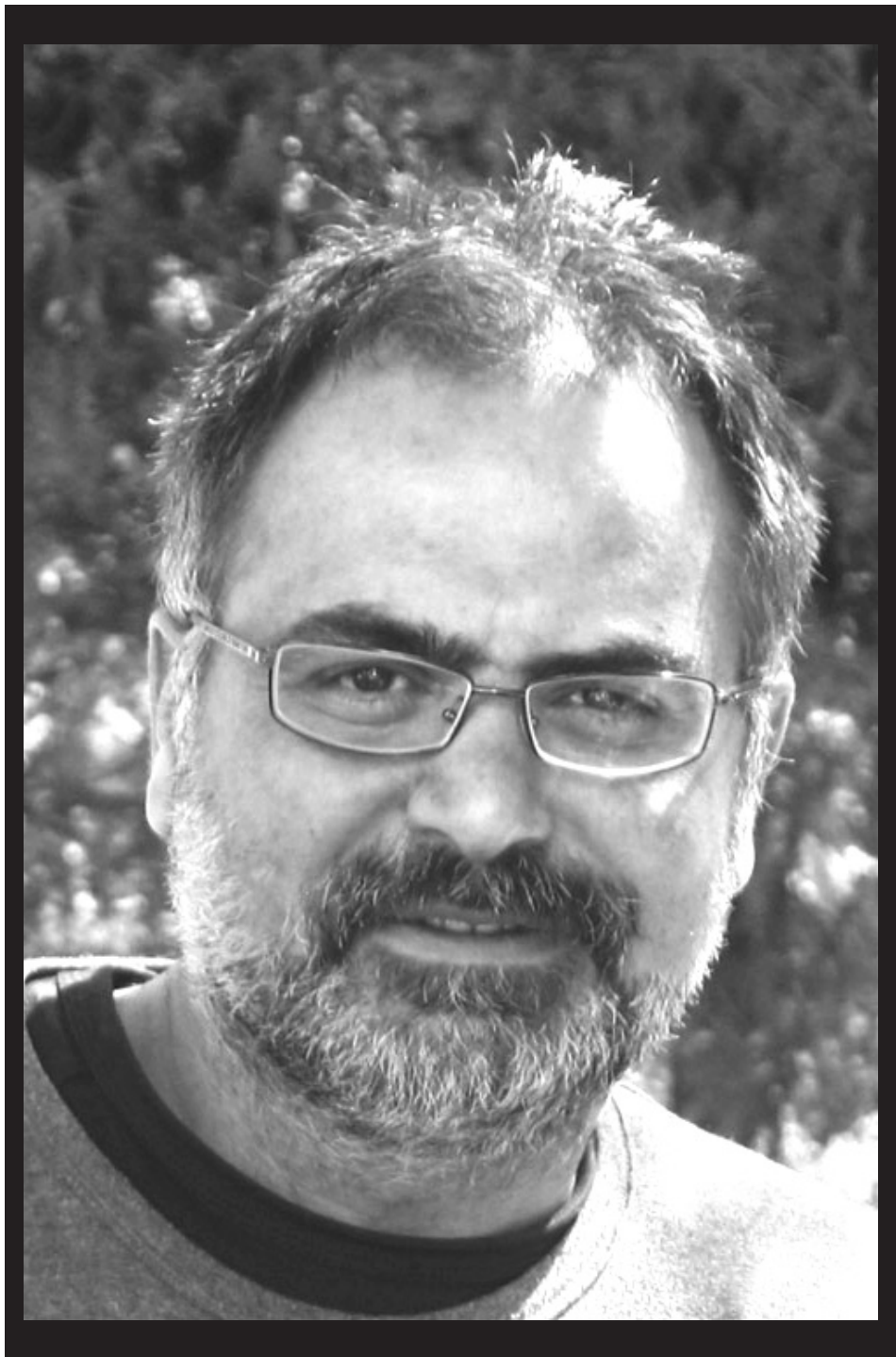

Tüm dünyada isyan yayılıyor!

İsyan Gezi ile kıyılarımıza çoktan vurdu!

***Ama devrim için parti,
parti için Lenin lazım.***

*Seçme Yazılar -
Devrim, Demokrasi, Sosyalizm
V.I. Lenin,
Derleyen: Paul Le Blanc
Çeviren: Sungur Savran
Yordam Kitap*

Taner Yelkenci (1971-2013)

Türkiye Marksizmi bir değerini daha yitirdi. 40 yaş kuşağı Marksistlerinin en çalışkanlarından, en derin düşünürlerinden Taner Yelkenci, gerçekten hayatının en verimli çağında, muazzam bir düşünme ve üretme çabasının içine girmişken, doğanın hainliğine yenik düştü. 20 Mayıs 2013 Pazartesi günü akşam saatlerinde geçirdiği bir kalp krizi sonucunda hayatını yitirdi.

Taner Yelkenci, 1971 Hollanda doğumluydu. Bursa Uludağ Üniversitesi Kamu Yönetimi mezunuydu. Felsefeyi doktora düzeyinde seçti. Doktora tezini Kocaeli Üniversitesi Felsefe Bölümü'nde Marksist filozof Louis Althusser ve onun 17. yüzyıl feylesoflarının en büyüklerinden Spinoza ile ilişkisi üzerine yazdı.

Taner Yelkenci, hocalığının yanı sıra son birkaç yıldır büyük bir atılımla çeşitli alanlarda önemli ürünler yarattı. Yaklaşık üç yıl öne kurulan ve İzmit'in kültür hayatına canlı bir soluk getiren Kocaeli Kültür Kolektifi'nin kurucularındandı. Genç Marksist bilim insanlarının 2012'de ilk sayısını çıkarttıkları *Kampfplatz* başlıklı teori dergisinin arkasındaki en belirleyici isimlerdendi. Bu dergiye ve *FelsefeLogos* dergisine yazdığı yazılar, felsefe/hukuk/devlet teorisi alanlarının kesişme noktasında son derecede hayati meselelerde aydınlık arayışı üzerinedir.

Çalışmaları arasında en önemlisi, kendisinin editörlüğünü yaptığı, Nota Bene Yayınevi'nden yayınlanmış olan *Marksist Devlet ve Hukuk Teorisi* başlıklı kitaptır. Taner'in bu kitapta hem bir "Giriş" yazısı, hem de "Mark-

sist-Leninist Devlet Teorisi” başlıklı bir makalesi vardır.

Son dönemin bir başka ürünü de, İmge Yayınevi’nin *Antik Çağdan Günümüze Siyaset Felsefesi Tarihi* başlığı ile hazırlamakta olduğu bir derleme içinde yayınlanmak üzere yazdığı “Louis Althusser’in Siyaset Felsefesi” başlıklı bir makaledir.

Taner Yelkenci, *Marksist Devlet ve Hukuk Teorisi* kitabının yayınlanmasından sonra Marksist hukuk teorisi konusunda Türkçe literatürün zenginleştirilmesi yolunda yeni çalışmalar hazırlığı içindeydi. Ekim devriminin ürünü olarak Sovyet topraklarında büyük bir patlama gösteren Marksist araştırmaların arasında hukuk üzerine yapılmış çalışmaları Türkçeye kazandırmanın hazırlıklarını yapıyordu.

Taner Yelkenci evliydi. Biri 12, biri 3 yaşında iki çocuk bıraktı ardında. Memleketi Hendek’te, çalışmak için seçtiği İzmit’te ve Marksistler arasında bütün Türkiye’de aranacak, özlenecek, unutulmayacak.

Aşağıda yoldaşımız Sungur Savran’ın Taner Yelkenci hakkında bir yazısını ve Taner Yelkenci’nin liberalizmin demokrasi demagojisinin balonunu patlattığı bir yazısını bulacaksınız. “Liberalizm ve Demokrasi” başlıklı bu çalışma 2011 yılında FelsefeNotos dergisinde yayınlanmıştır.

Felaket günleri

Sungur Savran

Daha Nail'i yitireli ne oldu ki? On beş gün? Üç hafta? Hayatları ve ölümleri günlerle, haftalarla ölçmek ağır bir görev! Nail erken gitti diye hayıflanırken, şimdi de Taner! O yumuşak sesli, o çelebi tavırlı, o güler gözlü genç yoldaşımız. Felsefeyi yurt seçen, avucunun içi gibi bilen, ama birçok felsefeciden farklı olarak onun tutsağı olmayan dostumuz.

Belki Sevilay'ın yolundan gitti. Hatırlayın, Mersin Üniversitesi öğretim üyesi Kürt yoldaşımız Sevilay Kaygalak, 2007 yılı yazının sonlarında hain bir trafik kazasından sonra haftalarca, belki de aylarca ölüme karşı savaşmış, ama sonunda Kasım ayında doğanın emrine boyun eğmişti. O, 35 yaşındaydı. (Taner'den bir yıl sonra doğmuştu.) Taner ise 41. Gençler, benim gibi insanların sırasızlığa isyanını belki de anlayamaz. Daha doğrusu, anlar ama içinde hissedemez. Sıra olsa olsa sizde olmalıdır, ama ölümün tırpanı çok sevdiğiniz bir gence çarpar. O zaman isyanların en büyüğünü hissedersiniz. Sevilay yolun yarısını tamamı gibi yaşadı, 35 yaşında öldü. Ölümü hatırlatacak hiçbir şey yokken, hayatının en canlı aşamasına girerken. Taner o aşamaya girmişti artık. Ürünlerini vermeye başlamıştı. Ve sonra birdenbire

*Bu yazı ilk kez *Gerçek* gazetesinin internet sitesinde 24 Mayıs 2013 tarihinde yayınlanmıştır.

doğa onu da aldı aramızdan. Her ikisi de dalları, meyvelerinin ağırlığı alt tında eğilen ağağlar gibiydi. Taner, Sevilay'dan şanslı çıktı. Daha doğrusu biz Taner'in durumunda Sevilay'a göre daha şanslı olduk. Taner bazı meyvelerini verdi bize. Daha kim bilir neler verecekti, aynen Sevilay gibi. Bizi mahrum ettiler!

Taner Yelkenci, Hollanda'da doğmuş. Hollandaca (Felemenkçe) ne işe yarar diye sormayın. Hollanda, burjuva devrimini İngiltere'den bile önce yaşamış ülkedir. Ortaçağ'dan çıkışta göreli bir özgürlük cennetidir. Bu yüzden Descartes da Hollanda'ya gitmiştir, Spinoza da Hollanda'da oluşmuştur. Taner de Althusser ile ilişkisi içinde incelediği Spinoza'nın yurdunun Hollanda olmasından doktora tezini yazarken yararlanmış.

Yıllarca Spinoza- Althusser çizgisinde bir Marksizmi benimsedikten sonra, bir gün, tam da doktora teziyle boğuşurken bu Marksizmin çıkar yol olmadığını anlayıp kökenlere dönmeye karara verir: Hegel'dir bu köken, Hegel yoluyla ulaşılacak bir Marx'tır. Taner'in dağarcığında getirdiği ikinci dil, Almanca, felsefenin dili devreye girer bu kez.

Taner, sözü dolaştırıyor diye düşündüğünüz an aniden düşmanı yüreğinden vuran bir yazardı. Marksizme en uzak düşünürleri konuşturur dururken birden bire gelir Marksist devlet teorisini şaşkınlık verici derecede hayırlı biçimde açıkladı.

Taner de Sevilay gibi Devrimci İşçi Partisi'nin dostu idi. Ama sadece dostu. İnsanın "neden daha ileri gidemedik?" diye hayıflandığı ilişkilerdendi Taner'le ilişkimiz. Geçtiğimiz Ağustos'ta aramızda çok sıcak bir yazışma geçti. DİP'in kampına katılacaktı, son dakikaya kadar niyetini beyan etti.

Sonra katılmadı. Ah, Taner, keşke katılaydın, bizi, bütün bir partinin ahalisini, seni daha yakından tanımak fırsatından mahrum bırakmaydın!

Devlet mantığı

Taner Yelkenci

Dolayısıyla, yasaları yapan, juris prudentia veya hukukçuların bilgeliği değil, bizim şu yapay varlığımız devlet ve onun buyruğudur.

Thomas Hobbes¹

Ama yoldaşlar, “hayır, böyle olmaz; buna demokrasinin ihlali denir” dediler. Buharin yoldaş “kutsal bir slogan olan işçi demokrasisi”nden bahsedecek kadar ileri gitti. Bu bizzat kendisinin sözleri. Bu sözleri okuduğumda az daha istavroz çıkarıyordum. (gülüşmeler)

V. İ. Lenin²

Bu yüzden, “demokrasinin krizi” dediğimiz şey insanlar kendi iktidarlarına inanmayı bıraktıkları zaman değil, tam tersine, elitlere, onların yerine bilmesi ve rehber olması gereken elitlere güvenmeyi bıraktıkları zaman; “(asıl) tahtın boş” olduğunu, kararın artık gerçekten onlara ait olduğunu işaret eden endişeyi yaşadıkları zaman ortaya çıkar.

Slavoj Žižek³

1 *Leviathan*, çev. Semih Lim, İstanbul: YKY, 2001, 193.

2 *Devrim Yazıları 4: Kronstadt'tan Parti İçerik Muhalefete*, çev. Ferit Burak Aydar, İstanbul: Agora, 2010, 102.

3 1968, çev. Sabri Gürses, İstanbul: Encore, 2008, 45.

Cesare Ripa'nın *Iconologia* (1603) adlı eserinde yer alan bir alegori 17. yüzyıldan bugüne kadar varlığını muhafaza eden modern devlet mantığını çok güzel tasvir eder.⁴*Ragione di Stato* (devlet akıllı ya da hikmet-i hükümet) isimli alegori başında miğfer taşıyan korkusuz ve biraz da umursamaz bir kadını canlandırır. Kadının sol elinin altında bir aslan yer almaktadır. Sağ elde bulunan sopa ise görünüşe göre hızlı bir hareketle çiçek ya da meyve başlarını koparıp uçurmaktadır. Kadının yere kadar uzanan eteği yukarıdan aşağı göz ve kulak resimleriyle teyellenmiş. Sağ ayağın hemen yanı başında, kenara itilmiş halde ya da her an itilip defedilmeye hazır bir kitap durmaktadır. Kitabın başlığı IUS (hukuk).

Bu tasvirde yer alan miğfer ve aslan kolayca tahmin edilebileceği gibi kudrete işaret eder. Sopa soğukkanlı ve acımasız icraatı; göz ve kulak uyanıklığı veya istihbaratı; yerde duran kitap ise hukuki kural ve kaidenin kuvvete tabi oluşunu anlatır. Alegori, bir bütün olarak bakıldığında, Marksistlerin “devlet aygıtı” olarak adlandırdıkları ve çoğu zaman çelik ve demirle karakterize ettikleri yapıyı gösterir.

Bu aygıtın çalışma prensibi alegoriden yaklaşık bir yüzyıl kadar önce *Hükümdar* (1532) adlı eserde açık bir şekilde gösterilmiştir. Niccolò Machiavelli, bu eserde, monarkomaklar tarafından dile getirilen onca itiraza hiç tereddüt etmeden sırt çevirmiş ve yeni siyasi iktidarın (hükümdarın) ahlakla sınırlandırılmayan icra yeteneğine övgüler yağdırmıştır. *Hükümdar*, İtalya'nın dağınık siyasi durumunu toparlamak için katkı sunmaya hevesli bir öğütname, dolayısıyla hayal ve umutla beslenen bir çeşit dava ya da savunmadır. Dava (İtalyan devleti) uğruna her türlü aracı mubah sayan, kurnazca tasarlanmış, cüretkâr ve atak bir savunma... Fakat bu militan dava adamının kaleminden çıkan satırların fanatizmden çok gerçekçi bir siyaset bilimine hayat kazandırdığını kabul etmek gerekir. Zira savunma mistik soyutlamalardan uzak duran bir devlet tahliline dayanır; ortaçağın teolojik

4 Bkz. Albrecht Koschorke; Susanne Lüdemann; Thomas Frank; Ethel Matala de Mazza, *Der Fik-tive Staat: Konstruktionen des politischen Körpers in der Geschichte Europas*, Frankfurt a/M: S. Fischer, 2007, 178; bkz. Nicolas Stockhammer, *Das Prinzip Macht: Die Rationalität politischer Macht bei Thukydides, Machiavelli und Michel Foucault*, Baden-Baden: Nomos, 2009, 175.

ve organolojik hukuki birlik (*Universitas*) tasarımından hiçbir iz yoktur.⁵ Modern devletin başat iki özelliği, yani merkezileşme ve bürokratikleşme, burada kuvvet yoğunlaşması ve iktidar tekniği olarak kavranır.⁶ Çünkü devlet her şeyden önce maddi bir aygıttır; kuvvete yön veren bir siyasi iktidar tekniğidir. Modern devlet, tarihsel olarak siyasi bir teknikten doğmuştur; kuvvet yoğunlaşması, yürütme ve militer/bürokratik memuriyet onun asli özellikleridir; doğası icra ve operasyona (araç ve gerece) dayanır.⁷ Bu durum, Machiavelli'nin ahlak ve siyaseti birbirinden neden ayırmak zorunda kaldığını açıklar. Ayrıca *Ragione di Stato*'da mistik hukuki birliği (*universitas/societas christiana*) temsil eden o kitabın neden ayakaltında gezindiği de daha iyi anlaşılır: Devlet, varlık nedeni ve amacı kendinde bulunan, dolayısıyla özerk bir işleyiş biçimine ve yasalara sahip olan bir aygıttır.⁸ Devlet mantığı, bu özerkliği muhafaza eden stratejik ilkeleriyansıtır. İster tek bir kişinin mutlak iktidarı olsun, ister demokratik cumhuriyet, modern devlet öncelikle bağımsız maddi varlığını sürdürmek için çaba harcar. Bunu da kendi mantığına uygun bir şekilde, yani kuvvet (şiddet) ve baskı uygulayarak, bürokratik olanakları kullanarak ya da teknik ve uzmanlık gerektiren gizli bir siyaset (*arcana imperii*) yürüterek yapar.⁹ Modern siyasal birlik (ulus-devlet), hangi biçime sahip olursa olsun, her şeyden önce kuvvet ve teknikle ilgili bir meseledir. Machiavelli, davayı bu nesnel koşullar üzerinde şekillendirmiş, savunmayı da ona göre yapmıştır.

Modern siyasal iktidarın kuvvet ve icradan oluşan maddi temeli kamu hukukunda da göze çarpar. Jean Bodin'in "egemenlik" tanımını (modern devletin

5 Ortaçağın kilise hukukçuları tarafından yaratılan *Universitas* kavramı, soyut bir bütüne, yani kendi üyelerinin bedensel varlıklarına indirgenemeyen kutsal ve mistik bir bedene (*corpus Christi/corpus mysticum*) işaret etmek amacıyla kullanılmıştır. Ancak bu kavram sadece kilise ve Hıristiyan birliği (*societas christiana*) için geçerli olmaktan çıkmış, zamanla kent ve diğer birlikleri de kuşatır hale gelmiştir. Modern burjuva devlet, son tahlilde, bu kavramsal/ideolojik zemin üzerinde yükselir; kendisini oluşturan bireylerden bağımsız, soyut ve hukuki bir kişiliğe (kutsallığa) sahip olması bunun en açık belirtisidir. Bkz. Koschorke ve diğerleri, *Der Fiktive Staat: Konstruktionen des politischen Körpers in der Geschichte Europas*, 77-81; ayrıca bkz. Cemal Bali Akal, *İktidarın Üç Yüzü*, Ankara: Dost, 1998, 79-82.

6 Rönesans'ın büyük sanatçılarına yol gösteren şey estetikten çok teknik sorunlar olmuştur. Machiavelli bu konuda tipik bir örnek oluşturur. Diplomatik ve siyasi meselelerde ahlaki ya da hukuki temellendirme ile uğraşmaz. Eserleri teknik bir ilgiyle kaleme alınmıştır. Soru hep aynıdır: Başarı nasıl sağlanır? Bir şeyi nasıl yapmak gerekir? Carl Schmitt, *Die Diktatur: Von den Anfängen des modernen Souveränitätsgedankes bis zum proletarischen Klassenkampf*, Berlin: Duncker & Humblot, 2006, 8.

7 Schmitt, *Die Diktatur*, 12.

8 Bkz. Akal, *İktidarın Üç Yüzü*, 61; bkz. Stockhammer, *Das Prinzip Macht*, 140.

9 Bkz. Schmitt, *Die Diktatur*, 12-14 ve 58; ayrıca bkz. Stockhammer, *Das Prinzip Macht*, 178.

hukuki ifadesi)bunu açıkça gösterir: “Egemenlik kavramı, devletin mutlak ve sürekli iktidarını içerir [...] Egemenlik, en yüksek emretme kuvveti anlamına gelir”.¹⁰Bu tanımın politik teolojik karakteri şimdilik bir kenara bırakılabilir.¹¹ Ancak tanımda yer alan “mutlak” ve “en yüksek” kavramları açıklanmalıdır. Bodin’in yönetim ve yargı memurlarını bekçi ve koruyucu olarak adlandırmış olması, ayrıca Roma’daki diktatörleri (geçici süreyle olağanüstü yetkilere sahip olan kişileri) egemen olarak nitelendirmekten özellikle kaçınmış olması, egemenliğin her şeyden önce *bölünemez* ve *devredilemez* bir iktidara işaret ettiğini gösterir. Egemenlik haklarından feragat eden bir devlet düşünülemez. Egemenliğin bu iki temel özelliği, devletin *bağımsız* ve özellikle içerde rakip tanımayan mutlak bir iktidar ya da şiddet tekeline sahip olduğunu gösterir. Dolayısıyla Max Weber’in tanımını küçük bir değişiklikle şöyle aktarmak mümkündür: Modern devlet, meşru fiziksel şiddet kullanma tekeli bünyesinde bulunduran bir aygıttır.¹²Meşru kuvvet ve zor kullanma tekeli (egemenlik) üstün icraat ve teknik kabiliyetle özdeşdir. Asıl olan yürütme kuvveti ve hükümettir. Devletin bu maddi temeli hukuken hiçbir kuvvet tarafından *sınırlandırılmaz*. Hatta kendisi tarafından

10 Jean Bodin, *Über den Staat*, çev. Gottfried Niedhart, Stuttgart: Reclam, 2005, 19.

11 Egemenliği (mutlak ve sürekli iktidarı) modern devletin temeline yerleştiren bu tanımın soyut-hukuki birlik tasarımından beslendiğini görmek hiç de zor değildir. İktidarın sürekliliğine yapılan vurgu, politik birliği (gelişmeye başlayan ulus-devleti) ölümsüz bir kişilikle ya da çürümeyen mistik bir bedenle (*corpus misticum*) bütünleştirir. Devletin ruhu: Soyut giysilere bürünmüş (meşru-laştırılmış) kuvvet ilişkileri. Hükümdarın tanrısal veya doğal hukukla sınırlı olduğunu iddia eden felsefeler sonuç itibarıyla bu ideolojik çerçeveye ile uyum içinde durur; egemenliğin ve dolayısıyla en yüksek emretme kuvvetinin (devletin) son tahlilde kutsal bir temele dayandığı kabul edilir. Kamu hukuku bu özelliğiyle politik teolojinin varisidir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Bodin, *Über den Staat*, 26; Akal, *İktidarın Üç Yüzü*, 63 ve 73; Koschorke ve diğerleri, *Der Fiktive Staat: Konstruktionen des politischen Körpers in der Geschichte Europas*, 93-100; Carl Schmitt, *Politische Theologie: Vier Kapitel zur Lehre der Souveränität*, Berlin: Duncker & Humblot, 1996, 41-55.

12 Bkz. Max Weber, “Politik als Beruf”, *Schriften zur Sozialgeschichte und Politik*, Stuttgart: Reclam, 1997, 272.

bile.¹³ Mutlak iktidar, hukuki düşüncenin mantıksal ve sistematik bir gereğidir. Sınırlı devlet iktidarını (özsınırlamayı) meşru kılmak için çaba sarf eden argümanlar hukuki değil, ahlaki bir temele dayanır.¹⁴

Egemenin yasal düzen içindeki konumuna yakından bakıldığında sınırlandırılmaz devlet iktidarı açık bir şekilde görülebilir. Bodin'in savaş ve barış ilan etmeyi, üst düzey memurları atama ve azletmeyi, para basmayı ve vergi koymayı (yani devletin egemenlikten kaynaklanan hak ve yetkilerini) sonuç itibarıyla egemenin karar ya da emrine dayandırmış olması tesadüf değildir. Egemenliğin temel belirtisi yasa çıkarmaktır. “Yasa [ise] bütün tebaa ve genel maslahatı bağlayan karar/emir verme kuvveti anlamına gelir”.¹⁵ Burada anılan karar ve emir kelimelerini hiç şüphesiz gerçek anlamıyla ele almak gerekir: Normla belirlenmiş ve dolayısıyla sahibini memur haline getiren bir karar değil, aksine özgür iradede doğan, yani koşulsuz ve bu nedenle sınırlandırılmayan gerçek bir karar.¹⁶ Egemen tarafından verilen karar/emir hiçbir yasal mevzuata tabi değildir. Aksine burada kararın bizzat kendisi kurucu irade (nihai atıf noktası) konumunda bulunur. Yani egemen karar vermek suretiyle hukuki düzeni yaratır; koşulsuz buyruğu yasadır.

13 Devletin “söz dinlemeyen” doğasını en iyi fark edenlerden biri de hiç şüphesiz Lenin'di. Sendikalar üzerine yaptığı bir konuşmada bunu açık bir şekilde ifade etmiştir. İşçilerin sınıfsal çıkarını kollayıp gözeten bir devlette işçi sendikalarına ihtiyaç var mıdır? Kapitalistlerin sınıfsal çıkarları üzerine bina edilmiş bir devlette azınlığın (kapitalistlerin) çoğunluğa (emekçilere) uyguladığı sistematik şiddeti ve dolayısıyla işçi sendikalarının varlık sebebini açıklamak kolaydır. Peki ya proletarya diktatörlüğünde? Tartışma bu sorular etrafında yürütülmektedir. Lenin'in ifadesi şöyle: “Parti programımız [...] devletimizin bürokratik çarpıklıklarla malul bir işçi devleti olduğunu göstermektedir [...] Alın size geçiş döneminin gerçekliği. Şimdi, pratikte bu şekle bürünmüş bir devlette sendikaların savunacakları bir şey olmadığını ya da kitlesel düzeyde örgütlenmiş proletaryanın maddi ve manevi çıkarlarını savunurken sendikalar olmadan da idare edebileceğimizi söylemek doğru olur mu? Hayır, bu teorik açıdan çok yanlış bir akıl yürütme tarzıdır [...] Şu an öyle bir devletimiz var ki, proletarya bu devlete karşı kendisini tümüyle örgütlü bir şekilde korumak zorundadır, bizse hem işçileri kendi devletlerine karşı korumak [abç] hem de işçilerin devletimizi korumalarını sağlamak için bu işçi örgütlerinden yararlanmak zorundayız”. Vladimir İ. Lenin, *Devrim Yazıları 4: Kronstadt'tan Parti İçin Muhalefete*, çev. Ferit Burak Aydar, İstanbul: Agora, 2010, 66-67. Lenin'in bu ifadesi, bürokratik çarpıklıkları ortadan kaldırmış bir işçi devletinde şiddet uygulamayan bir devletle karşı karşıya kalacağımızı ima etmez. Lenin'e göre devletin (şiddetin) varlık sebebi sınıf mücadelesidir. Bu nedenle bürokratik çarpıklıkları ortadan kaldırmış ve dolayısıyla şiddete başvurmadan vazgeçmiş bir devlet aygıtı düşünmek imkânsızdır. Sınıf mücadelesini ve bürokrasiyi alt etmiş bir devlet aslında sönmeye yüz tutmuş bir devlettir. Lenin'in deyişiyle “siyasal olmayan bir devlet”. Bu gerçekleşene kadar tıpkı her devlet gibi işçi devleti de mutlak iktidar ve fiziksel şiddet kullanma tekeline dayanır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Lenin, *Devlet ve Devrim: Marksist Devlet Öğretisi ve Proletaryanın Devrimdeki Görevleri*, çev. Ferit Burak Aydar, İstanbul: Agora, 2009.

14 Georg Jellinek, *Allgemeine Staatslehre*, Berlin: O. Häring, 1914, 476.

15 Bodin, *Über den Staat*, 42.

16 Bkz. Schmitt, *Politische Theologie: Vier Kapitel zur Lehre der Souveränität*, 37-8.

Bodin, hükümdarın sadece pozitif yasalardan değil, sonuçta tanrısal ve doğal yasadan da bağımsız olduğunu ifade etmek zorunda kalarak bunu açıkça gösterir.¹⁷ Sonuç araçsal aklın mutlak hâkimiyetidir. Hükümdarın karar ve emri, kendisini aşan amaçlarla (adaletle) ilgisiz bir konuma sürüklendiğinde, araçlarla (şiddet ve kuvvet-teknikle) yoğrulmuş bir mantığın (hikmet-i hükümetin) ifadesi haline gelir. “Ve adil olanın güçlü olması sağlanamadığı içindir ki güçlü olan adil olan haline getirildi”.¹⁸ Kamu hukuku şiddetle takviye edilmiş bir teknolojidir. Dolayısıyla esası sevk ve idaredir.

Ancak devlet mantığını ilk elde kaba tahakkümle, despotlukla ya da tiranlıkla özdeşleştirmek hiç şüphesiz acemilik olur. Bu basmakalıp eğilim, irade, onay, rıza ve itaat gibi temel siyasi değişkenlerin bağımsız bir akıl yürütmeyle, özgür seçimle ya da kısaca *kendiliğinden* meydana geldiğini varsayar.¹⁹ Halbuki kuvvet ve zihnin ayrılmaz bir bütün meydana getirdiğini göz önünde bulundurmamak gerekir. Toplumsal yapı, iktidar ilişkilerinden (farklı düzeyde kuvvet ilişkilerinden) oluşur; bireyin en sıradan davranış kalıpları, jestleri ve hatta en mahrem duygu ve düşünceleri bile bu ilişkiler içinde olgunlaşır.²⁰ Olgunlaşmasını iktidar ilişkilerine (aile, okul, dini kurumlar, mahkeme, parti, basın-yayın vb.) borçlu olmayan tek bir birey dahi yoktur.²¹ Kuvvet biçim kazandırır. Beşeri hayatı oluşturan tüm davranış ve fikirler iktidar ilişkileri içinde şekil alır. Devlet, meşru şiddet kullanma tekeli ve üstün idare yeteneğiyle bu ilişkilerde başat role sahiptir. Dolayısıyla merkezi-siyasi iktidarı aynı zamanda bir düşünce aygıtı olarak da kavramak gerekir. Devlet, icraat ve kuvvet-teknikçe dayanan temel vasfıyla ruhlara biçim verir.

Devlet mantığını peşinen despotizmle yaftalayan bir eğilim, modern demokratik örgütlenme biçimine kaynak oluşturan hammaddenin aslında kuvvetle biçimlendirilmiş olduğunu gözden geçirir. Machiavelli'nin taviz

17 Bkz. Bodin, *Über den Staat*, 33.

18 Blaise Pascal'dan aktaran Jacques Derrida, “Yasanın Gücü: Otoritenin Mistik Temeli”, *Şiddetin Eleştirisi Üzerine*, çev. Zeynep Direk, haz. Aykut Çelebi, İstanbul: Metis, 2010, 55.

19 “[P]asifist ve aktivistlerin gösterişli konuşmalarının aksine, şiddetin gerçekten vurucu bir eleştirisini yapmak hiç de öyle kolay değildir [...] Eğer adeta çocuksu bir anarşizm murad edilmiyorsa, bireylere yönelik hiçbir zorlamanın kabul edilmediği ve ‘istenen her şeyin serbest olduğu’ beyanıyla da şiddet eleştirisi yapılmış sayılamaz. Böyle bir düstur [...] gerçekliğe dair her türden anlam üzerine düşünmeyi devre dışı bırakır”. Walter Benjamin, “Şiddetin Eleştirisi Üzerine”, *Şiddetin Eleştirisi Üzerine*, çev. Ece Göztepe, haz. Aykut Çelebi, İstanbul: Metis, 2010, 26.

20 Bkz. Michel Foucault, “İktidar ve Bilgi”, *Seçme Yazılar 4: İktidarın Gözü*, çev. Işık Ergüden, haz. Ferda Keskin, İstanbul: Ayrıntı, 2003, 175-6.

21 Bkz. Althusser, “İdeoloji ve Devletin İdeolojik Aygıtları: Bir Araştırma İçin Notlar”, *Yeniden Üretim Üzerine*, çev. Işık Ergüden ve Alp Tümertekin, İstanbul: İthaki, 2006, 372-3.

vermeyen katı merkezîyetçiliği (monarşizmi), aslında aristokratları ve dolayısıyla feodal örgütlenme biçimini (dağınık siyasi yapıyı) tasfiye etmek içindi. *Hükümdar*, modern siyasi birliğe (devlete) zemin oluşturabilecek bir özne yaratmak, yani biçimsiz insan kitlesini “halk” haline getirmek amacıyla kaleme alınmıştır.²² Rousseau’nun bu eseri cumhuriyetçilerin el kitabı olarak nitelendirmesi boşuna değildir.²³ Hükümdarın mutlak iradesi, taviz vermeyen kararlı idaresi, kuvvetle desteklenmiş siyasal teknolojisi, yani toplum mühendisliği, halkçılığın ayrılmaz bir parçasıdır. Ancak bu tartışmada halka (politik birliğe) dair tüm otantik tasarımları bir kenara bırakmak gerekir. Halk kuvvetle yoğrulmuş bir kavramdır; söz konusu olan “[b]ir ulusun birliğini demir döver gibi şekillendirmek [...] var olan ve kendi biçimine, ulusa, kavuşmaya can atan bir ‘madde’ye ‘biçim vermek’ tir”.²⁴ Yasal düzen, biçim vermenin en önemli araçlarından biridir. Burada yasa, hükümdarın ya da “modern hükümdar”ın²⁵ insanlar arasında kök salmasını mümkün hale getiren etkili bir araçtır. Bu durum “halk egemenliği” ile aslında tam olarak ne kast edildiğini açık bir şekilde gösterir: Halk egemenliği, halkın iktidarda olması değil, (modern) hükümdarın halka dayanmış olması, halkın kendisini hükümdarın sunduğu figürde tanımasıdır.²⁶ Burada esas olan özdeşleşmedir. Devleti demokratik hale getiren şey (modern) hükümdar-halk özdeşliğidir.

Bu durum, liberal parlamentarizmi dışlayan, hatta kendisini açıkça diktatörlük olarak tanımlayan devletlerin nasıl olup da aynı zamanda demokratik olabildiklerini açıklar. Mesela Proletarya Diktatörlüğü: “Proletarya önce burjuvaziyi alaşağı etmeli ve devlet iktidarını *kendisi* için kazanmalı,

22 Bu amaç, hükümdara önerilen yeni ordu teşkilatında bile göze çarpar. Yeni ordunun süvarilerden çok piyade birliklerine dayandırılmış olmasını sadece askeri bir reform olarak düşünmemek gerekir. Amaç, aristokrasinin siyasi işlevini kısıtlamak, köylüleri yığın halinde orduya katmak, kır ve kentın insanlarını piyade sınıfı içinde bir araya getirmek, kısaca halkı yaratmaktır. Burada ordu (siyasi aygıtın meşru şiddet kullanma tekeli) zihinlere etki eden sosyo-politik bir kurum olarak tasarlanmıştır. Bir nevi okul ya da halk eğitim merkezi. Bkz. Althusser, “Machiavelli ve Biz”, *Seçme Yazılar 5: İki Filozof: Machiavelli–Feuerbach*, çev. Alp Tümertekin, İstanbul: İthaki, 2010, 129-30; Niccolò Machiavelli’nin ilgili satırları için bkz. *Hükümdar*, çev. Selahattin Bağdatlı, İstanbul: Der, 1999, 71-88; *Söylevler*, çev. Alev Tolga, İstanbul: Say, 2009, 102-3.

23 Jean-Jacques Rousseau, *Toplumsal Sözleşme*, çev. Aziz Yardımlı, İstanbul: İdea, 2011, 75.

24 Althusser, “Machiavelli ve Biz”, 25-6.

25 “Machiavelli’nin kitabında kullanıldığı biçimiyle ‘Prens’ kavramını çağdaş siyaset diline çevirmek gerekseydi eğer, bir sıra ayrıma baş vurmak gerekirdi: ‘Prens’ bir Devlet başkanı, bir hükümet başkanı, tersine, bir Devleti elde etmek ya da yeni bir tip Devlet kurmak isteyen bir siyasal önder de olabilirdi. Bu son anlamında ‘Prens’ çağdaş dile ‘siyasal parti’ olarak çevrilebilir”. Antonio Gramsci, *Modern Prens*, çev. Pars Esin, Ankara: Birey ve Toplum, 1984, 171-2.

26 Althusser, “Machiavelli ve Biz”, 151-2.

sonra bu devlet iktidarını, yani proletarya diktatörlüğünü emekçi halkın çoğunluğunun sempatisini kazanmak amacıyla kendi sınıfının bir aracı olarak kullanmalıdır. [...] Sorun [...] demirden bir yönetim sorunudur. Yoksulların en içten teveccühünü kazanmış, kararlı desteğini arkasına almış bir hükümet demir kadar güçlü olmalıdır, çünkü inanılmaz sorunlarla boğuşuyoruz. [...] Dolayısıyla, bu dönemde devletin *yeni bir tarzda* demokrat (yani, proletarya ve genel olarak mülksüzler açısından demokrat) ve *yeni bir tarzda* diktatör (yani, burjuvaziye karşı diktatörlük uygulayan) bir devlet olması kaçınılmazdır”.²⁷ Demokrasi ve diktatörlük kavramlarının burada uyumlu bir şekilde bir arada kullanılmış olması hiçbir çelişki barındırmaz. Aksine, bu ifadeler, taviz vermeyen gerçekçi bir siyasi tahlilin ve açık sözlülüğün ürünüdür. Demokratik özdeşliği tesis etmenin farklı yolları mevcuttur. Bu durum, demokratik örgütlenme biçiminin, aslında kesin bir hedefe sahip olmadığını, dolayısıyla birbirinden farklı pek çok devletle bir araya gelebileceğini gösterir.²⁸ Proleter demokrasi, sosyal demokrasi, radikal demokrasi,

27 Lenin, *Devrim Yazıları 2: Bolşevikler ve Proletarya Diktatörlüğü*, çev. Ferit Burak Aydar, İstanbul: Agora, 2010, 176 ve 29; Lenin, *Devlet ve Devrim*, 36; Marksist politik terminolojide diktatörlük kişiye değil, devletin sınıfsal temeline işaret eder (bkz. Otto Kirchheimer, “Marxismus, Diktatur und Organisationsform des Proletariats”, *Funktionen des Staats und der Verfassung: Zehn Analysen*, Frankfurt a/M: Suhrkamp, 1972, ss. 100-1). Buna göre burjuva diktatörlüğü, özel mülkiyet rejimini muhafaza eden, dolayısıyla burjuvazinin sınıfsal çıkarlarını gözetip kollayan bir politik örgütlenme biçimidir. Proletarya diktatörlüğü ise tam tersi, yani mülkiyeti ortadan kaldırır ve böylece proletaryanın sınıfsal çıkarlarına göre şekil alan bir politik örgütlenmedir. Her ikisinin de diktatörlük olarak adlandırılmış olması, sınıfsal temellerine tehdit oluşturabilecek örgütlenmeleri yasaklanmış olmalarından kaynaklanır. Burjuva demokrasilerinde komünist partilerin faaliyetlerine izin verilmesi durumu değiştirmez. Bu partiler, özel mülkiyet rejimini tehdit edebilecek kuvvete eriştiklerinde yasaklanırlar. Aynı şeyi proletarya diktatörlüğü için de söylemek mümkündür. Olağan koşullarda her iki diktatörlük de demokratiktir; sınıfsal temeli tehdit etmemek şartıyla, farklı görüş ve ifadelerine izin verilir. Stalin’in farklı fikir ve ifadeleri bastırması ilk bakışta proletarya diktatörlüğünün demokratik olamayacağını düşündürülebilir. Fakat aksini düşünmek için Ekim Devrimi’nin baş mimarlarından birine kulak vermek yeterli: “Bolşevik partinin iç rejimi *demokratik merkezîyetçilik* yöntemiyle belirlenmişti. Demokrasi ve merkezîyetçilik kavramlarının bir arada kullanılması hiçbir çelişki tanımaz. Parti kendi dışındakilerle arasındaki sınırları çizmeye azami dikkati gösterirken, kendi bünyesine dahil olanların da parti politikasının belirlenmesinde gerçek bir hakka sahip olmalarına özel önem veriyordu [...] Bolşevizmin hiziplerin varlığıyla uzlaşmazlığını ileri süren mevcut doktrin, fiiliyatın yadsınmasıdır. Bu bir çöküş dönemi efsanesidir. Bolşevizmin tarihi gerçekte bir hizip mücadeleleri tarihidir [...] Eğer demokratik Sovyetler günümüze kadar güçlerini ve bağımsızlıklarını, devrimin ilk yıllarındaki düzeyde bir baskı ve şiddete başvurarak koruyor olsaydılar, bu bile bizi yeterince ciddi bir biçimde kaygılandırmalıydı” (Lev Davidoviç Trotskiy, *İhanete Uğrayan Devrim*, çev. Kolektif, İstanbul: Alef, 2006, ss. 130-1 ve 142).

28 Carl Schmitt, *Die geistesgeschichtliche Lage des heutigen Parlamentarismus*, Berlin: Duncker & Humblot, 1996, 32.

liberal demokrasi, ileri demokrasi, hatta *Führer* demokrasisi.²⁹ Dolayısıyla demokratik-antidemokratik karşıtlığı açıklayıcı olmaktan çok uzaktır. Devletin belirleyici özelliğini, yani meşru şiddet (kuvvet-teknik) kullanma tekelini ihmal eden bir çözümleme, otantik/romantik halk fikrine ve dolayısıyla “demokrasi metafiziğine”³⁰ yenik düşmeye mahkûmdur. Kesin ayırım ve sonuçlara ulaşmayı hedefleyen bir araştırmada asıl mesele insanların iradelelerine biçim veren ve onları bir araya (halk haline) getiren aygıtların kimin elinde bulunduğudır.

Kaynakça

Akal, Cemal Bali. *İktidarın Üç Yüzü*, Ankara: Dost, 1998.

Althusser, Louis. “İdeoloji ve Devletin İdeolojik Aygıtları: Bir Araştırma İçin Notlar”, *Yeniden Üretim Üzerine*, çev. Işık Ergüden ve Alp Tümertekin, İstanbul: İthaki, 2006.

Althusser, Louis. “Machiavelli ve Biz”, *Seçme Yazılar 5: İki Filozof: Machiavelli–Feuerbach*, çev. Alp Tümertekin, İstanbul: İthaki, 2010.

Benjamin, Walter. “Şiddetin Eleştirisi Üzerine”, *Şiddetin Eleştirisi Üzerine*, çev. Ece Göztepe, haz. Aykut Çelebi, İstanbul: Metis, 2010.

Bezci, Bünyamin. *Carl Schmitt'in Politik Felsefesi: Modern Devletin Müdafası*, İstanbul: Paradigma, 2006.

Bodin, Jean. *Über den Staat*, çev. Gottfried Niedhart, Stuttgart: Reclam, 2005.

Derrida, Jacques. “Yasanın Gücü: Otoritenin Mistik Temeli”, *Şiddetin Eleştirisi Üzerine*, çev. Zeynep Direk, haz. Aykut Çelebi, İstanbul: Metis, 2010.

Foucault, Michel. “İktidar ve Bilgi”, *Seçme Yazılar 4: İktidarın Gözü*, çev. Işık Ergüden, haz. Ferda Keskin, İstanbul: Ayrıntı, 2003.

Gramsci, Antonio. *Modern Prens*, çev. Pars Esin, Ankara: Birey ve Toplum, 1984.

Jellinek, Georg. *Allgemeine Staatslehre*, Berlin: O. Häring, 1914.

Kirchheimer, Otto. “Marxismus, Diktatur und Organisationsform des Proletariats”, *Funktionen des Staats und der Verfassung: Zehn Analysen*, Frankfurt a/M: Suhrkamp, 1972.

Koschorke, Albrecht. Lüdemann, Susanne; Frank, Thomas; de Mazza, Ethel Matala. *Der Fiktive Staat: Konstruktionen des politischen Körpers in der Geschichte Europas*, Frankfurt a/M: S. Fischer, 2007.

Lenin, Vladimir İ. *Devlet ve Devrim: Marksist Devlet Öğretisi ve Proletaryanın*

29 Bkz. Bünyamin Bezci, *Carl Schmitt'in Politik Felsefesi: Modern Devletin Müdafası*, İstanbul: Paradigma, 2006, 29.

30 Leon Trotskiy, *Terörizm ve Komünizm*, çev. Onur Koyunlu, Ankara: Epos, 2009, 96.

Devrimci Marksizm

Devrimdeki Görevleri, çev. Ferit Burak Aydar, İstanbul: Agora, 2009.

Lenin, Vladimir İ. *Devrim Yazıları 2: Bolşevikler ve Proletarya Diktatörlüğü*, çev. Ferit Burak Aydar, İstanbul: Agora, 2010.

Lenin, Vladimir İ. *Devrim Yazıları 4: Kronstadt'tan Parti İçer Muhalefete*, çev. Ferit Burak Aydar, İstanbul: Agora, 2010.

Machiavelli, Niccolò. *Hükümdar*, çev. Selahattin Bağdatlı, İstanbul: Der, 1999.

Machiavelli, Niccolò. *Söylevler*, çev. Alev Tolga, İstanbul: Say, 2009.

Rousseau, Jean-Jacques. *Toplumsal Sözleşme*, çev. Aziz Yardımlı, İstanbul: İdea, 2011.

Schmitt, Carl. *Die Diktatur: Von den Anfängen des modernen Souveränitätsgedankes bis zum proletarischen Klassenkampf*, Berlin: Duncker & Humblot, 2006.

Schmitt, Carl. *Die geistesgeschichtliche Lage des heutigen Parlamentarismus*, Berlin: Duncker & Humblot, 1996.

Schmitt, Carl. *Politische Theologie: Vier Kapitel zur Lehre der Souveränität*, Berlin: Duncker & Humblot, 1996.

Stockhammer, Nicolas. *Das Prinzip Macht: Die Rationalität politischer Macht bei Thukydides, Machiavelli und Michel Foucault*, Baden-Baden: Nomos, 2009.

Trotsky, Lev Davidoviç. *İhanete Uğrayan Devrim*, çev. Kolektif, İstanbul: Alef, 2006.

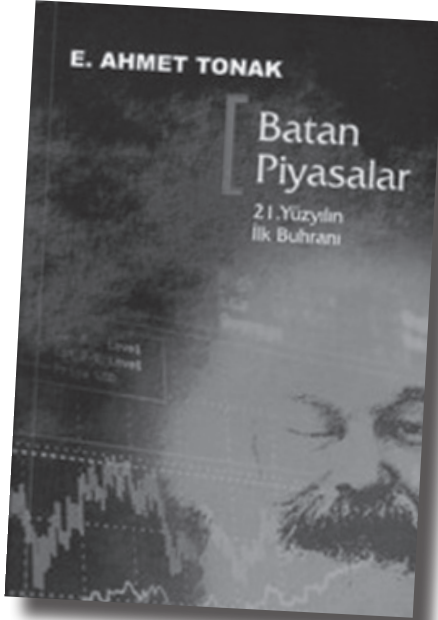
Trotsky, Lev Davidoviç. *Terörizm ve Komünizm*, çev. Onur Koyunlu, Ankara: Epos, 2009.

Weber, Max. "Politik als Beruf", *Schriften zur Sozialgeschichte und Politik*, Stuttgart: Reclam, 1997.

Kitap Tanıtımı

*Marx'ın Değeri Ölçülebilir Mi?
1988-2006 Türkiyesi İçin
Ampirik Bir İnceleme
Yiğit Karahanoğulları
Yordam Kitap*

*Batan Piyasalar
21. Yüzyılın İlk Buhranı
E. Ahmet Tonak
Kırmızı Yayınları*

Kitap Tanıtımı

*Günümüzü anlamak için
Sovyetler Birliği'nin çöküşünü,
onu anlamak için Stalinizmi anlamak gerek*

*Yıkıntının Tarihi ve Teorisi
Mehmet İnanç Turan,
İkinci Basım
Özgür Üniversite Kitaplığı*

Kitap Tanıtımı

... Kimini daha iyi tanısak da, kimini çok az bildiğimiz konuları en temel verileriyle sunuyor bu kitap. Bize, 20. yüzyıl Marksizminin bugüne, 21. yüzyılın yeni kuşaklarına bıraktığı mirası anlamanın ilk kilometre taşlarını sağlıyor. Bu bakımdan 20. Yüzyılda Marksizm adlı eserin, Türkçe’de bir benzeri olmadığını söylemek mümkündür.”

20. Yüzyılda Marksizm
Daryl Glaser David M. Walker
Çeviren: Sungur Savran
Versus Yayınları

